H. PALAMETS H. RAUK

AJALUGU

ABIKOOLI VII KLASSILE

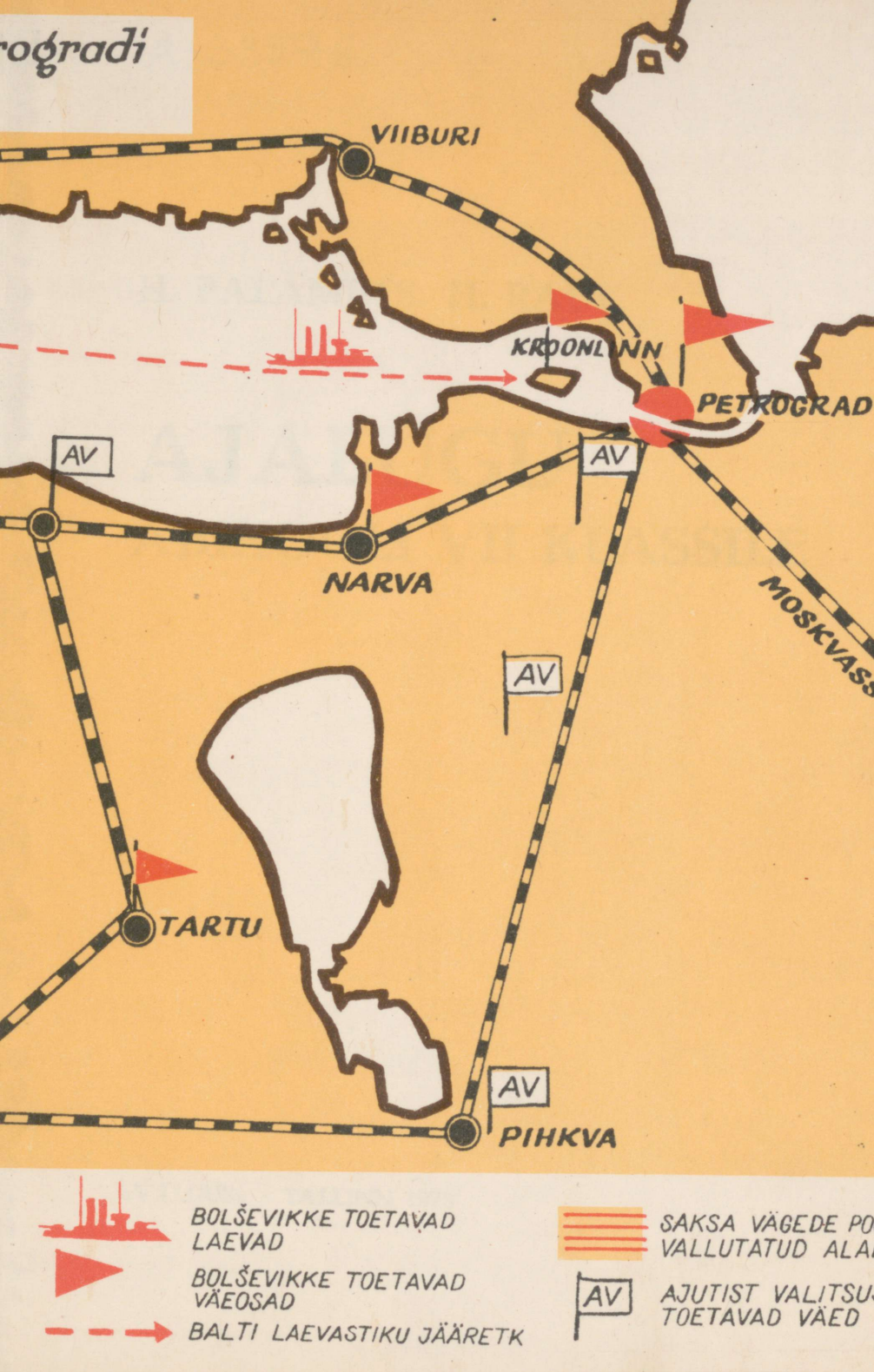

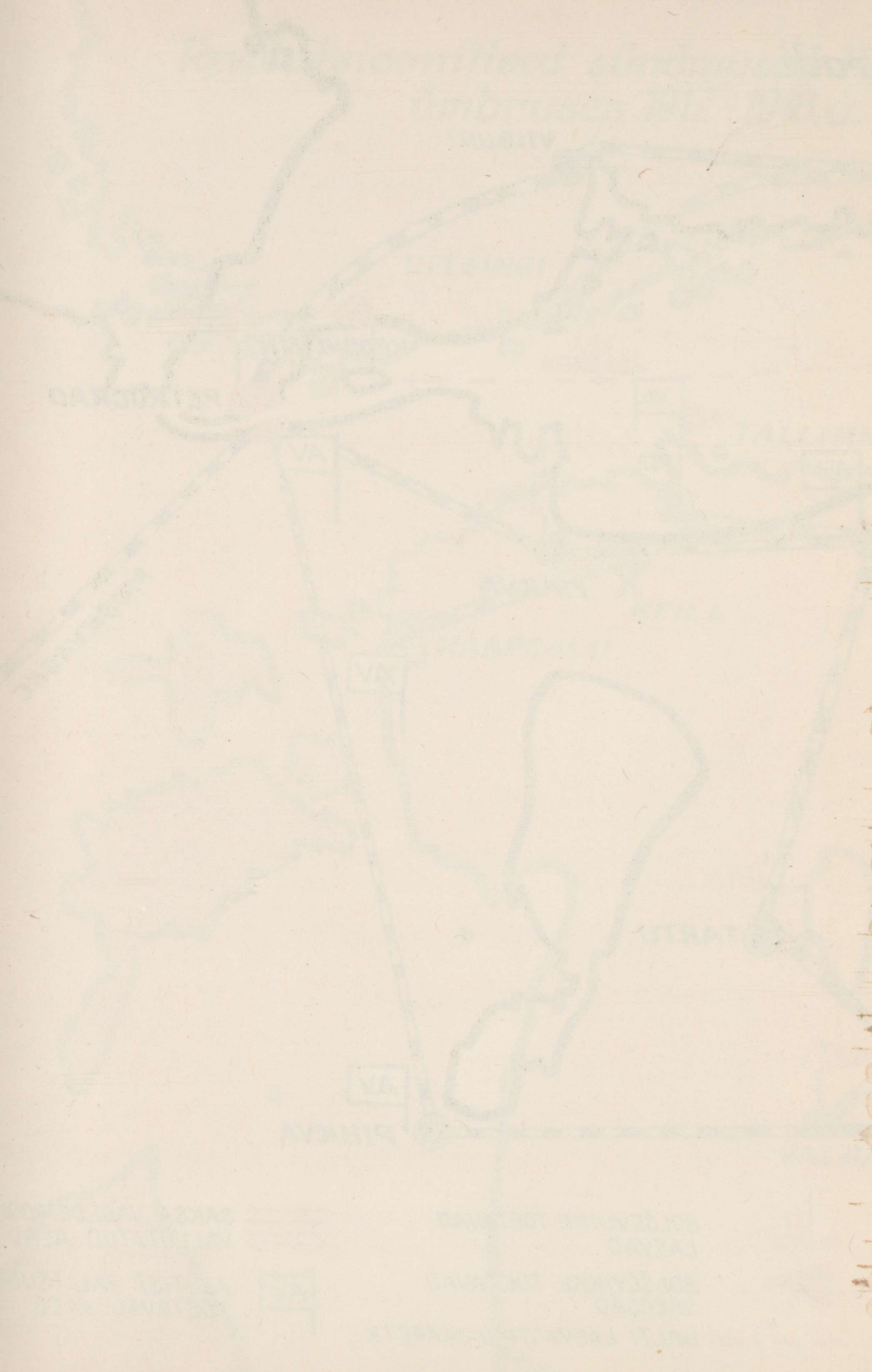

Revolutsioonilised sündmused Pe
ümbruses 1917.-1918.a.
HELSINGI
AV
TALLINN
KEILA
HAAPSALU
VALGA

rogradi
VIIBURI
KROONLINN
PETROGRAD
AV
AV
NARVA
MOSKVASS
AV
TARTU
AV
PIHKVA
BOLŠEVIKKE TOETAVAD LAEVAD
BOLŠEVIKKE TOETAVAD VÄEOSAD
BALTI LAEVASTIKU JÄÄRETK
SAKSA VÄGEDE PO
VALLUTATUD ALA
AV
AJUTIST VALITSU
TOETAVAD VÄED

A-33576

H. PALAMETS, H. RAUK

AJALUGU
ABIKOOLI VII KLASSILE

«VALGUS» • TALLINN 1973

9
P 07

Kaane kujundanud T. Aru
Illustreerinud V. Tõnisson

Kinnitanud Eesti NSV Haridusministeerium

Tartu Ülikooli Raamatukogu

6—6—1 © Kirjastus «Valgus», 1973

1. PÄRISORJUSLIKUST KORRAST VENEMAAL.

Kordamine.

Eelmises klassis õppisid Sa ajaloos, kuidas elasid meie suure kodumaa rahvad kaugemas minevikus, sadu ja tuhandeid aastaid tagasi. VII klassis hakkad Sa õppima sündmusi, millest on möödunud umbes sada aastat või veelgi vähem. Selleks et uut õppematerjali paremini mõista, on vaja VI klassis õpitust mõndagi meelde tuletada.

*

Pikka aega kestis Venemaal **pärisorjuslik kord**. Võim riigis oli tsaari ja rikaste mõisnike käes. **Tsaar** valitses mõisnike huvides. Peaaegu kogu maa kuulus tsaarile ja mõisnikele. Mõisnikud ise tööd ei teinud ja maad ei harinud. Nemad olid härrad, kes elasid talupoegade-pärisorjade töö arvel.

Mõisnik andis **talupojale-pärisorjale** kasutamiseks väikese maalapi. Talupoeg haris maad, et muretseda endale ja oma perekonnale toitu ning kehakatet. Suurema osa ajast pidi talupoeg

aga töötama mõisapõllul. Töö eest ei saanud ta mingit palka. Hea veel, kui ei saanud **kupja** käest sõimata või mõisatallis ihunuhtlust. Talupoeg pidi tasuma suuri makse tsaarile, mõisnikule ja kirikule.

Pärisori ei olnud vaba inimene. Mõisnikud võisid talupoegi osta, müüa või vahetada. Tsaar andis mõisnikele õiguse talupoegi julmalt karistada — vitsu anda, vangi panna või koguni Siberisse sunnitööle saata. Ainult tappa ei tohtinud mõisnik pärisorja. **Inimese elu ja surma üle tohtis otsustada ikkagi ainult kohus.** Mõned mõisnikud aga ei hoolinud sellestki. Nad lasksid oma talupoegi nii kaua nuhelda ja piinata, kuni need surid. Tsaarikohus aga mõistis mõisniku alati õigeks või määras talle õige kerge karistuse.

Pärisorjal ei olnud mõisniku ülekohtu peale kellelegi kaevata. Ka ei tohtinud ta mõisniku juurest ära minna. Kui talupoeg siiski põgenes ja ta tabati, ootas teda eriti ränk karistus. Riik aitas mõisnikel põgenenud talupoegi kinni püüda ja tagasi tuua. Siiski õnnestus osal talupoegadel põgeneda Venemaa lõunapiiril asuvatele tühjadele maadele, kus ei olnud mõisnikke ega tsaariametnikke. Neid põgenikke hakati nimetama **kasakateks** (kasakas tähendab türgi keeles *vaba inimene*).

Pärisorjad-talupojad ei olnud oma raske eluga rahul. Tihti hakkasid nad mõisnikule või tema abilistele vastu. Ajalugu teab mitmeid talupoegade ülestõuse, kus talupojad maksid oma rõhujatele kätte, süütasid mõisaid ja põgenesid metsadesse. Mõned ülestõusud muutusid niivõrd ulatuslikeks, et neid hakati nimetama **talurahvasõdadeks.**

Kõige suurem talurahvasõda toimus umbes 200 aastat tagasi kasakas **Jemeljan Pugatšovi** juhtimisel. Tema juurde kogunes tuhandeid talupoegi. Pugatšov oli varem teeninud tsaari sõjaväes. Ta püüdis ülestõusnute hulgas luua kindlat sõjaväelist korda. Talupojad ja kasakad võitlesid vapralt, kuid nende vastu saadetud tsaarisõjaväel olid paremad relvad ja väljaõpe ning kindel kord. Ülestõusnud said lüüa. Nende juhid hukati. Rahva hulgas elas veel kaua mälestus suurest ülestõusust ja selle vaprast juhist Jemeljan Pugatšovist.

Talurahvasõjad näitasid, kui suur on pärisorjade viha oma rõhujate vastu. Üksikud arukamad mõisnikud hakkasid mõistma, et Vene riigile tuleks kasuks, kui pärisorjus kaotataks ja kõigile

talupoegadele antaks maad. Esimesena astus talurahva kaitseks välja **Aleksander Radištšev.** Oma raamatus **«Reis Peterburist Moskvasse»** kirjutas ta mõisnike ülekohtust talurahva suhtes. See raamat ei meeldinud mõisnikele ega tsaarinnale. Raamat korjati ära ja põletati. Radištšev saadeti Siberisse asumisele.

1812. a. isamaasõjas võitlesid vene talupojad väga vapralt Venemaale tunginud Napoleoni vägede vastu. Pärast sõda jäi nende elu aga endiselt raskeks. Pärisorjusliku korra vastu alustasid võitlust mitmed tsaariarmee noored ohvitserid. Lapsepõlvest peale olid nad pärisorjusliku korra õuduste tunnistajateks. Nad moodustasid salaühingu. **1825. a. 14. detsembril** korraldasid ohvitserid Peterburis ülestõusu tsaari ja pärisorjusliku korra vastu. Kuna ülestõus toimus detsembrikuus, hakati ülestõusust osavõtjaid nimetama **dekabristideks.** Dekabristid lootsid võita ainult sõjaväe abil. Nad ei kutsunud rahvast ülestõusuga ühinema. Sellepärast läks tsaarivalitsusel korda ülestõus maha suruda. Pärisorjuslik kord jäi püsima. Talurahvarahutused aga jätkusid.

1853. a. alustas Venemaa sõda Türgiga. Türgile ruttasid appi Inglismaa ja Prantsusmaa. Nendes riikides oli ammugi toimunud **kodanlik revolutsioon,** mille tulemusena kaotati pärisorjus ning kehtestati **kapitalistlik kord.** Kiiresti hakkas arenema tööstus. Töölised valmistasid relvi ja masinaid, mida Venemaal oli veel õige vähe või ei olnud üldsegi. Inglise ja Prantsuse sõjaväed maabusid Krimmi poolsaarel. Vaatamata Vene vägede visale vastupanule sai Venemaa **Krimmi sõjas** lüüa.

Nüüd sai nii tsaarile kui ka mõisnikele selgeks, et vana moodi enam edasi elada ei saa. On tarvis tugevdada sõjaväge ja varustada teda uute relvadega. Selleks on vaja vabrikuid ja raudteid. Ikka ähvardavamaks muutusid talurahva ülestõusud. «On kasulikum kaotada pärisorjus meie soovide kohaselt, kui lasta talupoegadel ennast ise vabastada,» kõnelesid mõisnikud isekeskis. Pärast lüüasaamist Krimmi sõjas hakatigi Venemaal ette valmistama pärisorjuse kaotamist.

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kes oli Jemeljan Pugatšov?
2. Kes oli Aleksander Radištšev?
3. Miks me nimetame mõisnikku rõhujaks, talupoega-pärisorja aga rõhutavaks?

4. Miks lõppesid kõik talurahva ülestõusud lüüasaamisega?
5. Miks otsustasid tsaar ja mõisnikud lõpuks siiski kaotada Venemaal pärisorjuse?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

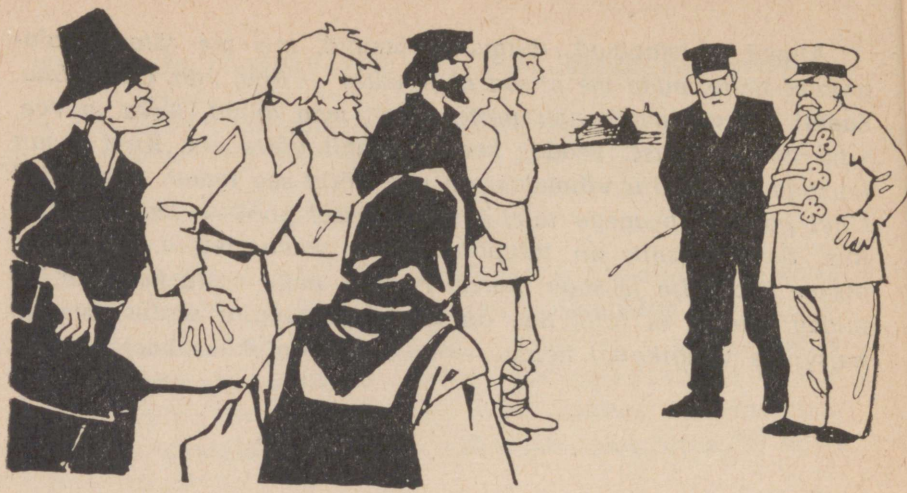
Tsaar, mõisnik, kubjas, pärisori, kasakas, ülestõus, talurahvasõda, dekabristid, pärisorjus, ülekohus, salaühing, aastatuhat, sajand, feodaalkord, ihunuhtlus, sunnitöö, astus pärisorjade-talupoegade kaitseks välja, aadlikud-revolutsionäärid, kodanlik revolutsioon, kapitalistlik kord, hakkas arenema tööstus, lasta talupoegadel ennast ise vabastada, pärisorjusliku korra õudused, sunnitöö.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

KATKEND A. N. RADIŠTŠEVI RAAMATUST «REIS PETERBURIST MOSKVASSE».

Esimest korda silmitsesin ma tähelepanelikult talutare kogu sisustust. Esimest korda pöörasin ma südame selle poole, mis tänini oli temast mööda libisenud. Neli seina poolest saadik, nagu ka kogu lagi nõega kaetud, põrand pragudes, millel paks porikiht, ahi ilma korstnata, kuid siiski hea kaitse külma vastu ja suits, mis igal hommikul, nii talvel kui suvel tarre tungib, aknaaugukesed, mille ette loomapõied tõmmatud, lasevad keskpäeval hämarat valgust läbi, kaks-kolm potti (õnnelik on see tare, kui üheski neist iga päev palja vee peal keedetud kapsaid leidub). Puust kauss ja kettad, mida taldrikuteks nimetatakse, kirve abil valmistatud laud, mida pühade eel kraabiga puhastatakse. Küna sigade ja vasikate söötmiseks, kui sääraseid loomi on, magada nendega koos, neelata õhku, milles, kui seal parajasti ei vihelda, magavad loomad. Takune särk ja kuresaapad, väljaskäimiseks jalarätid ja viisud. Niimoodi elavad need, keda õigusega peetakse riigi külluse, jõu ning vägevuse allikaks, kuid samas on näha seaduse nõrkust, puudusi ja nende nõnda-öelda kuritarvitamist, nende karedat külge. Seal võib näha aadli ahnust, röövimist, talupoegade piinasid ja kaitsetut kerjuslikku seisukorda.

Ahned metsloomad, täitmatud kaanid, mis me jätame talupojale? Selle, mida me ei saa neilt võtta — õhu. Jah, ainult õhu. Sageli me võtame temalt mitte ainult maa annid, leiva ja vee, vaid isegi valguse. Seadus keelab temalt võtta elu. Kuid ainult korraga. Kui palju võimalusi on aga võtta see temalt pikkamisi! Ühel pool on peaaegu täielik võim, teisel pool — kaitsetu nõrkus. Sest mõisnik on talupoja kohta seadusetegija, kohtunik, otsuse täideviija ja soovi korral nõudja, kelle vastu kostja mitte midagi ütelda ei tohi. See on ahelaisse needitu saatus, see on haisvasse vangikongi heidetu saatus, see on ikkes härja saatus.

2. PÄRISORJUSE KAOTAMINE VENEMAAL.

Saabus 1861. aasta kevad. Venemaa talupoegade-pärisorjade hulgas levis rõõmus sõnum — viimaks ometi olevat tsaar oma seadusega pärisorjusele lõpu teinud. **Nüüdsest peale saavat talupojad vabaks mõisniku võimu alt ja neile antakse suur tükk maad.**

Talupojad arutasid seda kõike omavahel ja läksid siis mõisa, et asjast selgust saada. Julgelt astusid mehed avarasse mõisaõue. Kui aga jõuti uhke mõisahoone ette, siis jäädi nõutult seisma ja kahmati vana kombe kohaselt mütsid peast.

Nähes talupoegi, tuli mõisahärra trepile ja päris, mida mehed soovivad. «Räägitakse, et me oleme nüüd vabad,» kõlas meestesalgast. «Kui palju me maad saame?» «Ja kustkohast seda antakse?» «Loe aga tsaari seadus ette!»

«Kuulake siis,» ütles mõisahärra ja võttis taskust paberilehe tsaari seadusega. «Ma loen pikkamööda ja seletan, et iga mees asjast aru saaks.»

Mõisahärra jutust selgus, et nüüdsest peale ei ole Venemaa talupojad enam pärisorjad. Mõisahärra ei tohi neid enam müüa,

osta ja kinkida ega neile ihunuhtlust anda. Talupojad võivad oma soovi kohaselt mõisniku juurest lahkuda ja mujale elama minna.

Meeste rõõmsad näod tõmbusid aga pilve, kui härra ütles, et esialgu jääb kõik vanamoodi. Talumeestel tuleb maatüki eest tasuda kõrget väljaostumaksu. Kuni härrale pole maa välja makstud, peavad nad ikkagi mõisas tööl käima ja endisi makse tasuma. Lisaks vanadele maksudele tulevad aga uued maksud riigile. Maad antakse talupoegadele õige vähe ja sedagi liivastelt ja soistelt põlluservadelt.

Nüüd käis ähvardav nurin läbi meestesalga. «Mida see siis tähendab? Kus see vabadus siis on?» pärisid mehed arusaamatuses. «See on ju puha pettus! Äkki on mõisnik tsaari käsu ümber vahetanud ja loeb meile ei tea mida ette,» arvasid mõned.

Seda kuuldes kortsutas mõisahärra kurjalt kulmu ja põrutas: «Kes julgeb tsaari käsule või minu sõnale vastu hakata, seda ootavad vitsad. Karistamiseks on meil nüüd kohtud olemas! Ja üldse ei tohi nuriseda, vaid tuleb hoopis tänulik olla, et tsaar ja mõisnikud on teile vabaduse andnud.»

«Meil pole sellist narritud vabadust vaja,» vastasid mehed. «Millest me elama hakkame, kui maad ei saa? See, mida lubatakse, on nagu näpuotsaga antud — elamiseks vähe, suremiseks palju. Seda asja me juba nii ei jäta...» Vihased talumehed läksid vandudes ja sülitades külasse tagasi.

Tsaar ja mõisnikud teadsid ette, et talurahvas pole pooliku vabastamisega rahul. Sellepärast saadeti aegsasti maale sõjaväge, et talurahva vastuhakke kohe maha suruda. Mõnes kohas tulistasidki sõdurid ohvitseride käsul kaitsetut rahvast. Bezdna külas tapeti ja haavati 350 inimest. Talurahva meelepaha oli üldine, kuid siiski ei puhkenud suurt talurahvasõda. Talumeestel ei olnud õigeid juhte ega ka parteid (ühingut), kes oleks neid võitlusesse ja võidule viinud.

Uuest seadusest tundsid headmeelt ainult jõukamad talupojad ehk kulakud. Neil oli küllalt raha kogutud, et oma maatükk kohe välja osta ja isegi vaesemate talupoegade maad endale ahnitseda. Kulakute juures, kellel oli palju maad ja vilja, töötasid sulased ja tüdrukud. Kui vaesel talupojal kevadel vili lõppes ja nälg suu kõrval seisis, siis oli kulak talle nõus vilja laenama. Kuid sügisel nõudis ta ühe koti vilja eest juba kaks

tagasi ja peale selle veel oma põllul tööpäevade tegemist. Kulakud rikastusid kehvikute arvel.

Paljud talupojad mõistsid, et külas nende elu ei parane. Nad jätsid oma maja ja maalapi maha ning kolisid kogu perega linna, et otsida seal mingisugust tööd. See meeldis kapitalistidele-vabrikuomanikele, sest odavaid töökäsi tuli järjest juurde. Ka mõisnikud ja tsaar olid rahul — pärisorjus oli kaotatud, rahva meelepaha maha surutud, nemad aga elasid jõukalt ja pillavalt edasi. Ainult töörahvas ei olnud rahul, sest tema elu jäi peaaegu niisama raskeks kui enne pärisorjuse kaotamist 1861. aastal.

*

Veelgi raskem kui Venemaa talupoegade ja tööliste elu oli tööinimeste elu suure Vene riigi ääremaadel. Peale venelaste elas tsaari-Venemaal rohkem kui 60 eri rahvast. Mitmed rahvad (peamiselt Siberi ja Kesk-Aasia rahvad) ei osanud enne Venemaaga ühendamist isegi põldu harida. Nad õppisid mõndagi vene talupoegadelt ja töölistelt, kes ääremaade rahvastesse sõbralikult suhtusid.

Tsaariametnikud, vene kaupmehed ja kapitalistid püüdsid ääremaade rahvaid igati rõhuda. Kogu asjaajamine oli ainult vene keeles. Ka koolides õpetati vene keeles, mitte emakeeles. Ääremaadele ehitati vähe vabrikuid. Puuvill, lambavill ja muud kohalikud kaubad osteti odava hinna eest kokku ja veeti Kesk-Venemaale. Oma kaupu müüsid vene kaupmehed aga väga kallilt.

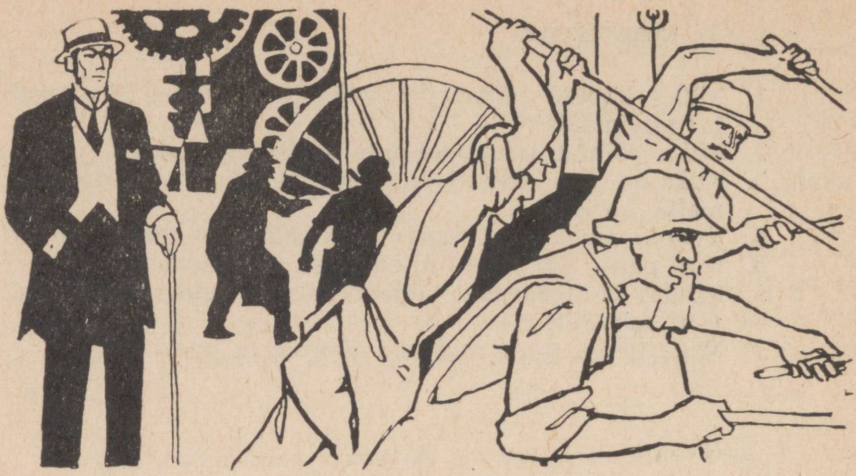
Tsaariametnikud mõistsid, et kui eri rahvusest töötajad ühinevad võitluseks vabaduse ja parema elu eest, siis on neid raske maha suruda. Sellepärast ässitasid nad üht rahvast teise vastu üles. Mõnikord oli sellel ka tulemusi. Kuid siiski elasid eri rahvusest tööinimesed sõpruses, aitasid üksteist ja võitlesid üheskoos rõhujate vastu.

● **UUED SÕNAD.**

kulak
sulane
teenijatüdruk
kapitalist-vabrikuomanik

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millal kaotati pärisorjus Venemaal? Millal Eestimaal ja Liivimaal?
2. Miks polnud talupojad uue seadusega rahul?
3. Miks õnnestus tsaaril ja mõisnikel talurahva pahameel maha suruda?
4. Kellele meeldis pärisorjuse poolik kaotamine? Miks?
5. Kui palju eri rahvaid elas tsaari-Venemaal?
6. Kuidas rõhusid tsaariametnikud ja vene kapitalistid teisi rahvaid?
7. Miks kartis tsaar rahvaste sõprust ja koostööd?

3. ESIMESTEST MASINATEST.

Pärast pärisorjuse kaotamist hakkas Venemaal kiiresti arenema kapitalistlik kord. Kapitalistliku korra ajal jagunevad inimesed kahte põhiklassi — kapitalistid ja töölised. Kapitalistidele kuuluvad vabrikud, tehased, kaevandused ja raudteed. Töölistel aga ei ole mingisugust vara. Selleks et saada elamiseks raha, peavad nad minema kapitalistide ettevõttesse tööle. Kapitalist maksis töölistele tunduvalt vähem, kui nende töö väärt oli. Ülejäänud raha pistis kapitalist oma tasku. Sellepärast elasid töölised vaesuses, kapitalistid aga läksid järjest rikkamaks.

Pärisorjusliku korra ajal tehti peaaegu kogu töö käsitsi. Kapitalistliku korra ajal võeti kasutusele järjest rohkem masinaid. Sellist ettevõtet, kus palgatöölised töötavad masinaga, nimetatakse vabrikuks või tehaseks. Vabrikutes ja tehastes saab valmistada hoopis rohkem kaupu kui käsitsi.

Juba enne pärisorjuse kaotamist olid mitmed vene leidurid ehitanud masinaid. Pärisorjapidajad-mõisnikud ei tundnud masinate vastu huvi. Pärisorjade töö eest ei tulnud neil ju mitte midagi maksta. Masina ehitamine läks aga küllalt kalliks. Seepärast jäidki mitmed Venemaal tehtud leiutised unarusse.

Allpool teemegi juttu vene leiduritest, esimestest masinatest, raudteedest ja aurulaevadest.

Esimene aurumasin. Rohkem kui kakssada aastat tagasi elas Uraalis andekas noormees **Ivan Polzunov**. Tema isa oli lihtne soldat. Polzunov sai ainult paar talve koolis käia. Juba 14-aastaselt pidi ta minema kohalikku tehasesse tööle. Kuid Polzunov õppis iseseisvalt edasi.

Uraali tehastes sulatati maagist metalli. Selleks kasutati lihtsaid masinaid. Need pandi käima vee jõul. Tehased ehitati jõgede äärde. Maak tuli kaugelt kaevandusest tehasesse vedada. See nõudis palju aega ja vaeva. Polzunov püüdis kergendada tööinimeste tööd. Nii tuli ta mõttele ehitada «tulemasin», mille paneks käima mitte vesi, vaid aur. Selline masin võimaldaks tehaseid ehitada jõgedest kaugemale, otse kaevanduste juurde.

Kaua aega nuputas noormees «tulemasina» plaani kallal. Tuli elada poolnäljas, kuid ta ei jätnud alustatud tööd pooleli. Ülemused tutvusid Polzunovi plaanidega ja andsid talle raha ning abilisi aurumasina ehitamiseks.

Tuli näha palju vaeva, enne kui masin valmis sai. Pealegi oli Polzunov raskestı haige. Kuid ta ei hoolinud oma tervisest, peaasi, et masin tööle hakkaks. Polzunovi aurumasin oli õige suur ja kohmakas. Selle kõrgus oli 11 meetrit ja ta pidi hakkama õhku puhuma metallisulatusahjudesse.

1766. aasta kevadel hakkas esimene aurumasin lõpuks tööle. Polzunov seda ise enam ei näinud — ta suri nädal aega varem. Masin töötas esialgu väga hästi, kuid kolme kuu pärast tekkisid väikesed rikked. Tol ajal ei olnud veel osavaid meistreid, kes oleksid suutnud masina rikke kiiresti kõrvaldada. Aurumasin jäeti kasutult seisma ja lammutati mõne aja pärast hoopis. Tegid ju pärisorjad ilma tasuta ära sama töö, mis aurumasin. Inimeste raskest vaevast ei hoolinud ülemused sugugi.

Inglismaal, kus pärisorjus oli ammu kaotatud, hakkasid kapitalistid meelsasti masinaid kasutama, sest masinaga tehtud töö oli tunduvalt odavam kui tööliste käsitsitöö. Umbes 20 aastat pärast Polzunovi masina valmimist ehitas lihtsa ja töökindla aurumasina James Watt (häälda: *džeimz uot*). Tema aurumasinat hakati kasutama Inglismaal ja ka teistes maades. Inglismaa muutus «maailma töökojaks», ta hakkas masinatega varustama teisi riike.

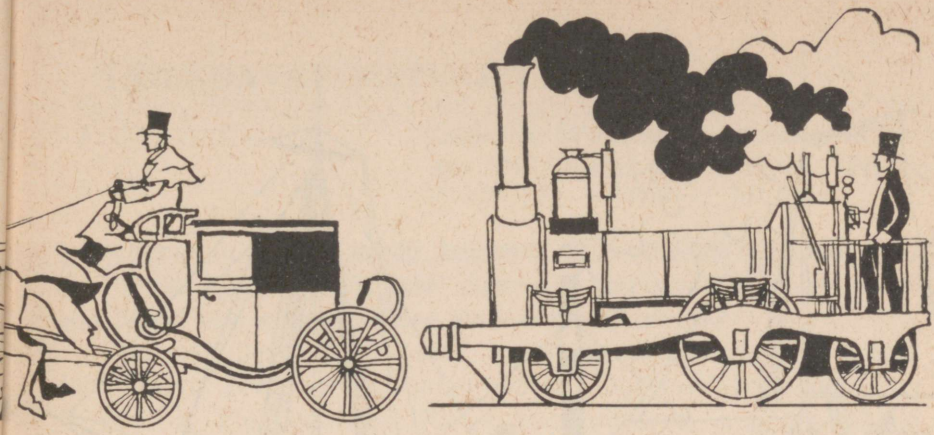

2000 hobust + 1000 vankrit = 1 rong.

Esimesed raudteed. Veel möödunud sajandil veeti kaupu härgade ja hobustega. Härjad olid küll tugevad veoloomad, kuid liikusid väga aeglaselt — 2—3 kilomeetrit tunnis. Vahel kulus mitu nädalat, enne kui kaup jõudis ühest linnast teise. Sellepärast püüti kaupu vedada lotjadega või purjelaevadega merd mööda. Alati polnud see aga võimalik.

Masinate ja vabrikute ehitamisega suurenes ka vedude hulk. Vabrikusse tuli vedada toorainet ja kütet, sealt välja aga valmissaadusi. Tuli midagi välja mõelda. Inglane George Stephenson (häälda: *džoodž stiivensn*), lihtsa kaevandustöölise poeg, ehitas **1814. aastal esimese auruveduri ja 1825. aastal sai valmis esimene lühike raudtee.** Esimesed vedurid olid nõrga veojõuga ja aeglased. Stephenson töötas edasi ja ehitas veduri «Rakett», mis liikus kiirusega 40 km tunnis. Nüüd hakati paljudes riikides ehitama raudteid.

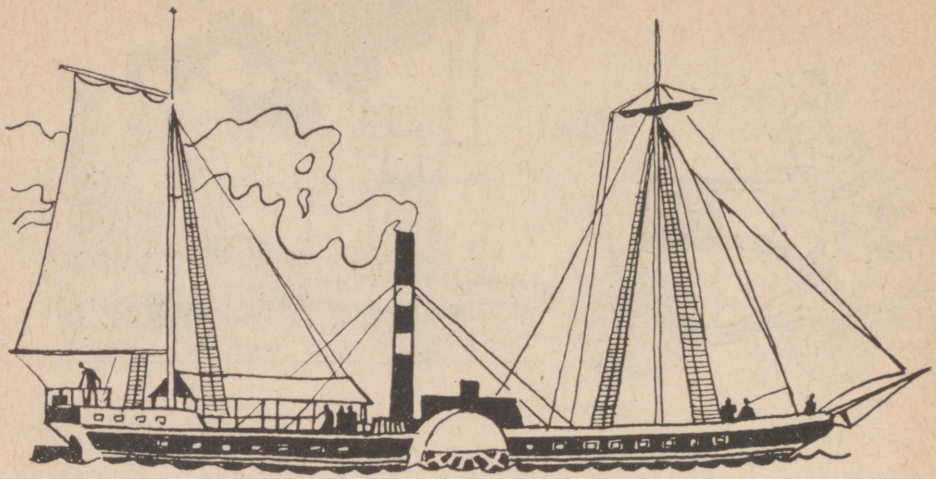
Ka Venemaal mõeldi raudteede ehitamisele. Uraalides valmistasid isa ja poeg Tšerepanovid väikese veduri ja raudtee maagi vedamiseks tehasesse. Kuid tsaariametnikud ei usaldanud vene leidureid, vaid kutsusid Venemaale välismaa insenere. Nende juhtimisel ehitasid pärisorjad labida ja käru abil esimesi raudteid. **1851. aastal hakkasid rongid liikuma Peterburi ja Moskva vahelisel liinil.** Nüüd suutis üks rong vedada niisama palju kaupa kui varem 2000 hobust 1000 suure vankriga. Pealegi viidi see kaup kohale 1—2 päevaga senise 7—8 päeva asemel. Raudteedest oli palju kasu.

Eestis valmis esimene raudtee 100 aastat tagasi, 1870. aastal. See ühendas Tallinna Peterburiga. Talvel külmus Peterburi sadam kinni. Siis sõitsid laevad Tallinna sadamasse. Siin laaditi kaubad vagunitesse ja veeti tsaaririigi pealinna. Samuti viidi raudteega Peterburi piima, võid, liha, kartuleid ja teisi toiduaineid. Peterburist toodi mitmesuguseid tööstuskaupu. Nii tihenesid Eesti sidemed Venemaaga.

Esimesed aurulaevad. Mööda merd ja jõgesid oli kaupu hoopis kergem vedada kui mööda maismaad. Kuid ka siin olid oma hädad. Vastuvoolu või vastutuult sõitsid purjelaevad vaevaliselt. Tuulevaikse ilmaga seisid purjekad paigal. Aurumasin aitas nendest muredest üle saada. Aurumasina auru abil pandi liikuma laeva külgedele kinnitatud suured vesirattad. Kui puhus pärituul, siis tõmmati ka purjed üles, et kiiremini edasi saada. Tugeva lainetusega sõitis rataslaev halvasti, vesirattad kerkisid alatasa veest välja. Sellepärast hakati peagi rataslaevade asemel ehitama kruvilaevu. Nüüd viis laeva edasi veealune kruvi, mille pani pöörlema aurumasin. Kruvilaevad tõrjusid varsti teised laevad kõrvale. Rataslaevadega sõideti madalatel jõgedel ja järvedel, kus ei olnud suuremat lainetust.

Aurumasinate, aurulaevade ja raudtee ehitamine nõudis palju metalli ja masinaid. See kiirendas vabrikute ehitamist ja tööliste arvu suurenemist. Neid muudatusi nimetame kapitalismi arenemiseks.

Rataslaev.

● UUED SÕNAD.

kapitalist
kapitalism
vabrik
palgatööline
rataslaev
kruvilaev

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks läks tööline kapitalisti ettevõttesse tööle?
2. Miks töölised jäid kapitalisti vabrikus töötades endiselt vaesteks, kapitalistid aga rikastusid?
3. Millist ettevõtet nimetatakse vabrikuks?
4. Jutusta Ivan Polzunovi eluloost.
5. Miks nimetati vanasti aurumasinat «tulemasinaks»?
6. Mispärast jäi Venemaal aurumasin unarusse, Inglismaal aga võeti kiiresti kasutusele?
7. Kuhu ehitati esimesed raudteed Venemaal ja Eestis?
8. Mille poolest oli aurulaev parem purjelaevast? Mille poolest oli kruvilaev parem rataslaevast?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

Johann Woldemar Jannsen kirjutas 1857. aastal oma ajalehes «Perno Postimees» raudteest järgmist.

«Oleme ju mõnda korda kuulnud, et raudteesid ka meie maa peal peab olema, kelle pääl auruvankriga sõidetakse, ei hoost ega härga ees, ei tea kas see ka tõsi peaks olema?

Tõsi küll, terve tõsi. Saksa, Prantsuse ja Inglismaal on neid juba tuhat penikoorma kaupa valmis, ka meil Venemaal on Peterburist Moskva linna 700 versta raudteed, mis ühe öö ja päevaga lahkesti ära sõidetakse.

Raudteel ei ole mitte rööpad tee sees, vaid rataste sees, nagu voki ratastel, kus nöörid peal jooksevad. Jõud, mis rattad vurama paneb, on keeva vee aur, mis masina sees esimese kere peal järjest köetakse. Suur rong tõldasid seisab üksteise taga, esimese vankri peal seisab auromasin ja tõmbab, teised muutkui tulge järele. Oma versta 50, kui rutt taga on, tunnis ära sõita, pole suur asi kedagi. Sel hobusel pole heinu ega kaeru tarvis, kui aga kivisüsi hästi käes on, et tuld võib alla teha, siis jookseb, et teekäijate kõrvad uluvad.»

1876. a. lõpul, kui raudtee oli juba Tartusse jõudnud, kirjutas J. W. Jannsen «Eesti Postimehes»:

«Ruttu senna, ruttu tänna — seep see raudtee suur häädus ja kasu on. Balti-raudtee valitsus olla ka juba 3 magamise wagongi muretsenud, kus sees teekäijad, kes natuke rohkem vooriraha maksavad, rahulist öömaja ja puhkamise paika võivad leida.»

4. KARL MARX JA FRIEDRICH ENGELS.

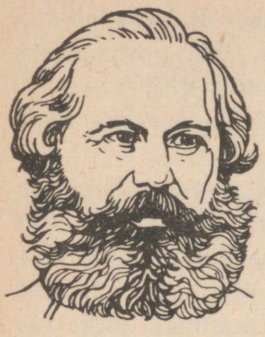
Umbes kaks sajandit tagasi hakkas paljudes Euroopa riikides vana pärisorjuslik kord asenduma uue, kapitalistliku korraga. Ehitati vabrikuid, kus masinate juures töötasid vaesed palgatöölised ehk proletaarlased. Tekkisid suurlinnad, mida ühendasid raudteed. Elu läks hoogsalt edasi. Kõik need muudatused toimusid töötajate halastamatu rõhumise arvel. Need inimesed, kes ehitasid vabrikuid, linnu ja raudteid, elasid ise viletsuses. Samal ajal kapitalistid sageli ei teadnud, mida rahaga peale hakata.

Töörahva kaitseks astusid välja paljud arukad mehed. Kõige targemad nende hulgast olid **Karl Marx ja Friedrich Engels.**

Karl Marx (1818—1883) oli suurvaim ehk geenius. Ta hämmastas kõiki kaasaegseid oma teadmistega paljudelt teadusaladelt. Need teadmised omandas Marx erakordse töökusega. Peale saksa keele oskas ta kõiki tähtsamaid Euroopa keeli, vene keel kaasa arvatud. Marx ei töötanud rikastumise või kuulsuse nimel. Tema eesmärk oli kaasa aidata inimkonna õnnele.

Friedrich Engels (1820—1895) tundis suurt huvi ajaloo vastu, mida ta kavatses ülikoolis õppida. Kuid isa tahtis temast teha ärimeest ja saatis poja Inglismaale, kus asus isa vabriku osakond.

1844. aastal peatus Engels 10 päeva Pariisis Marxi juures. Sellest ajast algas kahe suurmehe südamlik sõprus ja koostöö. Marx ja Engels kirjutasid koos raamatuid ning aitasid teineteist jõu ning nõuga. Kui Marxi perekond oli ainelises kitsikuses,

Karl Marx.

Friedrich Engels.

saatis Engels neile oma palgast raha. Hiljem elasid mõlemad mehed Inglismaal, Londonis. Üheskoos töötasid nad välja **teadusliku kommunismi õpetuse**. Põhiosa teadusliku kommunismi õpetusest töötas välja Marx. Seepärast nimetatakse seda õpetust **marksismiks**.

Mitmed mõtlejad tundsid juba enne Marxi kaasa töölistele nende raskete elutingimuste pärast. Nad haletsesid töölisi, kuid ei osanud neid õpetada, kuidas rõhumisest vabaneda. Karl Marx mõistis, et töölised peavad ennast ise vabastama. Selleks tuleb neil järjekindlalt ja ühiselt võidelda kapitalistide vastu. Vabanemisele viib üksnes klassivõitlus, kus töölisklass kukutab kapitalistide klassi võimu. Sellist pööret nimetatakse **revolutsiooniks**. «Revolutsioonid on vedurid, mis viivad edasi ajalugu,» ütles Marx.

1848. aastal ilmus Londonis saksa keeles väike raamat — see oli Marxi ja Engelsi kirjutatud «Kommunistliku partei manifest». Oma tähtsuselt ületab see väike teos tuhandeid pakse köiteid. Praegu on «Manifest» tõlgitud paljudesse keeltesse. Teda õpivad tundma sajad miljonid inimesed kogu maailmas.

«Kommunistliku partei manifestis» pandi esimest korda kirja Marxi õpetus. Marx ja Engels kinnitasid, et ajaloo areng viib paratamatult revolutsioonile. Nad lõpetasid «Manifesti» sõnadega: **«Värisegu võimulolevad klassid kommunistliku revolutsiooni ees. Proletaarlastel pole selles midagi kaotada peale ahelate. Võita on neil aga kogu maailm. Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»**

Marxi õpetuse kohaselt hakkasid paljude maade töölised moodustama oma ühinguid. Nende ühingute tegevust oli vaja

suunata. 1864. aastal asutatigi Marxi algatusel **Rahvusvaheline Tööliste Ühing** ehk **I Internatsionaal**. Ühingu tööd juhtis Marx. I Internatsionaal aitas korraldada streike, andis välja ajalehti, tegi tööliste hulgas selgitustööd. Nii hakkas töölisklass oma jõude koondama.

Samal ajal kirjutas Karl Marx oma kõige tähtsamat raamatut **«Kapital»**. Teose esimene köide ilmus trükist 1867. aastal. Marx tõestas «Kapitalis», et kapitalistliku korra hukkumine ja tööliste revolutsiooni võit on paratamatu. «Niikaua kui maailmas on olnud kapitalistid ja töölised, pole ilmunud ühtki raamatut, millel oleks töölistele nii suur tähtsus kui «Kapitalil» . . .» kirjutas F. Engels.

Kui Karl Marx 1883. aastal suri, oli tal mustandkäsikirjas valmis veel kolm «Kapitali» köidet. Nende trükkitoimetamise võttis enda peale Engels. Marxi mõte lendas sedavõrd kiiresti, et käsi ei jõudnud tavaliselt järele. Sellepärast oli ta käekirja väga raske lugeda. Engels tuli selle tööga hästi toime, sest palju lehekülgi olid nad Marxiga koos läbi arutanud. Engels ise kirjutas: «Tuleb veel palju vaeva näha. Tegemist on ju niisuguse mehe käsikirjaga, nagu Marx, kelle iga sõna on kulda väärt. Kuid mulle see töö meeldib, sest ma saan vana sõbraga jälle koos olla.»

Tänu Engelsi pingutustele ilmusidki «Kapitali» kaks köidet trükist.

Marxi ja Engelsi sõprus ning koostöö on meile kõigile suureks eeskujuks. V. I. Lenin kirjutas selle kohta: «Vanad muistendid jutustavad mitmesuguseid liigutavaid näiteid sõprusest. Euroopa proletariaat võib öelda, et tema teaduse on loonud kaks õpetlast ja võitlejat, kelle suhted ületavad kõik antiikrahvaste kõige liigutavamad muistendid inimeste sõprusest.»

UUED SÕNAD.

proletaarlane, proletariaat
geenius
kaasaegne
revolutsioon
manifest

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kelle huvide eest võitlesid K. Marx ja F. Engels?
2. Jutusta, kuidas Karl Marx töötas.
3. Miks peetakse «Kommunistliku partei manifesti» väga tähtsaks raamatuks?
4. Milliste sõnadega lõpeb see teos?
5. Millise ühingu asutas K. Marx tööliste võitluse juhtimiseks?
6. Millist raamatut peetakse K. Marxi kõige tähtsamaks teoseks?
7. Jutusta Karl Marxi ja Friedrich Engelsi sõprusest.

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Suurlinnad, tööinimeste halastamatu rõhumine, geenius, ainelised raskused, teadusliku kommunismi õpetus, klassivõitlus, revolutsioon, tööliste ühingud, streikide korraldamine, majandusteaduslik uurimus, mustandkäsikiri, trükkitoimetamine, kòide, antiikrahvad.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

MÄLESTUSI KARL MARXIST.

Prantsuse töölisliikumise tuntud tegelane Paul Lafargue (häälda: pool lafarg) oli I Internatsionaali liige ja tundis väga hästi Karl Marxi, kuna oli abielus Marxi tütre Lauraga. Ta kirjutas väikese raamatu «Mälestusi Marxist», millest on võetud ka järgnevad katkendid.

Marx ei lubanud kunagi kellelgi oma raamatuid ja pabereid korda seada või õigemini segi ajada. Need olid ainult pealtnäha segamini: tegelikult oli iga asi oma kindlal kohal ja Marx võis otsekohe, ilma otsimata, talle vajaliku raamatu või vihiku võtta.

Ta ei paigutanud raamatuid riiulisse mitte välise kuju, vaid sisu järgi. Raamatud ei olnud tema jaoks uhkuseasjad, vaid

vaimse töö vahendid. «Nad on minu orjad,» ütles ta, «ja nad peavad mind mu tahtmise järgi teenima.»

Marx oskas lugeda kõigis Euroopa keeltes. Kolmes keeles — saksa, prantsuse ja inglise keeles — kirjutas ta nii hästi, et pani imestama nende keelte asjatundjaid. Ta kordas meelsasti ütlust: «Võõrkeel on relvaks eluvõitluses.»

Kui Marx juba viiekümne-aastane oli, asus ta õppima vene keelt. Juba poole aasta pärast oskas ta vene keelt niivõrd hästi, et võis vabalt ja naudinguga lugeda vene kirjanike teoseid. Vene keelt hakkas ta õppima sellepärast, et oleks võimalik lugeda ametlikke dokumente, mida tsaarivalitsus neis sisalduvate hirmsate paljastuste pärast avaldada ei lubanud.

Kuigi Marx heitis alati väga hilisel tunnil voodisse, oli ta hommikul kella kaheksa ja üheksa vahel juba jalul, jõi musta kohvi, luges läbi ajalehed ja läks seejärel oma töötuppa, kus töötas kella kaheni või kolmeni öösel.

Töö oli Marxile kireks muutunud, töö neelas ta niivõrd, et ta unustas sageli söömise. Mõtlemine oli talle suurimaks naudinguks.

Ta oli kehaliselt tugev mees, üle keskmise kasvu, tore, lõbus seltsiline, kes oskas sobival hetkel kõigest südamest naerda. Marx oli õrn, armastav ja hoolitsev isa. Tütarde silmis oli ta nende parim sõber ja nad käitusid temaga kui seltsimehega. Nad ei kutsunud teda isaks, vaid «Moorlaseks». Nii hüüti Marxi naljatades tema tõmmu näojume ja süsimustade juuste ning habeme pärast. Kommunistide Liidu liikmed kutsusid teda juba enne 1848. aastat «isa Marx», ehkki ta polnud sel ajal veel 30-aastanegi.

Engels oli nagu nende perekonna liige. Kuigi Engels elas Manchesteris, Marx aga Londonis, vahetasid nad teineteisega iga päev mõtteid kirja teel. Hiljem asus ka Engels Londonisse elama. Alates 1870. aastast kuni Marxi surmani ei möödunud ühtki päeva, kus nad ei oleks kokku saanud, kus üks sõber ei oleks teist külastanud.

Engelsi arvamus oli Marxile kõige tähtsam, sest just Engels oli mees, kellega Marx tahtis koos töötada. Marx oli oma sõbra üle väga uhke. Ta ise oli hea sõber, niisamuti nagu ta oli õrn abikaasa ja perekonnaisa.

5. MIDA ÕPETAB MARKSISM?

Kaua aega oli ajalugu vaid jutustus minevikust. Millest olid tingitud ühiskonna elus toimunud peamised muudatused, seda ei osatud seletada. **Karl Marx ja Friedrich Engels panid esimestena aluse ajaloole kui teadusele.** Kõige lihtsamalt kokkuvõetuna seisneb Karl Marxi õpetus ehk marksism järgmises.

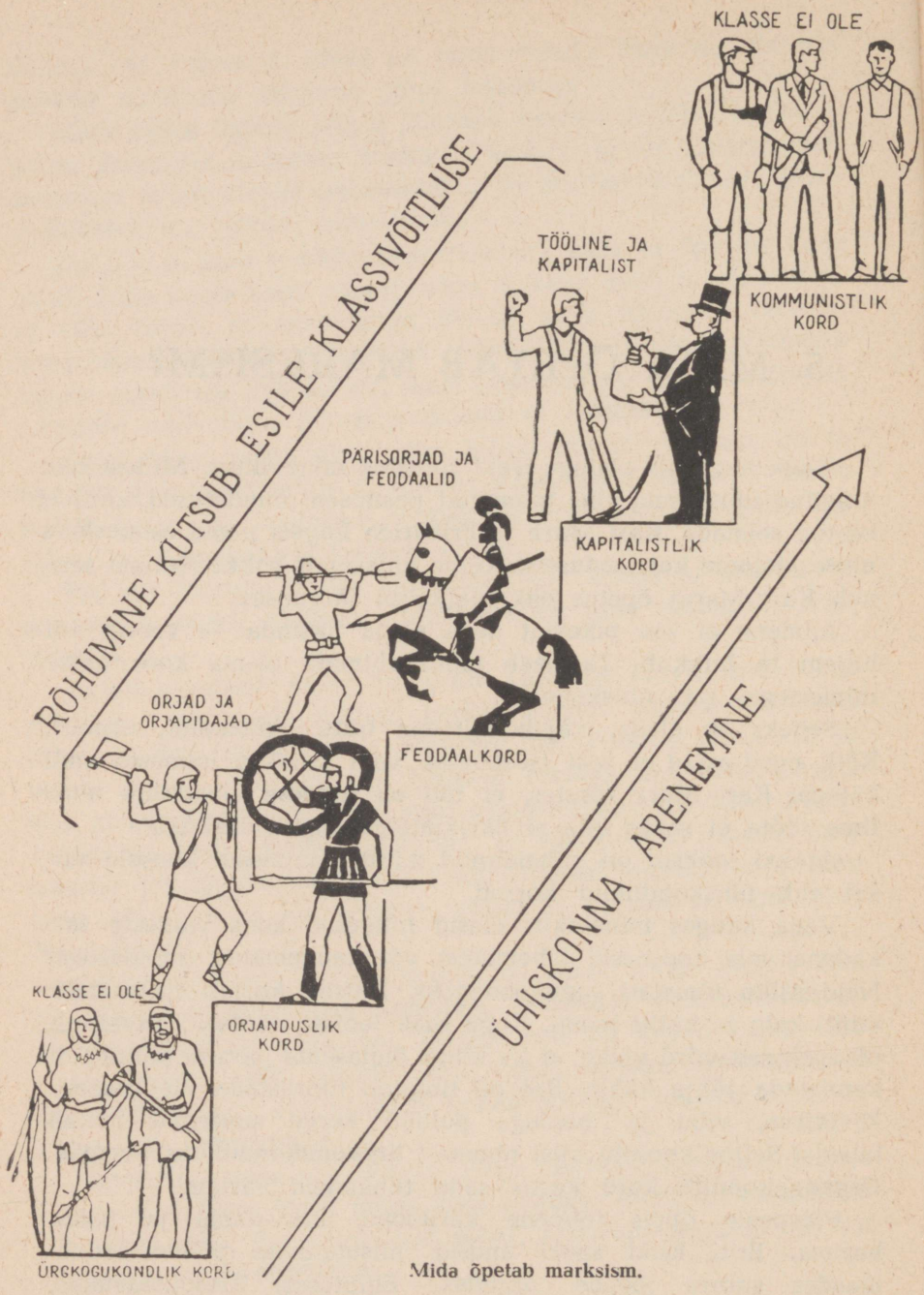
Inimene ei saa pikemat aega elada üksinda — varem või hiljem ta hukkub. Ta peab tahes-tahtmata elama koos teiste inimestega, s. t. ühiskonnas.

Selleks et elada, vajab inimene toitu, kehakatet, elamut. Kõik need asjad ei teki iseenesest, vaid tehakse inimeste endi kätega. Karl Marx tõestas, et **töö on inimese olemasolu alus.** Ilma tööta ei saaks olla ei üksikinimest ega ühiskonda.

Ajaloo jooksul on vaheldunud mitmed inimeste kooselu viisid ehk ühiskondlikud korrad.

Väga kauges minevikus elasid inimesed koos väikeste salkadena, mis koosnesid lähematest või kaugematest sugulastest. Neid salku nimetati sugukondadeks. Ühiselt korjati metsaande, püüti kalu ja kütiti loomi. Kogu saak jaotati võrdselt. Tavaliselt oli saak sedavõrd väike, et ka kõige õiglasema jaotuse puhul tuli kannatada tühja kõhtu. See oli tingitud tööriistade algelisusest. Kivikirve, vibu ja noolega polnud kerge suuremat looma tabada. Sellist kooselu viisi nimetati **ürgkogukondlikuks korraks.** Ürgkogukondlik kord kestis sadu tuhandeid aastaid.

Pikapeale õppis inimene kariloomi kasvatama ja põldu harima. Eriti head saaki andsid niisutatavad põllud lõunamaades suurte jõgede orgudes. Egiptuses, Mesopotaamias,

Mida õpetab marksism.

Indias ja Hiinas kujunes välja **orjanduslik kord** ning tekkisid esimesed riigid. Orjandusliku korra ajal osa inimesi ei töötanud, vaid said kõik eluks vajaliku orjade tööst. Orja ei peetud inimeseks. Ta oli orjapidaja täielik omand, nii nagu härg või vanker. Orja nimetatigi kõnelevaks tööriistaks. Talle anti vaid niipalju toitu ja puhkust, et hing sees püsiks ja et ta jõuaks orjapidaja heaks töötada.

Nii algas inimese rõhumine teise inimese poolt. Ühiskond jagunes kaheks suureks klassiks — rõhujateks (orjapidajad) ja rõhutavateks (orjad). Riik kaitses rõhujate huve ja surus maha rõhutute vastuhakke.

Orjanduslik kord kestis umbes 3500 aastat. Sellele järgnes **feodaalkord**. Orjapidajate asemele tulid nüüd feodaalid-mõisnikud, orjade asemele aga talupojad-pärisorjad. Nemad olid kohustatud töötama mõisahärra põllul ja peale selle andma mõisnikule suure osa oma saagist. Mõisnikud elasid võõra töö arvel külluses. Pärisorjad aga elasid vaesuses.

Feodaalkord kestis ligemale tuhat aastat. Feodaalkorrale järgnes **kapitalistlik kord.** Ja jällegi elas käputäis inimesi ilma tööd tegemata rikkuses, samal ajal kui töölised elasid vaesuses. Kapitalist ei sundinud töölist masinate juures töötama ähvarduste ega piitsaga. Tööline oli sunnitud vabrikusse tööle minema, et saada palka. Muidu ähvardas teda nälg.

Sajandite vältel elas mitmeid tarku mehi, kes unistasid inimeste elu õiglasest ümberkorraldamisest. Nad tahtsid luua sellist ühiskonda, kus ei oleks rõhumist, nälga ega viletsust ja kõik inimesed elaksid võrdselt hästi. Nad lootsid, et piisab asja selgitamisest riigivalitsejatele ning rahameestele-kapitalistidele. Siis loobuksid need vabatahtlikult oma võimust ja rikkusest ning jaotaksid selle rahvale.

Tegelikult midagi sellist ei juhtunud. Ükski rahamees ei tahtnud oma varandust käest anda. See, et enamik inimesi elas äärmises viletsuses, teda ei huvitanud.

Selleks et töörahva elu parandada oli tarvis selgusele jõuda, millest rõhumine on tingitud. Rõhujad väitsid, et nii on määratud jumala enda poolt. Kapitalistid kinnitasid, et iga töökas inimene võib saada rikkaks vabrikuomanikuks või kaupmeheks. Kui inimene elab töölisena viletsuses, siis on ta ise selles süüdi. Töölised olevat laisad ja rumalad inimesed.

Karl Marx ja Friedrich Engels tõestasid, et kapitalist rikastub just tööliste töö arvel. Ta ei maksa töölisele kogu tehtud töö eest, vaid jätab ülekohtuselt suure osa endale. Kuidas ta saab seda teha? Kapitalistile kuuluvad **tootmisvahendid** — s. o. masinad, vabrikud, kaevandused, maa, raudteed, laevad jne. Töölisel ei ole midagi muud kui kaks kätt ja oskus neid kasutada. Tal on valida: kas nälgida, või minna kapitalisti juurde tööle selle viletsa palga eest, mida peremees on nõus maksma.

Siit tegid Marx ja Engels tähtsa järelduse: **kui tahetakse lõppu teha inimese rõhumisele teise inimese poolt, siis tuleb kõigepealt lõpp teha tootmisvahendite eraomandusele ja muuta need kogu ühiskonna omandiks.** Seda saab teha ainult revolutsiooni teel, sest vabatahtlikult ei loobu mõisnikud ja kapitalistid kunagi oma varandusest.

Marx ja Engels õpetasid, et **kõigi maade töölistel tuleb ühineda võitluseks kapitalistide vastu.** Üksnes ühises võitluses saabub lõplik võit. Pärast revolutsiooni võitu võtavad töölised tootmisvahendid ühiskonna kätte ja panevad aluse uuele ühiskondlikule korrale — **kommunismile.** Sõna kommunism tuleb ladinakeelsest sõnast *communis*, mis tähendab ühine.

Marx ja Engels ei näinud oma ideede võitu. Marxi õpetust arendas edasi **V. I. Lenin.** Sellepärast nimetatakse seda õpetust tänapäeval **marksismiks-leninismiks.** Selle õpetuse järgi tõusis 1917. aasta oktoobris üles Venemaa töölisklass ja tegi lõpu igasugusele rõhumisele. **Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga algab inimkonna ajaloos uus ajastu,** millele olid teed rajanud suured mõtlejad ning revolutsionäärid Karl Marx ja Friedrich Engels. Kogu ajaloo käik tõestab Marxi, Engelsi ja Lenini õpetuse õigsust.

● **UUED SÕNAD.**

ühiskond
ühiskondlik kord
ürgkogukondlik kord
orjanduslik kord
feodaalkord

tootmine
tootmisvahendid
eraomandus
ühiskonna omandus

TÄHELEPANU!

Sageli kipuvad õpilased segi ajama kaht sõna: **ori** ja **pärisori**. Nad arvavad, et pärisori oli «päriselt ori» ja tema elu oli hoopis raskem orja elust. Tegelikult oli ikkagi vastupidi. Ori oli orjapidaja täielik omandus. Orjapidaja võis temaga teha, mida tahtis, võis isegi tappa. Orjal ei olnud mingeid tööriistu. Pärisori seevastu oli talupoeg, keda mõisnik ei tohtinud tappa. Küll aga võis pärisorja karistada ja tööle sundida. Pärisorja kasutada oli maatükk, mida ta haris oma tööriistade ja tööloomadega. Seepärast oli pärisorja olukord veidi kergem orja omast.

Feodaal tähendab mõisnikku, kellele kuulus maatükk, mida harisid pärisorjad. Sellist valdust nimetatakse **feoodiks**. Pärisorjuslikku korda nimetatakse ka feodaalkorraks.

Kapital tähendab rahasummat. Aga mitte igasugust rahasummat, vaid sellist, mis toob omanikule tööliste töö arvel midagi sisse. Seepärast nimetatakse tööliste töö arvel elavat inimest **kapitalistiks**.

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks inimene ei saa pikemat aega üksinda elada?
2. Kelle huve kaitseb riik?
3. Kuidas rikastub kapitalist?
4. Kuidas lootsid mõned arukad mehed ümber korraldada ühiskonna elu? Miks nende plaanid nurjusid?
5. Mida oli tarvis selleks teha, et lõppeks ühe inimese rõhumine teise inimese poolt?
6. Kuidas peavad kõigi maade töölised võitlema kapitalistide vastu?
7. Miks nimetatakse tänapäeval õpetust ühiskonna elu paremast ümberkorraldamisest marksismiks-leninismiks?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Ühiskonna elus toimuvad muudatused, panid aluse ajaloole kui teadusele, peab elama ühiskonnas, töö on olemasolu alus, ühiskondlikud korrad, algelised tööriistad, orjapidaja täielik omandus, ühe inimese rõhumine teise inimese poolt, võõra töö arvel, elu õiglane ümberkorraldamine, loobuksid vabatahtlikult võimust, rikastub töölise töö arvel, kapitalisti tootmisvahendite eraomandus, kogu ühiskonna omand, ühineda võitluseks kapitalistide vastu, tootmisvahendite ühine omand, inimkonna ajaloos algab uus ajajärk, ajaloo käik tõestab.

6. PARIISI KOMMUUN.

Esimest korda võtsid töölised võimu enda kätte ja tegid katse luua töörahva riik 1871. aasta kevadel **Prantsusmaa pealinnas Pariisis**. Seda revolutsioonilist sündmust nimetatakse **Pariisi Kommuuniks**.

1870. aasta suvel puhkes Preisimaa ja Prantsusmaa vahel sõda. Tol ajal oli Saksamaa killustatud paljudeks väikeriikideks. Prantsuse kodanlus püüdis takistada Saksa riikide ühinemist üheks tugevaks riigiks Preisimaa ümber. See plaan ei läinud täide. Preisi armee oli sõjaks hästi ette valmistatud. Prantsuse keisri Napoleon III väed said rängalt lüüa. Keiser ise andis end koos suure sõjaväega preislastele vangi. Mõni päev hiljem algas Pariisis rahva ülestõus. Prantsusmaa kuulutati vabariigiks. Vabariigi valitsejateks said aga rahamehed-kapitalistid.

Pariisi alla jõudnud Saksa väed hakkasid Prantsusmaa pealinna piirama. Oma linna kaitseks moodustasid töölised 260 võitlusüksust, mida nimetati **Rahvuskaardi pataljonideks**. Võideldes koos sõjaväega ei lasknud töölised vaenlast linna.

Kodanlusele ei meeldinud, et tööliste käes on palju relvi. Kodanlik valitsus sõlmis salaja Preisimaaga vaherahu, et sobival hetkel võtta töölistelt relvad. Seda plaani hakati ellu viima ööl vastu 18. märtsi 1871. Kuid töölised olid valvel. Nad ei lasknud ära vedada Rahvuskaardi kahureid. Häirekellade helin äratas kogu linna. Rahvas ruttas tänavatele. Valitsuse väed löödi osalt puruks, osalt tulid nad rahva poolele üle. 18. märtsi lõunaks vallutasid töölised Pariisi südalinna, kus asusid tähtsamad valitsusasutused. Hirmunud kodanlik valitsus põgenes linnast.

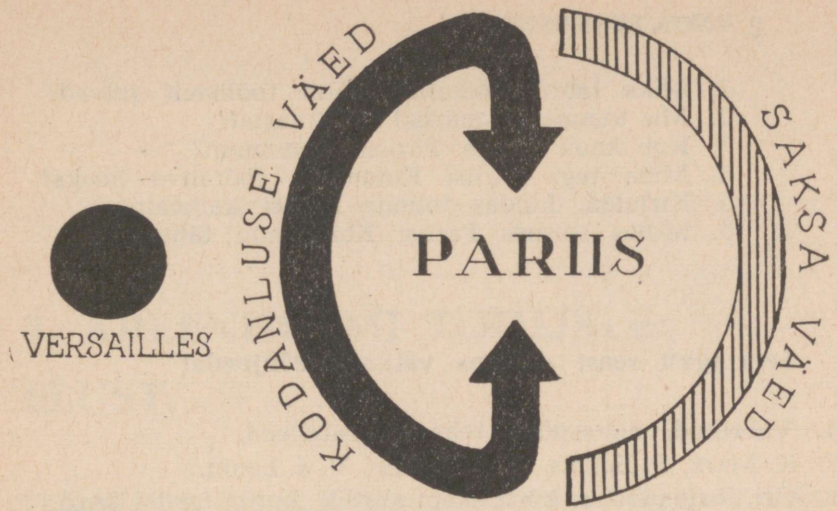
Barrikaadid Pariisis.

Nii kukutati Pariisis kapitalistide võim ja kuulutati välja tööliste võim — Pariisi Kommuun. Kommuun suutis püsida ümberpiiratud linnas vaid 72 päeva. Lühikese aja jooksul jõuti siiski palju teha töörahva elu parandamiseks.

Kõik Pariisi vabrikud, mille peremehed olid linnast põgenenud, anti üle töölistele. Tööliste palku tõsteti, nende trahvimine keelati. Paljud töölisperekonnad, kes elasid rõsketes ja pimedates keldrikorterites, kolisid nüüd südalinna — Pariisist põgenenud kapitalistide majadesse. Asutati uusi koole, kus kõik lapsed võisid tasuta õppida.

Saanud üle esimesest ehmatusest, hakkas põgenenud kodanlik valitsus jõude koondama. Valitsus leppis uuesti kokku Saksa väejuhatusega, kes laskis sõjavangist vabaks 100 000 prantslast. Nende vägedega alustati võitlust Pariisi Kommuuni vastu. 21. mail algas suur pealetung Pariisile. Kodanliku valitsuse väed tungisid linna. Nädal aega kestsid verised lahingud. Seda nimetati «veriseks mainädalaks».

Töölised ehitasid Pariisi tänavatele barrikaadid. Kommuuni pooldajad võitlesid iga tänava, iga maja pärast. Kuid vaenlase

Pariisi piiramine.

vägesid oli rohkem. 28. mail langes viimane barrikaad. Kodanlus võitis. Paljud inimesed, keda kahtlustati Pariisi Kommuuni toetamises, lasti ilma kohtuta maha.

Pariisi Kommuun ei kestnud kaua, kuid ta avaldas suurt mõju tööliste edasisele võitlusele kogu maailmas. Pariisi Kommuuni kogemused õpetasid, et võidu saavutamiseks tuleb töölistel võidelda koos talurahvaga revolutsioonilise partei juhtimisel.

Pariisi Kommuun oli nõukogude võimu eelkäija. Marx, Engels ja Lenin tegid Pariisi Kommuunist tähtsaid järeldusi. Kommuuni kogemuste põhjal õpetasid nad töölisi, kuidas tuleb tulevikus võidelda, et kukutada rõhujate võim.

● **UUED SÕNAD.**

kommuun
barrikaadid

Vassili Gerassimov.

Kreenholmi vabrik kuulus rikastele rahameestele, kes elasid hoopis Peterburis, Moskvas ja Inglismaal. Vabrikule vajalikud masinad ja puuvill toodi välismaalt — masinad Inglismaalt, puuvill Ameerikast ja Egiptusest. Ka meistriteks kutsuti välismaalased — inglased. Töölisi kohtlesid meistrid karmilt ja üleolevalt. Tööliste palgad olid väga madalad. Täiskasvanud inimese ülalpidamiseks kulus tol ajal kuus vähemalt 10 rubla. Kreenholmis said mehed vaid 8—9 rubla ja naised 6—7 rubla kuus. Tööpäev kestis 12—14 tundi. Sedagi palganatukest ei saanud töölised tervelt kätte. Maha arvati trahvid ning tasu kooli ja arstiabi eest. Kreenholmis oli oma vabrikupolitsei, kes võis töölisi karistada trahviga, peksuga või arestiga.

Mina kasvasin vanemateta lapsena Peterburi kasvatusmajas. 12-aastaselt saadeti mind koos 400 teise poisi ja tüdrukuga Kreenholmi tööle. Meid nimetati vabrikukasvandikeks. Pidime 10 aastat selles vabrikus töötama, enne kui tohtisime sealt lahkuda.

Mind pandi kolmekümne poisiga ühte suurde tuppa elama. Toa keskel oli suur ahi. Mööda seinaveeri seisid koikud. Kaua ei saanud ma esimesel ööl uues kohas uinuda. Vaikselt nutsin teki sisse kibedaid lapsepisaraid.

Tööle äratati meid kell 4 hommikul. Mul tuli töötada ketrusmasinal ja seista peaaegu kogu aeg ühel jalal, sest teine jalg pidi olema piduril, et lõnga katkemise korral saaks kohe masina peatada. See oli aga väga väsitav. Selline ränk töö kestis kahe söömavahega kella 8-ni õhtul.

Vabrikukasvandik.

Pärast tööd pidime surmväsinutena minema veel kooli, kus meid õpetati, või õigemini piinati kella 9—11 õhtul. Koolis õpetati meile kirjutamist, lugemist ja rehkendamist. Õpetaja pidas laste kasvatamisel kõige paremaks abinõuks rusikaid ja vitsu ning me kartsime teda väga. Juhtus, et mõned lapsed minestasid, kui õpetaja ülestõstetud rusikatega meie poole sööstis. Väsinutena, piinatutena, iga hetk hoopide ja kõrvakiilude ootel värisedes, ei saanud me koolist üldse mitte midagi. Ma mäletan näiteks, kuidas üks õpilane meil selliselt lahutas: 2 — 2 = 2. Ja ta oli juba 8 aastat õppinud.

Pühapäevadel ei tohtinud me ilma erilise loata kuskile minna. Kui eksisime millegi vastu, pandi meid kartserisse vee ja leiva peale või anti 25—100 vitsahoopi. Kord purustasin ma vabrikus harja, mille eest sain 25 piitsahoopi. Teine kord sõitsin tõstukiga neljandalt korruselt kolmandale ja mind peksti selle eest nii tugevasti, et mu seljale ei jäänud valget kohta. Lapsi pandi tunniks-kaheks soolale ja telliskivikildudele põlvili, veeti juukseidpidi, peksti rihmaga — ühesõnaga — meiega tehti kõike, mida ülevaatajad aga tahtsid.

Toit oli meil väga vilets — päevast päeva kapsasupp ja

tükike loomaliha. Putru keedeti ainult üks kord nädalas — laupäeva õhtul. Suvel oli toit eriti halb, sest kapsad olid mädanenud, liha roiskunud ja leib hallitanud.

Meie riietus koosnes palitust, poolkasukast, saabastest, tuhvlitest ja mütsist. Pesu anti kaks paari pooleks aastaks. Vahetasime pesu igal laupäeval, kuid sellele vaatamata oli meie pesu alati must, sest pealisriideid töö jaoks ei olnud ja töötada tuli pesuväel. Käisime ringi mustadena ja räbaldunutena. Suvel tulime veel kuidagi läbi, kuid talvel oli väga külm.

Vabrikusse tulles määrati meile palgaks 4 rubla kuus. Sellest rahast saime kätte vaid 8 kopikat. Kuni 16-aastaseks saamiseni võttis vabrikant meie ülalpidamise eest 6 rubla ja 50 kopikat. Seega jäime iga kuu vabrikule 2 rubla 50 kopikat võlgu, mis hiljem tasuda tuli.

Kuus aastat kannatasin sellist elu. Lõpuks, kui mulle ülekohtuselt suur rahatrahv määrati, põgenesin ühe seltsimehega Kreenholmist. Sõitsime rongiga Peterburi. Kuna meil mujale polnud minna, läksime kasvatusmajja. Paar päeva saime seal olla, siis saadeti meid Kreenholmi tagasi, sest lepinguaeg polnud veel täis. Jutustasime kasvatusmajas oma elust ja vabriku direktor ei julgenud meid põgenemise eest karistada. Üldse kaotati seejärel vabrikus piitsad ja vitsad ning karistati kas rahatrahviga või kartseriga. Mul tuli endiselt tööd jätkata.»

● UUED SÕNAD.

revolutsionäär
vabrikant
kartser
koiku
trahv
asumine
sunnitöö

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Keda nimetatakse revolutsionääriks?
2. Miks vabrikandid võtsid meelsasti lapsi tööle?
3. Miks ehitati suur puuvillase riide vabrik just Narva?
4. Kellele kuulus Kreenholmi vabrik?

Koosta jutustus teemal «Vabrikukasvandiku elu Kreenholmis».

Jutustuse kava.

1. Kes olid vabrikukasvandikud?
2. Tööpäeva pikkus.
3. Töötingimused vabrikus.
4. Vabrikukasvandiku palk.
5. Kasvandike kooliskäimine.
6. Kasvandike karistamine.
7. Kasvandike toit ja riietus.
8. Kes rikastusid kasvandike arvel?

Asenda väljendid teiste sõnadega. Kasuta neid pala jutustamisel.

Vabrikant, meister, vabrikutööline, palganatuke, tööliskasarm, rikastumine tööliste ränga töö arvel, rahatrahv, kasvatusmaja, vabrikukasvandik, söömavahe, koikud, ülalpidamisraha, lepinguaeg, kartser, ketrussaal, sunnitööline, julged rahva vabaduse eest võitlejad.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

Eesti töölisklass tekkis peamiselt kehvtalupoegadest, kes maalt linna elama asusid. Vabrikutööliste töö ei olnud sugugi kergem alalisest rassimisest mõisapõllul või oma maalapil.

Kuidas maamees vabrikusse tööle tuli, sellest on kirjutanud Ed. Vilde oma romaanis «Raudsed käed».

Villem sammus üle ruumika, korralikult prügitatud turuplatsi ning jõudis päratupikkade, suuremalt osalt kahekordsete hoonete juurde, mis seisid mitmes reas üksteise kõrval. Majad olid enamasti puust ja punasest telliskivist. Need osutusid tööliste kasarmuteks.

Esimene ruum, kuhu külamees jõudis, oli põhjatu suur kivipõrandaga köök, mis näis olevat terve alumise majakorra tarvis määratud. Keset suurt tahmast ja aurust tuhmiks võidunud ruumi seisis nelinurga kujul päratu pliit, üleni kaetud igasuguste ja igasuuruste keeduriistadega. Tihe segadik kõiksugu vängeid lõhnu ja haise lõi tulijale pilvena vastu. Ilmatu köök kajas naiste vadast, laste nutust ja keeduriistade plaginast. Vist küll kuni viiekümnele perekonnale keedeti ses ühises ruumis toitu; siit käisid läbi ka kõigi perekondade liikmed, korterist tulles ja sinna minnes. Siin jooksis küll sada ja rohkem last emadele virisedes või kilgates järele. Külamees ja ta tütreke jäid kohmetult ja võõrastades seda omapärast kohta vaatama. Neid ei pandud tähelegi. Vene naised, punased või sinised kotimoelised tanud peas, sekeldasid ja sahkerdasid eesti emadega läbisegi; mõlema rahva keeled kajasid üle ruumi.

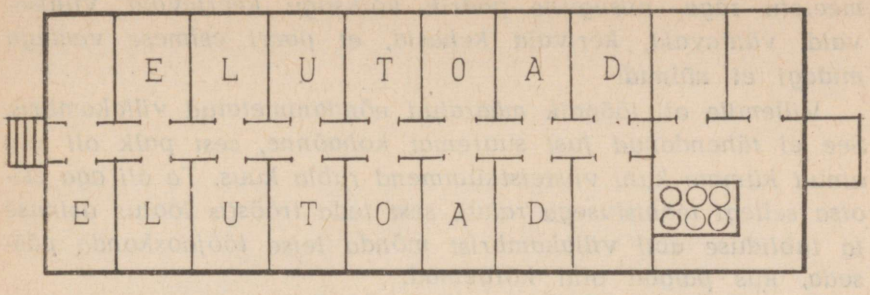
Villem pidas ühe möödamineva tütarlapse kinni ja küsis, kus on Eeva Saare korter.

Tütarlaps viis nad tohutu pikast, kitsast ja poolpimedast vahekojast läbi, milles päikesevalgusest tulnud külaliste silmad esiotsa midagi ei seletanud. Vahekoja otsast viis trepp teisele korrale.

Nende teejuht peatus viimaks ühe ukse ees, mille kõrval seisva köögikapi küljes, nagu kõigil teistelgi korteritel, rippus tahvlike toa elanikkude nimega, kuna üleval ukse peal seisis korterinumber.

Teejuhi seletuse järgi oli määratus hoones kolme korra peale kokku tervelt sada kolmkümmend kaks korterit niisama paljude perekondadega; et aga perekondade juures veel palju üksikuid inimesi üüril oli, siis elas kasarmus ühes lastega umbes viissada hinge koos... Teejuht avas ukse ja nad saabusid kaunis kõrgesse pikergusse kambrisse, kus sängid ja muud kõige tarvilikumad majariistad peaaegu terve ruumi täitsid.

Pikerguses süllakitsuses kambrikeses oli ainult kaks puuvoodit — parempoolse seina ääres, otsad vastamisi. Vastu teist seina seisis väike söögilaud ja madal ühe uksega riidekapp. Kaks tooli veel ja järg põrandal — see esindas tervet mööblivara. Mõlemad sängid aga olid nii kitsad, et parajasti üks inimene sisse mahtus. Villem küsis eneselt, kus kõik teised magavad, ning pidi pead vangutades tunnistama, et ta muud vastust

Tööliskasarmu plaan.

ei leidnud, kui et seda siilukest põrandat, mis mõlema voodi ja laua ning kapi vahel lagedaks jäi, ka igaöiseks magamiseks tarvitati... Juhtumisi üles lae poole vaadates märkas külamees alles nüüd, et mõlemapoolsed seinad ülalt, umbes kolme jala kõrguselt, olid lahti — ainult neljakandiliste varbadega trellide kujul täidetud. Õhu poolest seisid siis kõik korterid — terve päratu rida — üksteisega otseses ühenduses. Villem mõistis nüüd, miks hääled kõrvaltubadest nii selgesti siia kostsid ja et seejuures süüdi ei olnud mitte üksnes õhukesed vaheseinad.

* * *

Järgmisel päeval läksid siis tohtri poolt terveks tunnistatud uued töölised vabriku sisemise kontori juurde kokku.

Vabriku sisemises kontoris võtsid uusi töölisi vastu mõned poolmeistrid; nende saatel mindi laiali, ühed viidi sinna, teised tänna jaoskonda. Keegi ei teadnud veel, kuhu ta ametisse määratud. Villem Luik mõne tundmatu seltsilisega astus meistri kannul kõrgeid libedaid kivitreppe mööda üles, vahekodadest läbi, kord pahemale, kord paremale poole pöördudes, põhjatute töösaalide avatud ustest mööda. Hiiglahoone mürises ja vabises masinavärkide mässavast käigust nii, et Villemi pea juba treppidel kihama lõi. Nüüd astuti esimesse töösaali sisse. Palavniiske õhk, mis juba trepivõlvisid ja vahekodasid oli täitnud, tihenes siin liivatolmuga ja õlilõhnaga kuumaks leitsakuks, mis tulijaile pilvena vastu lõi. Masinate ulumine ja undamine surmas iga muu hääle. Viru külamehe silmade ees seisis järsku nii

meeletu räga, niisugune padrik kõiksugu keerlevaid, vuhisevaid, väntavaid, kerivaid kehasid, et paari esimese vaatega midagi ei näinud.

Villemile oli tööpaik määratud nõndanimetatud villakambris. See ei tähendanud just suuremat kohaõnne, sest palk oli siin ainult kümme kuni viisteistkümmend rubla kuus. Ta oli aga esiotsa sellegi teenistusega rahul, sest teda trööstis lootus usinuse ja tubliduse abil villakambrist mõnda teise tööjaoskonda pääseda, kus palgad olid kõrgemad.

Kui ta esimesel päeval lõunale läks, tundis ta enda olevat masinate mürinast poolkurdi ja vabriku raskest kuumast õhust uimase. Paar korda oli ta süda töö juures nii halvaks läinud, et ta pidi külma vee järele jooksma. Ta oli kehast kaunis tüse ja higistas seepärast rängasti, hoolimata sellest, et ta oli töö juures, nagu teisedki, peaaegu ööriides. Täiesti märja särgiga läks mehike koju.

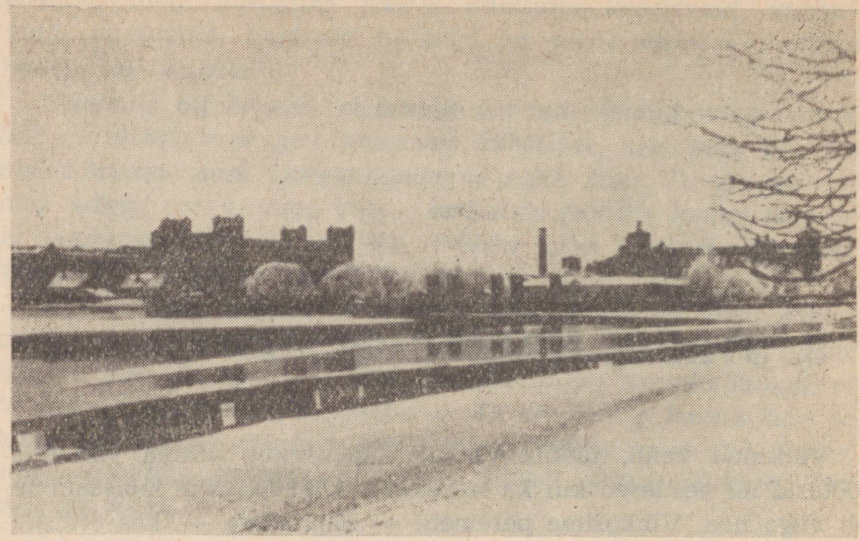
8. STREIK KREENHOLMIS.

Vaikinud veidi, jätkas Vassili Gerassimov: «Meie vabrikus töötasid nii eestlased kui ka venelased. Omavaheline läbisaamine oli väga hea. Vihkasime peremehi — kapitaliste —, kes tööliste arvel hästi teenisid. Oma sissetulekute suurendamiseks vähendasid nad järjest tööliste palka. Tööpäeva pikendati 14 tunnile, lõunavaheaega lühendati poole tunni võrra. Kui masinas juhtus mingi rike, siis trahviti selle eest töölist palgast mahaarvamisega.

1872. a. levis vabrikus kardetav nakkushaigus — koolera. Iga päev suri töölisi kümnete kaupa. Ruumide paremaks õhutamiseks käskis direktor vabrikus kõik aknad avada ja ähvardas akna sulgemise eest 5 rublaga trahvida. Tuuletõmbuses oli võimatu töötada.

Me jätsime töö seisma ja läksime direktori juurde. Nõudsime akende sulgemist, tööpäeva lühendamist ja palga tõstmist. Direktor kuulas meid ära, lubas asjast peremeestele teatada ja palus nädal aega oodata. Nädal möödus, kuid peremeestelt ei tulnud mingit vastust. Pöördusime uuesti direktori poole. Sedapuhku ei võtnud direktor meid kuulda, karjus meie peale ja käskis tööle asuda. Seda me ei teinud. Otsustasime hakata **streikima, see tähendab — jätta masinad seisma ja mitte minna tööle, kuni meie nõudmised rahuldatakse.**

Hirmunud direktori kutsel ruttasid Kreenholmi tähtsad ametimehed — kuberner ja politseiülem koos politseinikega. Kuberner püüdis meid algul heaga tööle meelitada. Kui see ei aidanud, karjus ta meie peale ja lubas kohale tuua 3 polku sõjaväge. Vastuseks kõlasid tööliste vile ja naer.

Kreenholmi Manufaktuuri üldvaade.

Valisime 6 töölist enda esindajateks ja saatsime nad Tallinna õigust nõudma. Kuid Narvas võtsid politseinikud meie saadikud kinni ja panid vangi. Kui me sellest teada saime, läksime suure hulga töölistega Narva, et seltsimehi vabastada. See meil ei õnnestunud.

Tulime parajasti Narvast tagasi, kui meile jooksis vastu poisike, kes rääkis, et vahepeal peksid direktor ja politseinikud naisi ja lapsi ning sundisid neid tööle. Osa pandi keldrisse ja kartserisse kinni. Ruttasime neile appi ja nägime, et poisi jutt vastas tõele.

Saime väga vihaseks ning hakkasime lõhkuma kõike, mis ette juhtus. Tungisime ka direktori majja, kuid direktor oli juba põgenenud.

Järgmisel päeval toodi kohale sõjavägi, et meid väevõimuga tööle sundida. Kuigi sõdureid oli terve polk, ei saanud nad meiega hakkama, sest neil ei olnud kästud tulistada.

Alles seejärel, kui kuberneri käsul vangistati 63 töölist, nende hulgas ka streigi juht, eestlane Villem Preismann, läks ülemustel korda meid tööle sundida. Kolm töölist mõisteti 8 aastaks

sunnitööle, paljud saadeti asumisele. Vabrik seisis streigi tõttu nädal aega. Töölistele tehti mõned väikesed järeleandmised.

Pärast streiki töötasin vabrikus veel pool aastat. Siis sai mul 10 aastat täis, ja jätnud sõpradega hüvasti, lahkusin Narvast. Peterburis sai minust revolutsionäär. Selgitasin töölistele, miks nende elu Venemaal on raske ja kutsusin võitlema parema elu eest. Kuid politsei sai mulle jälile. Kohus mõistis mind Siberisse sunnitööle.»

*

Mida rohkem asutati Venemaal vabrikuid, seda enam töötas nendes töölisi. Ikka sagedamini korraldasid töölised streike. Kümme aastat hiljem, 1882. a. puhkes Kreenholmis uus suur streik. Nüüd ühinesid sellega ka teised Narva vabrikud. Kokku streikis ligi 6000 inimest, kes nõudsid palga tõstmist ja trahvide kaotamist. Streik kestis poolteist kuud. Jälle toodi kohale sõjaväge. Kuid soldatite hulgas oli inimesi, kes tundsid kaasa töölistele ega tahtnud nende vastu minna. Alles siis, kui 245 töölist vangistati ja paljudele ihunuhtlust jagati, läks korda streik maha suruda.

Teistes Venemaa linnades ja vabrikutes puhkesid uued streigid. Töölised hakkasid ikka julgemini võitlema oma õiguste eest. Sellist võitlust nimetatakse **töölisliikumiseks**. Tol ajal ei olnud töölistel oma parteid, mis oleks töölisliikumist juhtinud. Seepärast tuli tsaarivalitsus esialgu töölisliikumise mahasurumisega toime.

● **UUED SÕNAD.**

streik
esindaja
kuberner
politseinik
töölisliikumine

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks vihkasid töölised kapitaliste?
2. Mis on streik?
3. Mille poolest erineb streik ülestõusust?
4. Kuidas püüti Kreenholmi streiki maha suruda?
5. Mida nimetatakse töölisliikumiseks?
6. Miks suutis tsaarivalitsus töölisliikumise maha suruda?
7. Leia kaardil Narva, Tallinn, Peterburi ja Siber.

Leia igast reast «liigne» väljend. Põhjenda!

1. Trahv, kasvatusmaja, kartser, ihunuhtlus.
2. Tööline, vabrikant, pankur, laevaomanik.
3. Teenijatüdruk, sulane, peremees, karjapoiss.
4. Sõda, lahing, pealetung, kaubavahetus.
5. Kubjas, teorent, raharent, kümnis.
6. Palga tõstmine, kasarmu, trahvide kaotamine, tööpäeva lühendamine.

9. V. I. LENINI REVOLUTSIOONILISE TEGEVUSE ALGUS.

Inimesi, kes nägid tööliste ja talupoegade rasket elu ning hakkasid võitlema rahva elu parandamise eest, nimetatakse **revolutsionääridеks**. Kõige silmapaistvam revolutsionäär **Venemaal oli Vladimir Iljitš Lenin. V. I. Lenini juhtimisel loodi Venemaal Kommunistlik Partei. V. I. Lenin oli ka Nõukogude riigi rajaja ning kogu maailma töörahva suur juht.**

V. I. Uljanov (Lenin) sündis 22. aprillil 1870. aastal Volga jõe ääres Simbirski linnas. Lenini mälestuseks nimetatakse praegu seda linna Uljanovskiks.

Lenini isa Ilja Uljanov oli rahvakoolide inspektor. Uljanovite üksmeelses ja sõbralikus perekonnas oli 6 last — 3 poega ja 3 tütart. Kõik nad võitlesid töörahva vabaduse eest ja nendest said revolutsionäärid.

Volodja Uljanovil olid väga head võimed ja tugev tahtejõud. Ta õppis Simbirski gümnaasiumis (nii nimetati tol ajal keskkooli) ainult väga headele hinnetele ja lõpetas kooli kuldmedaliga.

Lenini lapsepõlv ja noorus möödusid Volgamaal. Ta nägi tööinimeste rasket elu ja tundis neile kaasa. Lenin luges palju, hakkas varakult loetu ning elu üle mõtlema. Eriti suurt mõju avaldasid Leninile Karl Marxi ja Friedrich Engelsi tööd. Leninist sai Marxi ja Engelsi vaadete pooldaja ning nende võitluse jätkaja.

V. I. Lenin gümnaasiumiõpilasena.

Lenini vanem vend Aleksander Uljanov õppis Peterburi ülikoolis. Koos paari teise üliõpilasega plaanitses ta tsaari tapmist, et sel viisil valitsevat korda muuta. Nad ei mõistnud, et tsaari tapmine ei vii eesmärgile, sest troonile tuleb uus tsaar, kes veelgi julmemalt võitleb revolutsionääride vastu. Tsaaripolitsei sai üliõpilaste plaanist teada. Nad vangistati. Kohus mõistis üliõpilased surma ja nad hukati. Venna surm avaldas sügavat mõju 17-aastasele Leninile. Ta mõtles sellele, kas venna poolt valitud tee oli õige, ja rääkis: «Ei, meie ei lähe seda teed! Mitte niisugust teed mööda ei tule minna!»

Samal aastal astus Lenin Kaasani ülikooli õigusteadust õppima. Peagi algasid üliõpilaste hulgas rahutused tsaari vägivalla vastu. Rahutustest võttis osa ka Lenin. Ta heideti ülikoolist välja ja vangistati. Hiljem ei võetud teda enam üliõpilaseks. Lenin õppis iseseisvalt ühe aastaga niisama palju, kui teised ülikoolis nelja aastaga. Seejärel sooritas Lenin hiilgavalt lõpueksamid Peterburi ülikoolis.

1893. aastal asus Lenin elama Peterburi. Tsaari-Venemaa pealinnas oli palju vabrikuid ja arvukalt töölisi. Õige pea sai Leninist Peterburi revolutsionääride juht. Ta asutas mitu salajast töölisringi. Töölised arutasid nendes ringides, kuidas võidelda tsaari ja kapitalistide vastu.

Ringi liikmed käisid koos mõne töölise korteris. Tuldi ja mindi ükshaaval, et mitte tähelepanu äratada. Aknale riputati ette paks tekk. Igaks juhuks pandi lauale samovar kuuma tee-

Kaasani ülikool.

veega ja natuke söögipoolist. Nii jäi juhuslikule sisseastujale mulje, et mõned tuttavad on tulnud ühiselt teed jooma ja juttu ajama.

Kuigi V. I. Lenin oli alles noor mees, pidasid töölised temast lugu. Ta oskas paremini kui keegi teine selgitada töörahva raske elu põhjusi. Lenin õpetas, et parem elu ei saabu iseenesest, vaid selle eest tuleb võidelda. Töölised lootku üksnes oma jõule. Ükshaaval tegutsedes on tööliste jõud väike ja peale jäävad kapitalistid. Ühiselt tegutsedes on töölised aga tugevad ja võidavad.

Pikapeale sai tsaaripolitsei töölisringidele jälile. 1895. aasta lõpul V. I. Lenin vangistati. Teda hoiti üle aasta vanglas. Kuid ka siit jätkas Lenin tööliste võitluse juhtimist. Vangivalvurid ei lubanud vanglast kirju välja saata. Lenin kirjutas piimaga arstiteaduslike raamatute laiadele servadele ja ridade vahele. Pärast piima kuivamist ei olnud midagi märgata. Raamatud vaadati läbi ja valvurid lubasid need vanglast välja viia. Paberi kuumutamisel muutus piimaga kirjutatu nähtavaks ja vabaduses viibivad seltsimehed said lugeda Lenini juhtnööre.

1897. aastal saadeti Lenin kaugele Siberisse kolmeks aastaks asumisele. Seal, Šušenskoje külas, abiellus ta oma võitluskaaslase Nadežda Krupskajaga, kes samuti oli Siberisse saadetud. Asumisel olles jätkas Lenin revolutsioonilist tegevust. Ta luges ja kirjutas palju ning pidas sidet seltsimeestega. Lenin töötas välja plaani Kommunistliku Partei asutamiseks Venemaal.

V. I. Lenin ja N. K. Krupskaja.

● **UUED SÕNAD.**

gümnaasium
töölisring

? **VASTA KÜSIMUSTELE.**

1. M.da sa tead Lenini perekonnast?
2. Ku.das õppis Lenin koolis?
3. Miks ei p.danud Lenin vanema venna poolt valitud teed õigeks?
4. Ku.das lõpetas Lenin ülikooli?
5. Kirjelda, kuidas käisid koos töölisringid.
6. Miks k.usas tsaarivalitsus Leninit taga?
7. M.da õpetas Lenin töölistele?
8. Kuhu saadeti Lenin asumisele?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Head võimed ja tugev tahtejõud, elunähtuste üle järele mõtlema, vaadete pooldaja, õigusteaduskond, salajane töölisring, samovar, saadeti asumisele, jätkas revolutsioonilist tegevust, töötas välja plaani partei asutamiseks, artikkel, brošüür.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

TÖÖLISE-REVOLUTSIONÄÄRI IVAN BABUŠKINI MÄLESTUSI V. I. LENINI TEGEVUSEST TÖÖLISRINGIDES.

1894. aasta sügisel organiseerisimegi ringi. Õppetöö toimus minu toas, sest seal polnud karta kõrvalisi isikuid. Ring koosnes kuuest kuulajast, seltsmendaks oli lektor. Algasid õppused majandusteaduses Marxi raamatu järgi. Lektor Vladimir Iljitš Lenin jutustas peast, ilma igasuguse konspektita ning püüdis meid sageli õhutada vastuväidete esitamisele ja vaidlusele. Kui see korda läks, siis õhutas ta tagant — sundis, et üks meist tõestaks oma seisukoha õigsust teistele. Niiviisi oli meie õppustel väga elav ja huvitav iseloom. Me olime kõik väga rahul nende õppustega ja olime vaimustatud oma õpetaja tarkusest.

Need õppused harjutasid meid ühtlasi iseseisvale tööle ja materjalide otsimisele. Me saime lektorilt erilised lehed, kuhu olid märgitud küsimused. Nendele vastuse otsimine nõudis meilt tähelepanelikku tutvumist vabriku tööga ning selle pidevat vaatlemist. Ja nii tuli töö ajal vabrikus sageli leida mõni ettekääne, et minna mõnda teise töökotta. Seal kogusime vajalikke andmeid kas vaatlemise või sobival hetkel isegi vestluse teel. Minu tööriistakast oli alati pungil täis igasuguseid sedelikesi ja ma püüdsin mõnikord lõunavaheajal märkamatult üles kirjutada, kui palju tegid töölised meie vabrikus tööpäevi ja kui palju nad selle eest palka said. Muidugi — kõige rohkem takistas igasuguste andmete kogumist ajapuudus. Kuid hoolimata kõigest asi liikus, kuigi mitte nii laialt ja energiliselt, kui me seda oleksime tahtnud.

V. I. LENINI ÕE MARIA ULJANOVA MÄLESTUSI LENINI NOORPÕLVEST.

Kuna Volodja oli harjunud tõsiselt töösse suhtuma, siis kuulas ta tundides tähelepanelikult, nii liikuv ja vallatu kui ta ka oli. See sügav tähelepanelikkus koos heade vaimuannetega, nagu märkisid tol ajal õpetajad, võimaldas tal iga uut õppetükki hästi omandada juba klassis, nii et tal peaaegu üldse ei olnud vaja seda kodus korrata.

Meelsasti andis Vladimir Iljitš oma teadmisi edasi koolivendadele, seletas neile raskeid õppetükke, ülesandeid, kirjalikke töid, kreeka ja ladina keele tõlkeid. Gümnaasiumi kahes viimases klassis õppimise ajal õpetas ta peale oma õppetundide ettevalmistamise veel üht tšuvaši õpetajat, valmistades viimast ülikooli astumise jaoks ette küpsuseksamiks. Vladimir Iljitš valmistaski oma õpilase ette viimase vähesest andekusest hoolimata. Õpilane sooritas eksami ning võis ülikoolis hakata õppima oma lemmikala — matemaatikat.

Kaasani ülikooli üliõpilased tulid 4. detsembril kokku ning nõudsid kärarikkalt, et inspektor nende juurde tuleks. Kui inspektor kohale ilmus, esitati talle rida nõudmisi — mitte ainult üliõpilaste ellu puutuvaid, vaid ka poliitilisi. Selle kokkupõrke üksikasjad — omal ajal vend jutustas mulle neist — ei ole meelde jäänud. Mäletan ainult ema jutu järgi — ta käis Volodja eest kostmas, sest inspektor oli märkinud Volodjat ühe kõige aktiivsema osavõtjana, keda ta olevat näinud üliõpilaste esimestes ridades. Vladimir Iljitš areteeriti 4. detsembri öösel ja ta istus koos teiste areteeritutega (kokku 40 meest) mõned päevad politseijaoskonnas. Kõik nad saadeti Kaasanist välja.

Areteerimisel küsis politseinik Leninilt: «Miks te mässate, noormees? Teie ees on ju müür.»

Lenin vastas: «Müür küll, aga murenenud, tõukad korra — ja varisebki kokku.»

Vladimir Iljitš tahtis uuesti ülikooli astuda, oma taotlustele sai ta aga korduvalt eitava vastuse. Kui talle lõpuks ülikooli astumise asemel anti luba sooritada ülikooli juures lõpueksam, asus ta hoolega igasuguseid juriidilisi tarkusi uurima. 1891. aastal sooritas ta eksami Peterburi ülikoolis. Paljud imestasid siis,

et ta ülikoolist väljaheidetuna kõigest ühe aastaga, ilma igasuguse kõrvalise abita nii hästi ette valmistus, et sooritas eksamid oma kursusega ühel ajal. Peale silmapaistva andekuse abistas Vladimir Iljitši tema suur töövõime.

Mäletan, kuidas ta suvel Samaara kubermangus endale sisse seadis üksildase töötoa tihedas pärna-allees, kuhu ta laskis teha pingi ja laua. Sinna läks ta raamatutega koormatuna pärast hommikust teejoomist niisuguse täpsusega, nagu oleks teda oodanud range õpetaja. Seal veetis ta täielikus üksinduses kogu aja kuni lõunani...

Keegi meist ei käinud sellel alleel, et teda mitte segada. Lõpetanud õppimise hommikutundidel, läks ta pärast lõunat samasse nurgakesse ühiskondlikke küsimusi käsitleva raamatuga. Ma mäletan, et ta luges saksa keeles Engelsi teost «Töölisklassi olukord Inglismaal». Hiljem ta jalutas ja suples ning pärast õhtust teejoomist viidi lamp verandale, et sääsed tuppa ei lendaks, — ja jälle oli Volodja pea kallutatud raamatu kohale. Kui pingeline õppimine ei teinud Vladimir Iljitšist tusast raamatukoid hilisematel aastatel, siis seda vähem tegi see teda selleks noores eas. Vabal ajal pärast lõunat jalutades naljatas ja lobises ta tavaliselt, tekitas kõigis teistes lõbusat tuju, nakatades juuresolijaid oma naeruga.

1893. aasta kevadel kolis Vladimir Iljitš Samaarast Peterburisse, et asuda revolutsioonilisele tööle.

Tartu Ülikooli Raamatukogu

10. KOMMUNISTLIKU PARTEI ASUTAMINE.

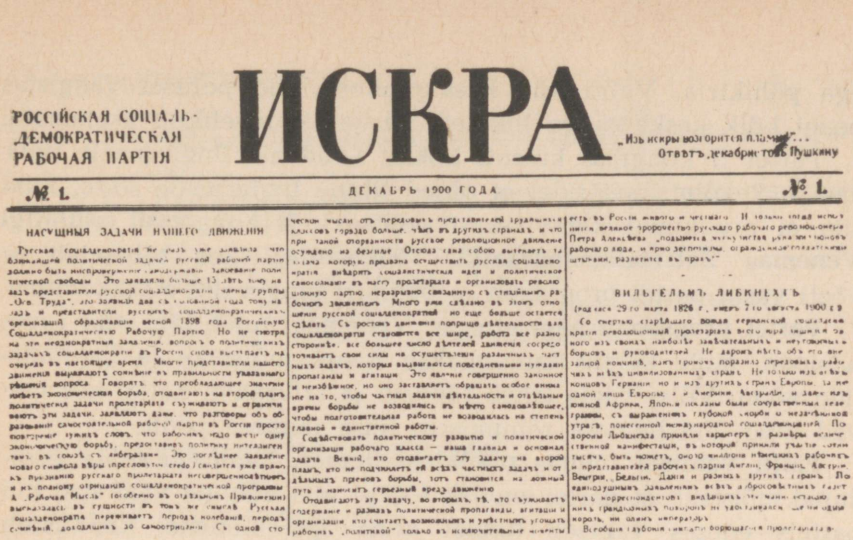
Ajaleht «Iskra». XX sajandi alguseks tegutses Venemaal juba palju töölisringe, kuid nende vahel puudus side ja koostöö. Iga ring tegutses omaette, just nii, nagu tema õigeks pidas.

V. I. Lenin õpetas, et tsaari ja kapitalistide võimu kukutamiseks ning sotsialistliku ühiskonna loomiseks tuleb kõigil töölistel, ükskõik mis keelt nad kõnelevad, ühineda. **Töölised peavad asutama oma võitlusorganisatsiooni — kommunistliku partei.** Partei juhib vastavalt Karl Marxi õpetusele töörahvast revolutsioonile. Revolutsiooniline partei ei saanud tsaari-Venemaal avalikult tegutseda. Seepärast oli kõiki Venemaa töölisi ühendava partei asutamine väga keeruline ülesanne.

Juba Siberis asumisel olles mõtles V. I. Lenin põhjalikult läbi, kuidas asutada parteid. Esimeseks sammuks partei loomisel oli tööliste ajalehe asutamine. Venemaal ei olnud võimalik seda lehte trükkida ega levitada. Salatrükikoja oleks politsei peagi välja nuhkinud ja hävitanud. Sellepärast tuli tööliste ajalehte hakata välja andma välismaal. Välismaal trükitud leht toodi hiljem salaja Venemaale.

Ajalehe nimeks valiti «Iskra» («Säde») ja loosungiks lause: «Sädemest tõuseb leek!». «Iskra» oli ainus vene ajaleht, mis rääkis tõtt tööliste raskest elust. Lehel oli kirjasaatjaid paljudes Venemaa linnades. Töölised kirjutasid «Iskrale» streikidest ja kapitalistide ülekohtust.

«Iskra» toodi salaja üle piiri Venemaale. Kuigi ajalehte trükiti hästi õhukesele paberile, oli see raske ülesanne. Piiril

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЬ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

ИСКРА

Изъ искры возгорится пламя...
Отвѣтъ декабристовъ Пушкину

№ 1. ДЕКАБРЬ 1900 ГОДА № 1.

НАСУЩНЫЯ ЗАДАЧИ НАШЕГО ДВИЖЕНІЯ

Русская соціалъ-демократія не разъ уже заявляла, что важнѣйшей политической задачей русской рабочей партіи должно быть неизбѣжно-немедленное завоеваніе политической свободы. Это заявляли больше 15 лѣтъ тому назадъ представители русской соціалъ-демократіи первой группы „Отв. Труда", это заявляли два съ половиной года тому назадъ и представители русскихъ соціалъ-демократическихъ организацій, образовавшія весной 1898 года Российскую Соціалъ-демократическую Рабочую Партію. Но не смотря на это неоднократное заявленіе, вопросъ о политическихъ задачахъ соціалъ-демократіи въ Россіи снова выступаетъ на очередь въ настоящее время. Многіе представители нашего движенія выражаютъ сомнѣніе въ правильности указаннаго рѣшенія вопроса. Говорятъ, что преобладающее значеніе имѣетъ экономическая борьба, отодвигаютъ на второй планъ политическія задачи пролетаріата (?) и мечтаютъ о переносѣ этихъ задачи, заявляютъ даже, что разговоры объ образованіи самостоятельной рабочей партіи въ Россіи просто повтореніе чужихъ словъ, что рабочимъ надо вести одну экономическую борьбу, предоставивъ политическихъ интеллигентамъ въ союзѣ съ либералами. Это послѣднее заявленіе новаго оттѣнка вѣры (преизвѣстно сего) сводится уже прямо къ признанію русскаго пролетаріата несознательностью и къ полному отрицанію соціалъ-демократической программы. „Рабочая Мысль" (особенно въ отдѣльныхъ №№) выражалась въ сущности въ томъ же смыслѣ. Русская соціалъ-демократія переживаетъ періодъ колебаній, періодъ сомнѣній, довольно-таки долгій. Съ одной стороны, ...ческая мысль отъ передовыхъ представителей ...ликовъ гораздо больше, чѣмъ въ другихъ странахъ, и что при такой отсталости русское революціонное движеніе осуждено на безсиліе. Отсюда тѣмъ сообщество стремленіе, которое призвано осуществить русскую соціалъ-демократію, внѣдрить соціалистическія идеи и политическое самосознаніе въ массу пролетаріата и организовать рѣшительную партію, неразрывно связанную съ стихійнымъ развитіемъ движенія. Много ума сдѣлано въ этомъ отношеніи русской соціалъ-демократіей, но еще больше остается сдѣлать. Съ ростомъ движенія повсюду дѣятельность для соціалъ-демократіи становится все шире, работа все разнообразнѣе, все большее число дѣятелей движенія сосредоточиваетъ свои силы на осуществленіи различныхъ частныхъ задачъ, которыя выдвигаются повседневными нуждами пропаганды и агитаціи. Это явленіе совершенно законное и неизбѣжное, но оно заставляетъ обращать особое вниманіе на то, чтобы частныя задачи дѣятельности и отдѣльные пріемы борьбы не возводились въ нѣчто самодовлѣющее, чтобы подготовительная работа не возводилась на степень главной и единственной работы.

Содѣйствовать политическому развитію и политической организаціи рабочаго класса — наша главная и основная задача. Всякій, кто отодвигаетъ эту задачу на второй планъ, кто не подчиняетъ ей всѣхъ частныхъ задачъ и отдѣльныхъ пріемовъ борьбы, тотъ становится на ложный путь и наноситъ серьезный вредъ движенію.

Отодвигать эту задачу, во второмъ, тѣмъ, кто стушевываетъ содержаніе и размахъ политической пропаганды, агитаціи и организаціи, кто считаетъ возможнымъ и умѣстнымъ угощать рабочихъ „политикой" только въ исключительные моменты ...сть въ Россіи живого и честнаго. И только такой ...шись великое пророчество русскаго рабочаго революціонера Петра Алексѣева „подымется могучая рука миллионовъ рабочаго люда, и кровь заклятыхъ враговъ свободы и братства, разлетится въ прахъ".

ВИЛЬГЕЛЬМЪ ЛИБКНЕХТЪ

(родился 29 го марта 1826 г., умеръ 7 го августа 1900 г.)

Со смертью старѣйшаго вождя германскій пролетаріатъ и всѣ передовые борцы всего міра лишились одного изъ своихъ наиболѣе завѣтныхъ и неутомимыхъ борцовъ и руководителей. Не дорожить имъ это имя, залитое кровью, какъ громкимъ порядка, передовымъ рабочимъ и ихъ цивилизованныхъ странъ. Не только изъ всѣхъ концовъ Германіи, но и изъ другихъ странъ Европы, а не одной лишь Европы, и Америки, Австраліи, и даже изъ южной Африки, Японіи посыпали были сочувственныя телеграммы, съ выраженіемъ глубокой скорби и незабвенной утраты, понесенной международной соціалъ-демократіей. Повсюду Либкнехта принялъ характеръ и размѣры великой національной манифестаціи, въ которой приняли участіе сотни тысячъ. Быть можетъ, около милліона нѣмецкихъ рабочихъ и представителей рабочихъ партіи Англіи, Франціи, Австріи, Венгріи, Бельгіи, Даніи и разныхъ другихъ странъ. По единодушнымъ заявленіямъ всѣхъ газетъ, даже ихъ корреспондентовъ, выдающихъ ихъ чрезвычайно за ихъ гражданскихъ похвалъ не удостоивается, — не одной короли, ни одинъ императоръ.

Вглубинѣ глубокихъ ...ворящегося пролетаріата ...

«Iskra» esimene number.

otsiti kõik reisijad hoolikalt läbi. Revolutsionäärid peitsid «Iskra» numbrid kohvrite kahekordsete põhjade vahele ja paksude raamatute köidetesse. Mõnikord pandi «Iskra» veekindlatesse puldankottidesse või tugevatesse vaatidesse ja visati sadamas merre. Kokkulepitud kohal õngitsesid kalurid lehepakid merest välja ja toimetasid revolutsionääridele edasi.

«Iskra» lugemise ja edasiandmise eest ähvardati vangla ja sunnitööga. Kuid see ei hirmutanud töölisi. Nad pidasid «Iskrat» oma leheks, lugesid seda, kirjutasid käsitsi artikleid ümber ja andsid neid teistele töölistele lugeda.

«Iskra» valmistas ette partei asutamist, tegi selgeks palju keerulisi küsimusi. Sageli kirjutas «Iskras» Lenin.

Partei asutamine. Selleks et asutada tööliste partei, oli vaja vastu võtta kaks tähtsat dokumenti — **programm ja põhikiri ning valida partei juhtiv keskus — keskkomitee.** Programm määrab kindlaks partei tegevuse eesmärgid, mille eest partei võitleb. Põhikiri on partei elu seadus. Siin on öeldud, kes võib olla partei liige ja mida iga partei liige peab tegema. Keskkomitee valiti kõige targemate ja lugupeetavamate revolutsionääride hulgast.

Esimene katse partei asutamiseks tehti 1898. aastal Minskis. Siin toimus partei I kongress. Ettevalmistus partei asutamiseks ei olnud aga küllaldane. Sellepärast ei võetud vastu programmi

ega põhikirja. Valiti küll keskkomitee, kuid politsei vangistas peagi kõik keskkomitee liikmed. Partei jäi tegelikult asutamata.

Partei II kongress kutsuti kokku Londonis (Inglismaal) 1903. aastal. Revolutsionääridel ei olnud lihtne Inglismaale sõita, kuid siin ei pruukinud karta tsaari politseid. **II kongressil asutatigi Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei.** See tähendab — võeti vastu partei programm ja põhikiri ning valiti Keskkomitee.

Partei programm nägi ette, et Venemaal tuleb läbi viia revolutsioon, mille käigus kukutatakse tsaari, mõisnike ja kapitalistide võim. Võim riigis läheb tööliste ja talurahva kätte, kes teevad lõpu ühe inimese rõhumisele teise inimese poolt.

Palju vaidlusi toimus põhikirja ümber. Lenin ja tema pooldajad mõistsid, et partei suudab töölisi viia võidule vaid siis, kui parteis eneses valitseb kindel kord. Iga inimene, kes astub vabatahtlikult parteisse, peab andma kogu oma jõu ja oskused tööliste vabastamiseks. Iga partei liige peab osa võtma partei tööst, täitma täpselt partei poolt antud ülesandeid. Lenini vastased olid arvamisel, et parteis saab läbi ka ilma kindla korrata. Las igaüks tegutseb nii, nagu talle endale meeldib.

Keskkomitee valimisel hääletas enamik kongressist osavõtjaid Lenini ja tema mõttekaaslaste ettepanekute poolt. Nüüdsest peale hakati Lenini pooldajaid nimetama enamlasteks ehk bolševikeks (vene keeles «*bolšinstvo*» — enamus). Parteid nimetati alguses bolševike parteiks. **Tänapäeval kannab Lenini partei Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei nime.**

Tol ajal olid ka teiste maade töölistel oma parteid. Kuid mitte kusagil ei olnud sellist tugevat, kindla distsipliiniga võitluspartei, nagu selle lõi V. I. Lenin 1903. aastal.

UUED SÕNAD.

salatrükikoda
programm
põhikiri
VSDTP
keskkomitee
kongress
bolševikud

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Milleks oli Venemaa töölistel tarvis asutada oma partei?
2. Miks oli Venemaal sellist parteid väga raske asutada?
3. Millest kirjutas ajaleht «Iskra»?
4. Miks anti seda ajalehte välismaal välja?
5. Millal ja kus asutati VSDTP?
6. Kuidas nimetatakse seda parteid tänapäeval?
7. Mida sa mõistad partei asutamise all?
8. Miks on parteis vajalik distsipliin?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

VSDTP II KONGRESSIST.

Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei II kongress toimus 1903. aasta 30. juulist kuni 23. augustini esialgu Brüsselis, hiljem Londonis. Belgia pealinna Brüsseli revolutsionäärid olid muretsenud vene seltsimeestele kongressi tarvis endise suure jahulao, kuhu viidi lihtsad pingid ja lauad. Loodeti, et Belgia politsei ei saa toimuvale kongressile jälile.

Kongressile kogunes 43 delegaati. Nende minek mahajäetud hoonesse äratas politseinike tähelepanu. Politseinikud teatasid oma ülemustele, et kahtlased välismaalased peavad Brüsselis mingeid salakoosolekuid. Belgia politsei saatis 4 kongressi delegaati riigist välja.

Nüüd otsustati kongress ajutiselt katkestada, et kolida salaja üle Inglismaa pealinna Londonisse. Ka siin ei olnud lihtne kongressi pidada. Tuli rännata ühest ruumist teise. Sellele vaatamata peeti Brüsselis ja Londonis kokku 37 koosolekut, kus arutati läbi kõik partei asutamisega seotud küsimused.

II kongressil toimusid ägedad vaidlused V. I. Lenini pooldajate (bolševike) ja vastaste vahel. V. I. Lenin rõhutas, et partei peab olema tööliste partei, kes hakkab juhtima nii tööliste kui ka talupoegade revolutsioonilist võitlust. Lenini vastased väitsid, et Venemaal on töölisi veel vähe. Seepärast ei suuda ka töölised iseseisvalt juhtida võitlust tsaarivõimu vastu. Tuleb otsida liitu kodanlusega, kes ei ole ka täiesti rahul kehtiva korraga. Las siis kodanlus hakkab juhtima tööliste võitlust vabariigi eest. Sel-

line arvamus tähendas aga tööliste huvide allutamist kodanluse huvidele.

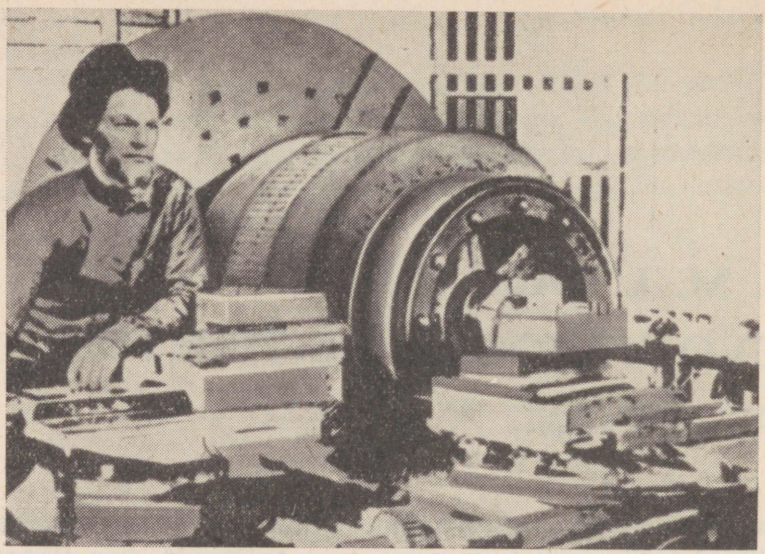
V. I. Lenin purustas kõik vastaste väited. Kongress võttis vastu Lenini poolt väljatöötatud programmi. Programmi kohaselt oli VSDTP lähem ülesanne tsaari kukutamine ja vabariigi kehtestamine, kaugem ülesanne aga kapitalistide võimu kukutamine ja sotsialistlik revolutsioon.

11. M. I. KALININI REVOLUTSIOONILINE TEGEVUS TALLINNAS.

Käesoleva sajandi alguseks oli Tallinn muutunud suureks tööstuslinnaks. Siia ehitati mitmeid uusi vabrikuid, kus töötas kokku üle 10 000 töölise. Lasnamäele rajati Venemaa üks suuremaid vaguniehitustehaseid «Dvigatel». «Volta» tehas hakkas valmistama elektrimootoreid, Lutheri vabrik vineeri ja mööblit. Tallinna ehitati suur puuvillase riide vabrik Balti Manufaktuur.

Tallinna tööliste elu oli niisama raske kui mujalgi tsaari-Venemaal. Tööpäev oli pikk, töötingimused halvad ja palk väike. 1901. aastal saabus Tallinna noor vabrikutööline-revolutsionäär Mihhail Kalinin. Varem töötas ta Peterburis, kus asutas tööliste salajase ringi. Politsei sai ringile jälile ja saatis Kalinini tsaaririigi pealinnast välja.

Kalinin oli osav treial ja leidis kohe tööd Tallinnas «Volta» tehases. Tööpäev kestis 10 tundi. Üks tund anti lõunavaheaega. Kalinin tutvus peagi paljude töölistega. Kuigi ta ei osanud eesti keelt ja eesti töölised rääkisid halvasti vene keelt, sai ta nendega kiiresti sõbraks. Kalinin ajas sageli töökaaslastega juttu, küsis, mida nad teevad vabal ajal ning milliseid raamatuid loevad. Mõnikord kutsus ta töölisi enda poole ja vestles nendega sellest, miks töörahvas elab halvasti ja kuidas tuleb võidelda parema elu eest. «Kalinin andis mulle lugeda brošüüri 1. mai kohta...» meenutas neid aegu vana eesti tööline Karilaid. ««Vaata, siin on tõde meie elust,» ütles M. Kalinin. «Loe läbi ja millest aru ei saa, seda küsi!» Käisin mitu korda Kalinini juures

M. I. Kalinin «Volta» tehase töölisena.

ja iga kord andis ta mulle midagi lugeda, küsitles mind ühtlasi paljude asjade üle.»

«Voltas» töötas Kalinin umbes aasta. Selle aja jooksul õpetas ta eesti ja vene töölisi võitlema tsaarivalitsuse ja kapitalistide vastu. Mõni aeg hiljem läks Kalinin tööle Raudteetehastesse. Siit oli hoopis kergem pidada ühendust Peterburi revolutsionääridega. Raudteelased sõitsid sageli Tallinna ja Peterburi vahet ning nad said politseile märkamatult kaasa võtta keelatud ajalehti ja raamatuid.

1902. aastal asutas Kalinin Raudteetehastes salajase töölisringi, kus töölised õppisid tundma Marxi, Engelsi ja Lenini õpetust. Aegamööda tekkisid samasugused ringid ka teistes Tallinna suurematest tehastes.

Mihhail Kalinin oli ajalehe «Iskra» agendiks Tallinnas. Keelatud ajaleht toimetati salaja Kalinini kätte, kes selle edasi andis töölistele. Tema algatusel tõlgiti täh samad artiklid eesti keelde, et ka eesti töölised saaksid neid lugeda. Kalinin ise saatis «Iskrale» sõnumeid Tallinna tööliste elu ja võitluse kohta. Varjunimena kirjutas ta alla «August Tallinnast».

Mihhail Kalinin.

Dimitri Uljanov.

Tartus levitas «Iskrat» Lenini noorem vend Dimitri Uljanov. Ta õppis Moskva ülikoolis arstiks, kuid heideti revolutsioonilise tegevuse pärast ülikoolist välja. Hiljem lubati tal ülikool lõpetada Tartus. Siin õppis ta üle aasta ja ei jätnud oma revolutsioonilist tegevust. Tallinna töölised ja Tartu üliõpilased andsid välja lendlehti, mis kutsusid võitlema parema elu eest.

Lõpuks sai tsaaripolitsei Kalinini tegevusele jälile. 1904. aasta alguses ta vangistati ja saadeti asumisele — sedapuhku Põhja-Venemaale. Kuid ka pärast Kalinini lahkumist jätkasid töölised võitlust. 1904. aastal asutati VSDTP Tallinna Komitee. Tallinna Komitee juhtis siinsete tööliste väljaastumisi.

Mihhail Kalinini tegevus Tallinnas ja Dimitri Uljanovi tegevus Tartus on näide sellest, kuidas vene töölised ja üliõpilased aitasid eesti töörahval leida õiget teed võitluseks parema elu eest.

Nõukogude Eestis peetakse Mihhail Kalinini mälestust kalliks. Üks Tallinna linnarajoone kannab Kalinini nime. Tornide väljakul on M. Kalininile püstitatud mälestussammas. Tallinnas on M. Kalinini nimeline tänav.

● UUED SÕNAD.

agent
komitee

Jutusta järgmise plaani alusel.

1. Tallinn muutub tööstuslinnaks.
2. Tööliste elu Tallinnas.
3. Kalinini tegevus enne Tallinna tulekut.
4. Kalinini revolutsiooniline tegevus Tallinnas:
   a) selgitustöö tööliste hulgas;
   b) töölisringide asutamine;
   c) tegevus «Iskra» agendina.
5. VSDTP Tallinna Komitee moodustamine.

Leia igast reast «liigne» väljend. Põhjenda!

1. Vabrik, tehas, tööpäev, kaevandus.
2. 1904. a., 1903. a., 1902. a., 1901. a.
3. Lendleht, treial, töölisring, salatrükikoda.
4. Ajaleht, programm, põhikiri, keskkomitee.
5. Politsei, nuhk, reetur, õpipoiss.

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Suur tööstuslinn, halvad töötingimused, vabrikutööline-revolutsionäär, salajane töölisring, keelatud kirjandus, ajalehe «Iskra» agent, lendlehtede levitamine, saadeti asumisele, Tallinna Komitee, tõlkis artikleid.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

M. I. KALININ TALLINNAS.

Oma mälestustes kirjutas M. I. Kalinin revolutsioonilisest tegevusest Tallinnas 1901.—1904. a. järgmist.

Tallinna vabrikutes näis töö mulle raskem olevat kui Peterburis ja teistes Venemaa linnades. Töö vältas vähemagi peatuseta

10 tundi päevas tunnipikkuse lõunavaheajaga. Tööajal ei saanud töölised üksteisega läbi käia, lõunavaheajaks pandi töökojad kinni ja sellepärast oli töölistega tuttavaks saamine kaunis raske.

Vabrikus olin mina ainus venelane. Töölised ei teadnud, et ma Peterburist välja saadetud olen. Need, kes teadsid, olid väga kinnised ega rääkinud sellest.

«Volta» vabrikus töötasin umbes kaks aastat. Selle aja jooksul kogunes minu ümber väike töölisring mitmest vabrikust, tehasest ja asutusest.

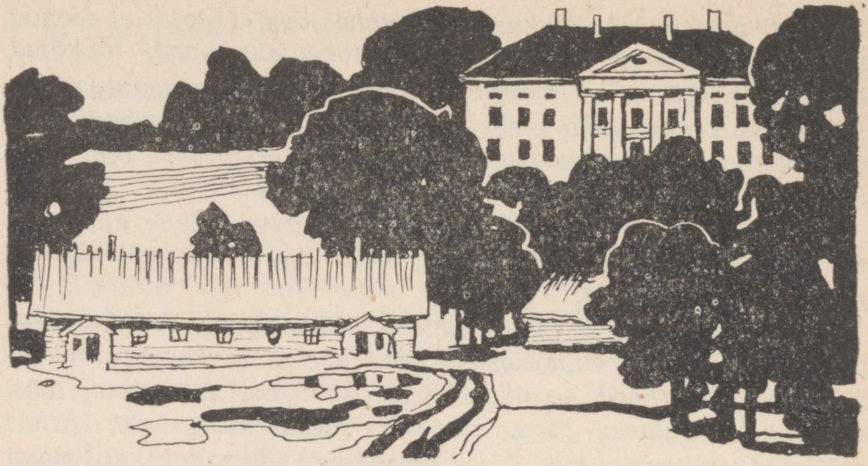
Valmistusime eestikeelse lendlehe trükkimiseks. Trükkimiseks tarvilikud abinõud valmistasime vabrikus, minu korteris hakkasime tela (želatiinist ja glütseriinist trükimass, mille pealt tehti äratõmbeid) valama. Massi sulatades läksid minu keldrikorteri mõlemad toad suitsu täis. Kõige põnevamal silmapilgul, kui massi vormi valati, tuli sandarm. Uks oli muidugi lukus. Silmapilgu jooksul kadusid valajad kuhu keegi sai. Igaks juhuks küdes ahi. Kõik peideti voodi alla. Nagu selgus, tõi sandarm minule mingi teatelehe. Pidin temaga juttu ajama, kurtsin halva keldrikorteri üle, mis alatasa suitsu ja tühi teab mis lõhna täis (mass lõhnab valades iseäranis vastikult), aga madala vaheseina taga kuulasid meistrid ja mõtlesid oma saatuse üle.

Pärast sandarmi lahkumist asusime uuesti tööle. Valamine õnnestus, mõne päeva pärast ilmus eestikeelne lendleht. Neid levitati teistes vabrikutes, kus meie tööl polnud. Oma vabrikus anti neid vargsi käest kätte, nagu oleks need teistest vabrikutest sisse toodud.

Jaanuaris 1903 võeti mind vangi; ühes minuga istus veel 6 kohalikku töölist. Mind saadeti Peterburi, teised lasti aga 2—3 kuu pärast süüdistusmaterjali puudumisel lahti.

Vangist vabanedes saadeti mind jälle Tallinna.

Seal hoogustus revolutsiooniline töö. Meil oli juba alaline ühendus välismaa seltsimeestega, saime korralikult «Iskrat» ja teisi väljaandeid. Rahvas töötas agaramalt ja julgemalt.

12. EESTI KÜLA SAJANDIVAHETUSEL.

Pärast pärisorjuse kaotamist Eestimaal (1816) ja Liivimaal (1819) ei saanud siinsed talupojad üldse maad. Kogu maa jäi mõisnikele, kes rentisid seda talupoegadele. Talupojad pidid tasuma mõisale teorenti, s. t. pidid endiselt mõisapõllul kupja kepi all tööd tegema.

Talurahvas lootis oma ränkraskele olukorrale kergendust uutest talurahvaseadustest. Kuid ka need olid koostatud mõisnike poolt ja mõisnike huvides. See põhjustas 1858. a. talurahvarahutusi. Mahtra mõisas toimus kokkupõrge sõjaväega. Rahvas nimetas seda «Mahtra sõjaks». Pärast talurahvarahutusi tegid tsaarivõimud talupoegadele mõningaid järeleandmisi. Mõisnikud ei tohtinud talupoegi enam peksta. Teorendi asemel nõuti nüüd raharenti.

Talupoegadele hakati nende kasutuses olnud maid päriseks müüma. Päriseks ostetud talu eest ei tulnud enam renti tasuda. Talud maksid palju ja ainult jõukad talupojad suutsid kogu ostuhinna korraga tasuda. Enamik peremehi maksis veel aastakümneid mõisnikule oma võlga. Kui talupoeg ei suutnud aastast

võlasummat õigeks ajaks tasuda, võis mõisnik ta koos perega minema kihutada ja talu hoopis teisele müüa. Taluinimesed töötasid varavalgest hilisõhtuni, et kuidagi vajalikku raha kokku saada. Ei antud armu endale ega tööloomadele. Varem kihutas neid taga kupjapiits, nüüd mõisavõlg.

Üksikud jõukamad talupojad ostsid päriseks suured talud, kus töötasid palgalised — sulased ja teenijatüdrukud. Selliseid jõukaid taluperemehi nimetati kulakuteks. Kulakud olid uhked oma rikkusele ja vaatasid teistele talupoegadele ülalt alla. Rahvas ei sallinud kulakuid ja nimetas neid pilkavalt hallparuniteks.

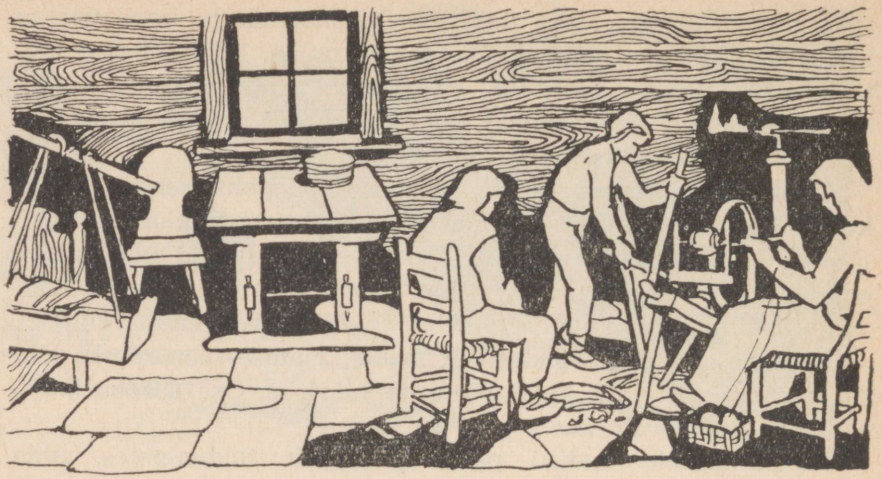
Suurem osa talupoegadest jäi maata. Elatuse teenimiseks läksid nad mõisniku või kulaku juurde sulaseks. Osa siirdus linna, et leida tööd vabrikus.

Mõisasulastele maksti palka peamiselt toiduainetes, mida nimetati moonaks, moona saajaid aga mõisamoonakateks. Moonaka elu oli raske. Suvel kestis töö mõisapõllul päikesetõusust loojakuni. Kui nõuti, tuli ka pühapäeval koos kogu perega tööle minna. Töölt puudumise korral karistati kõrge trahviga. Moonakas tegi tööd vastumeelselt. Ta ootas pikisilmi õhtut, et pääseda rängast tööst.

Moonakad elasid mõisa moonakamajades, kus perekonnal oli vaid üks tuba. Siin valitses ruumikitsikus ja räpasus. Haigused olid sagedased külalised. Moonakas sai kasutada lapikese aiamaad ja kuurinurga, kus ta võis pidada lehma, lammast ja seapõrsast.

Kiita ei olnud ka sulaste ja tüdrukute elu hallparunite juures. Varem peeti neid talupere liikmeteks. Nad töötasid pererahvaga koos, sõid ühes lauas sama toitu ja kandsid pererahvaga enam-vähem ühesugust riietust. Nüüd oli pererahva ja teenijate-sulaste vahekord hoopis teine. Palgalised olid töötegijad, peremees käsutaja. Mitmel pool sõi pererahvas eraldi ja hoopis paremat toitu, kui seda anti teenijatele-sulastele. Igal sammul anti mõista, et nad pole pererahvaga võrdsed. Mõnikord ei maksnud peremees sulasele kokkulepitud palka välja ja sulane pidi oma töötasu kohtuga nõudma. Sageli langetas kohus otsuse peremehe kasuks.

Raske oli ka palgalise karjase põli. Karjasteks olid harilikult 10—15-aastased poisid, kehvema rahva lapsed. Päikesetõusul ajas karjapoiss loomad välja ja koos loojuva päikesega tuli ta

Peretuba.

karjaga koju. Kui kari aetigi lõuna ajal koju, ei saanud karjane veel puhkust. Ta pidi perenaist abistama: peenraid rohima, sigadele rohtu kitkuma või mõnd muud tööd tegema. Karjapoiss sai vähe magada ja sellepärast vaevas teda sageli uni. Juhtus ta tukastama ja kari pääses vilja, oli pärast pahandust palju. Peremees ähvardas loomade tehtud kahju karjase niigi väikesest palgast maha arvata. Kogu suve kohta anti karjasele ainult üks vaba päev — jaanipäev.

Vabrikutöölise elu linnas, mõisamoonaka ja talusulase elu maal oli peaaegu ühtmoodi raske. Vabrikantide, mõisnike ja kulakute rõhumine tekitas töörahvas viha. Pikisilmi oodati aega, millal ka nende elu kergemaks muutuks. Töölised nõudsid paremaid töötingimusi, lühemat tööpäeva ja kõrgemat palka. Mõisamoonakate ja taluteenijate unistuseks oli oma maalapp.

Linna ja maa töörahva rahulolematus pääses võimsa hooga valla 1905. aasta revolutsiooni ajal.

● **UUED SÕNAD.**

teorent
raharent
hallparun
moonakas

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millal kaotati pärisorjus Eestis, millal Venemaal?
2. Miks sattusid talupojad talude päriseksostmisel võlgadesse?
3. Jutusta mõisamoonaka elust.
4. Kuidas suhtusid kulakud taluteenijatesse?
5. Milline oli karjapoisi tööpäev?
6. Mida nõudis töörahvas 1905. a. revolutsiooni eel?

Kirjuta sõnad vihikus tähenduse järgi kahte tulpa.

Tööline
talupoeg
töötaja
töörahvas
mõisnik
kulak
taluperemees
teenija
sulane
karjapoiss
tüdruk
perenaine
saunamees
pops
hallparun

TÄIENDAVAT MATERJALI.

PÕLLUTÖÖLISTE ELUST LÄÄNEMAAL.

Ajalehest «Teataja» 2. mail 1905. a.

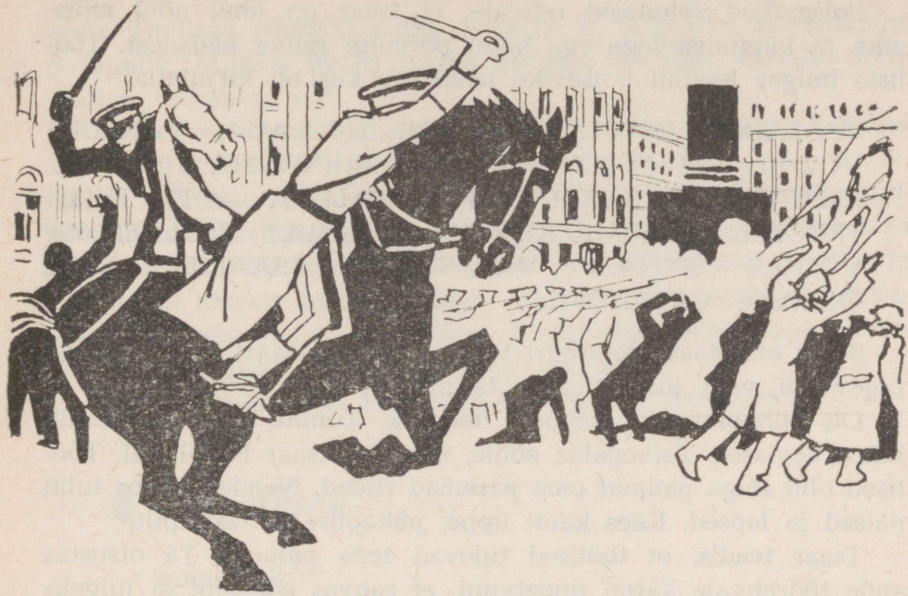
Taluteenijad vahetavad kohta õige sageli, et paremat töökohta leida. Kauplemise ajal lubab peremees kõike head. Hakatuses on elu kaunis kena, aga aegapidi tulevad needsamad vead nähtavale, mis vanas kohas olid: söök puudulik, töö raske, ümberkäimine halb. Isegi leiba ei saa söögi ajal nii palju kui

tarvis. Leivalõikamine on peremehe hooleks ja tema teeb seda tööd nõnda hoolikalt, et teenija enesele söömisega mitte liiga ei saaks teha. Küsida on häbi, sest niisugusel korral on leivalõikajal väga terav vastus valmis, näiteks: «No ega see mõisa vara pole! Ei sina saa täis ega lähe lõhki!»

Kui keegi olukorra parandamist nõuab, siis vastab leivavanem upsakalt: «Otsi, kust sa paremat saad! Minu juures saad sa 7 tundi magada ja pead ainult 17 tundi tööd tegema.» Peremees teab küll, et leping teenijat ei lase ära minna. Läheb siiski mõni enneaegu ära, siis peetakse osa väljateenitud, aga maksmata palgast trahviks kinni. Kohtusse minemise korral on peremehel ikka paremad tunnistused kui teenijal, nii et viimane enamasti kaotab.

Veelgi raskem on mõisa moonamehe elu. Moonakaks lähevad abielus sulased, sest talu neile korterit ei anna.

Nii mõnigi mees on moonakate elumajadest mööda minnes näruses riides paljasjalgseid lapsi näinud — ka talvel külmal ajal. Mitmed nendest on koolikohustuslased, kuid nad peavad sellestki kooliõpetusest ilma jääma, mida meie külakool pakub. Neil puuduvad riided, söök ja raamatud kooli minemiseks. Aga ka ajapuudus hoiab koolist eemale. Moonaka laps peab juba varakult enesele leiba teenima hakkama. Ta läheb varakult tallu karjaseks, hiljem poisiks, siis sulaseks ja viimaks mõisa moonakaks, nagu ta isagi. See on nõiaring, mille seest moonakate lapsed vaevalt välja pääsevad.

13. ESIMESE VENE REVOLUTSIOONI ALGUS.

1905. aasta alguseks oli Venemaa töörahva kannatus katkemas. Tsaari-Venemaa pidas Kaug-Idas sõda Jaapaniga. Tsaari-Venemaa sai selles sõjas lüüa.

Tsaar lootis, et sõda tõmbab tööliste ja talupoegade tähelepanu revolutsioonist eemale. Tsaar eksis. Sõda hoopis kiirendas revolutsiooni saabumist.

Kümned tuhanded noored mehed kaotasid kaugel sõjaväljal elu või tervise. Töölised ja talupojad mõistsid, et midagi tuleb oma elu parandamiseks ette võtta. Aga mida — seda ei teatud veel täpselt.

Paljud töölised ja talupojad arvasid, et tsaar ei tea midagi nende raskest elust. Nad nimetasid tsaari isegi «isakeseks-tsaariks». Tarvitsevat vaid palvekirjaga tsaari poole pöörduda, ja tsaar käsib kohe töörahva elu kergendada.

Bolševikud selgitasid rahvale, et tsaar on ühel nõul mõisnike ja kapitalistidega ega hooli põrmugi rahva hädadest. Tööliste hulgas levitati bolševike lendlehti, kus oli kirjutatud:

«VABADUS OSTETAKSE VERE HINNAGA, VABADUS VÕIDETAKSE KÄTTE ÄGEDATES LAHINGUTES VERE ABIL RELVADEGA. TSAARI EI TULE PALUDA — TA TULEB TROONILT MINEMA KIHUTADA. AINULT TÖÖLISED ISE VÕIVAD ENNAST VABASTADA, TSAARILT ÄRGE OODAKE VABADUST.»

Siiski otsustasid Peterburi töölised minna tsaari paluma. Liiga tugev oli veel usk «heasse tsaari».

Oli pühapäev, 9. jaanuari hommik. Tohutu suur rahvahulk liikus aeglaselt Talvepalee poole, kus elas tsaar Nikolai II. Töölised olid selga pannud oma paremad riided. Nendega koos tulid naised ja lapsed. Käes kanti lippe, pühapilte ja tsaaripilte.

Tsaar teadis, et töölised tulevad teda paluma. Ta otsustas anda töörahvale karmi õppetunni, et rahvas edaspidi ei julgeks tema rahu rikkuda. Talvepalee juurde käsutati palju politseinikke ja sõjaväge. Nikolai II sõitis ise pealinnast minema.

Kui rahvahulk jõudis Paleeväljakule, nägi ta ülesrivistatud sõjaväge. Paljud inimesed ei uskunud oma silmi. Kas tõesti võtab «isake-tsaar» neid kuulidega vastu? Nad tulid ju ainult paluma.

Kõlasid ohvitseride käsklused. Sõdurid panid püssid palge. Kaitsetu rahvahulga pihta ragisesid kogupaugud. Nurga tagant kihutasid välja ratsamehed, helkivad mõõgad löögivalmilt käes. Rahvahulk pöördus põgenema. Inimesed komistasid, kukkusid. Neid tallati armutult hobuste jalge alla, rabati mõõkade ja nuutidega. Kõlasid uued kogupaugud. Peterburi lumistele tänavatele jäi lamama üle 1000 süütult tapetud inimese. Ligi 5000 inimest sai haavata.

Sel päeval kadus töörahva usk «heasse tsaari». **Rahvas hakkas 1905. aasta 9. jaanuari nimetama Veriseks pühapäevaks.** Veel sama päeva õhtul hakkasid töölised Peterburi äärelinnades ehitama tänavatele barrikaade, et võidelda tsaari politsei ja sõjaväe vastu. **9. jaanuar sai 1905. aasta revolutsiooni alguseks.**

Teade tsaari käsul toime pandud kohutavast veretööst lendas kiiresti üle kogu Venemaa. Kõikjal algasid meeleavaldused ja streigid. Ikka sagedamini kõlas loosung: «Maha tsaari isevalit-

sus!» Töölised nõudsid palga tõstmist ja tööpäeva lühendamist 8 tunnile. Mitmes linnas tungis politsei töölistele kallale. Jälle voolas töörahva veri.

Teade Verisest pühapäevast jõudis kohe ka Tallinna. Tallinna Komitee juhtimisel algas siin kolm päeva hiljem suur streik. Kõigis tehastes ja vabrikutes katkestati töö. Algasid miitingud. Kohalikud tsaariametnikud saatsid tööliste vastu sõjaväeosad ja ratsapolitsei. Mitu töölist sai surma, ligi 40 haavata. Streike ja miitinguid toimus ka teistes Eesti linnades. Mõisatöölised hakkasid mõisnikele vastu. Üliõpilased korraldasid Tartus tsaarivastaseid koosolekuid ja andsid välja lendlehti.

Kõik see näitas, et ka Eestis oli alanud revolutsioon.

UUED SÕNAD.

kogupauk
loosung
miiting

VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kuidas lootsid paljud töölised ja talupojad oma elu parandada?
2. Miks nimetatakse 1905. aasta 9. jaanuari Veriseks pühapäevaks?
3. Missugused tagajärjed olid Verisel pühapäeval?
4. Kuidas algas 1905. aasta revolutsioon Eestis?

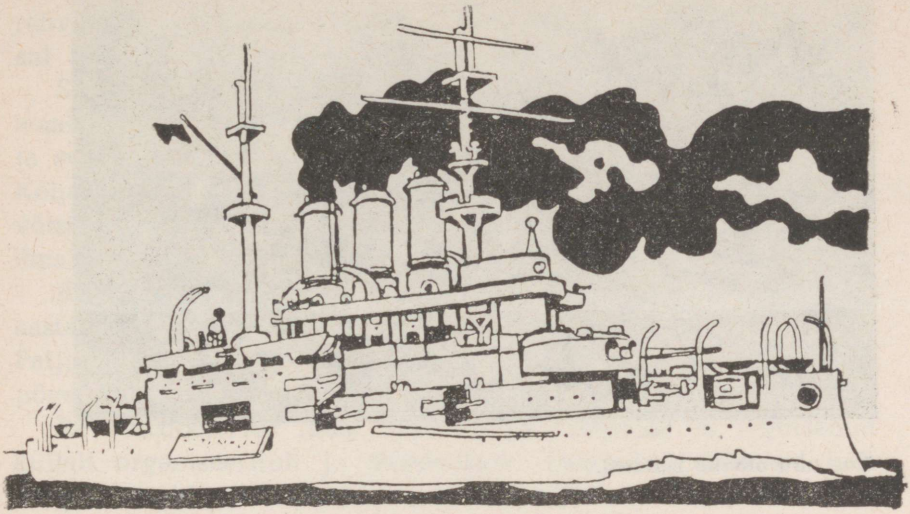
14. ESIMESE VENE REVOLUTSIOONI KÕRGPUNKT.

Töörahva revolutsioonilised väljaastumised kestsid kogu 1905. aasta suve. Paljude vabrikute töölised streikisid. Streikide juhtimiseks valisid töölised endi hulgast saadikud. Need tulid kokku, et pidada nõu, kuidas edasi võidelda ja streikijate elu korraldada. Selliseid nõupidamisi hakati nimetama **nõukogudeks.** 1905. aasta suvel tekkisid Venemaal esimesed tööliste saadikute nõukogud.

Rahutused algasid ka sõjaväes, kes seni oli kuulekalt täitnud kõik tsaari ja tema kindralite käsud. 1905. aasta suvel puhkes ülestõus Musta mere laevastiku suurel soomuslaeval «Potjomkin». Soomuslaeval toideti madruseid halvasti. Komandörid varastasid toiduainete muretsemiseks määratud raha. Madrustele anti roiskunud toitu. Ohvitserid käitusid madrustega jämedalt. Madruseid karistati sageli tühiste eksimuste eest. Ülestõusnud madrused vangistasid ohvitserid ja mõned neist visati üle parda. Soomuslaeval heisati punane lipp.

Tsaarivalitsus saatis «Potjomkini» vastu kogu ülejäänud Musta mere laevastiku. Kuid teiste laevade madrused keeldusid oma seltsimehi tulistamast. 11 päeva sõitis soomuslaev «Potjomkin» punase lipu all Mustal merel. Siis lõppes kütus ja toit. Madrused olid sunnitud sõitma Rumeenia sadamasse, kus nad kinni võeti. Nii õnnestus tsaarivalitsusel ülestõus soomuslaeval «Potjomkin» maha suruda.

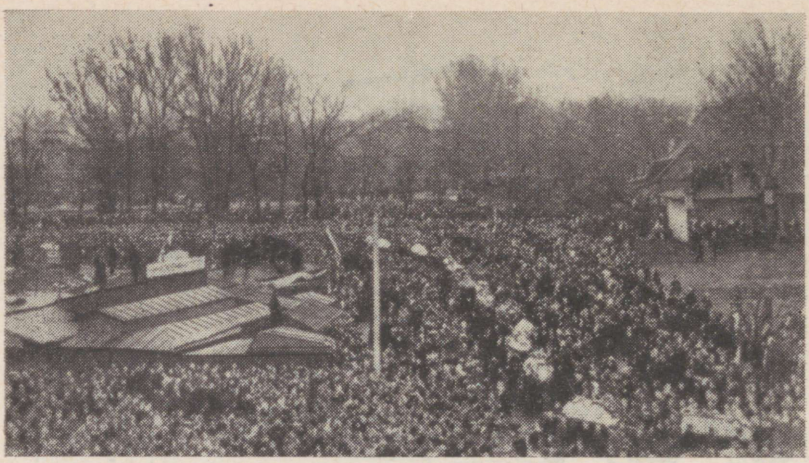
Veelgi suurema hoo sai revolutsiooniline liikumine 1905. aasta sügisel. Oktoobrikuus alustasid Moskva raudteelased streiki,

Soomuslaev «Potjomkin».

mis levis kiiresti ka teistesse linnadesse. Rongid ei liikunud. Post ja telegraaf ei andnud teateid edasi. Peaaegu kõik vabrikud ja tehased lõpetasid töö ja töölised tulid tänavaile. Kauplused ja ametiasutused olid suletud. Ka koolides katkestati õppetöö. Streikijate korraldusel töötasid ainult veevärk, kanalisatsioon ja haiglad. Nii muutus streik **üldstreigiks,** mis pani seisma elu kogu riigis. Kõikjal toimusid rahvarikkad koosolekud, kus kõnelejad nõudsid tsaarivõimu kukutamist ja vabadust rahvale. Sõjaväele ei saanud enam loota. Valitsus sattus segadusse. Tsaar tahtis isegi põgeneda, kuid ministrid soovitasid tal järeleandmisi teha. «Tuleb tõotada rahvale vabadust. See rahustab kõiki, siis aga võib jõudu koguda ja revolutsiooni kallale tormata,» rääkisid ministrid. Tsaar nõustus ja kirjutas 17. oktoobril alla manifestile, milles ta andis rahvale mitmeid lubadusi. Tsaar pettis rahvast.

16. oktoobril toimus Tallinnas Uuel turul («Estonia» teatri juures) suur rahvakoosolek. Kohale saadetud sõjaväegi avas ohvitseride käsul rahva pihta püssitule. Püssipaukude kaja segunes surijate oiete ja haavatute karjatustega. 90 inimest sai surma ja 200 haavata.

Uue turu ohvrite matused.

Tsaariametnikud lootsid eesti töörahvast hirmutada, kuid veretöö kutsus esile rahvahulkade meelepaha. Tapetute matused kujunesid võimsaks meeleavalduseks, millest võtsid osa kümned tuhanded inimesed. Tallinna tänavatel polnud näha politseinikke ega sõdureid. Töölised ise pidasid korda. Nad kandsid õlgadel kirstud Tallinna südalinnast Rahumäe kalmistule. Lahtiste haudade juures kutsusid bolševikud jätkama võitlust tsaari ja tema ametnike vastu.

Esimene Vene revolutsioon saavutas oma kõrgpunkti 1905. aasta detsembris. Mitmel pool puhkesid tööliste relvastatud ülestõusud, mida juhtisid bolševikud. Kõige suurem ülestõus toimus Moskvas. Ülestõusu keskuseks oli Presnja töölislinnaosa. Üheksa päeva kestsid vihased lahingud ülestõusnud tööliste ja politsei ning sõjaväe vahel. Osa sõdureid kõhkles ja tahtis koguni töölistega ühineda. Enamik sõdureid aga kuulas veel tsaariohvitseride sõna ning tõstis relva ülestõusnute vastu. Presnja linnaosa barrikaade tulistati suurtükkidest. Töölistel ei jätkunud relvi, üksnes kangelaslikkusega oli võimatu võita. Tsaarivägedel õnnestus ülestõus Moskvas ning mujal maha suruda.

Relvastatud ülestõus toimus ka Eestis. Tallinna töölised moodustasid võitlussalku, kes läksid maale. Seal ühineti sulaste ja mõisamoonakatega. Üheskoos tungiti mõisatesse, vangistati mõisnikud ja võeti ära leitud relvad. Mitmel pool süütas vihane

rahvahulk mõisahooned põlema. Detsembrikuu ühe nädala jooksul põletati või purustati Eestis 120 mõisat.

Surmani hirmunud mõisnike palvel saatis tsaarivalitsus maale karistussalku. Karistussalkadele anti kaasa kuulipildujad ja suurtükid. Sageli juhtisid karistussalku mõisnikest ohvitserid. Kohalike mõisnike ja pastorite koostatud nimekirjade alusel võtsid karistussalgad inimesi kinni. Osa vangistatutest lasti ilma pikemata maha, teistele määrati julm peksukaristus.

Esimene Vene revolutsioon kestis üle kahe aasta. Alles 1907. aastal läks tsaarivalitsusel korda kõik vastuhakud maha suruda. Palju revolutsionääre, nende hulgas ka V. I. Lenin, oli sunnitud põgenema välismaale.

Revolutsioon sai lüüa. Töölised ja talupojad ei tegutsenud küllalt organiseeritult ja üksmeelselt. Talupojad rüüstasid küll mõisaid, kuid ei tahtnud minna tsaarivõimu vastu. Enne sõjaväeteenistusse astumist oli enamik sõdureid olnud talupojad. Selle asemel, et tulla üle rahva poolele, kuulasid nad ohvitseride sõna ja tulistasid nende käsul süütuid relvastamata inimesi.

Esimene Vene revolutsioon näitas töölistele, et tsaari vastu on tarvis võidelda ühiselt, koos talurahvaga. Ülestõus tuleb hoolikalt ette valmistada. Bolševikud õppisid, kuidas on tarvis võidelda. Kümmekond aastat hiljem oli esimese Vene revolutsiooni kogemustest palju kasu.

UUED SÕNAD.

laevastik
üldstreik
karistussalgad
nõukogud

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Mille poolest erineb üldstreik tavalisest streigist?
2. Milline veretöö toimus 1905. aasta oktoobris Tallinnas?
3. Millist sündmust nimetatakse 1905. aasta revolutsiooni kõrgpunktiks?
4. Miks lõppes Moskva tööliste ülestõus lüüasaamisega?
5. Jutusta eesti revolutsionääride ülestõusust ja karistussalkade tegevusest maal.

Leia igast reast «liigne» väljend. Põhjenda!

1. Sulane, peremees, teenijatüdruk, karjapoiss.
2. Paleeväljak, Presnja rajoon, Rumeenia sadam, Uus turg.
3. Laevastik, streik, revolutsioon, ülestõus.
4. Parun, peremees, moonakas, hallparun.
5. 1. jaanuar 1905; 9. jaanuar 1905; 16. oktoober 1905; 14. juuni 1905.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

ESIMESED NÕUKOGUD.

1905. aasta kevadel toimus Venemaal arvukalt streike. Sageli muutusid need streigid poliitilisteks meeleavaldusteks. Toimusid kokkupõrked politseiga. Töölised hakkasid valima tööliste saadikute nõukogusid, et juhtida tööliste elu streigi ajal.

Üks esimesi nõukogusid tekkis suures tööstuslinnas — Ivanovo-Voznessenskis. 1905. aasta 12. mail alustasid siinsed tekstiilitöölised streiki. Nõuti 8-tunnilist tööpäeva, palga tõstmist, töötingimuste parandamist. Selleks et pidada vabrikantidega läbirääkimisi, valisid iga vabriku töölised oma saadikud. Kokku sai neid 150 töölist, kellest 46 olid bolševikud. Need saadikud moodustasid nõukogu. Nõukogu tegutses üle 2 kuu, olles tegelikuks võimuks linnas. Nõukogu loal võisid töölised vabalt pidada koosolekuid, anda välja lendlehti. Korra hoidmiseks linnas moodustas nõukogu töölistest miilitsa. Kaupmeestel keelati tõsta hindu ja sulgeda poode.

Samasugused nõukogud tekkisid ka teistes linnades. 1905. aasta sügisel, ülevenemaalise üldstreigi ajal, oli nõukogusid juba õige arvukalt. Kokku oli neid 80 linnas. Nad said eeskujuks hilisematele nõukogudele, kelle kätte 1917. aastal läks kogu võim riigis.

KARISTUSSALGA VERETÖÖ VILJANDIS.

M. Jürisson kirjutab oma mälestustes balti paruni, rittmeister von Sieversi karistussalga tegevusest järgmist.

Niipea kui von Sievers Viljandisse jõudis, nõudis ta politsei käest revolutsionääride väljaandmist. Politsei vastas ilmsüütult, et Viljandis niisuguseid ei ole, ei linnas ega maal. Rahvas olla täitsa rahulik. Siis nõudis Sievers «üleüldiselt kahtlaste» isikute nimekirja. Politsei andis väikeste varguste ja teiste eksimuste eest vangis olevate isikute nimekirja, kes osaliselt alles ülekuulamise all istusid. Nüüd nõudis Sievers, et need inimesed tema «rahustaja salga» kätte antaks. 42 inimest anti tema kätte. Juba järgmisel hommikul kaevati linna lähedale määratu haud valmis, mille servale 42 surmaohvrit üles seati. Sievers laskis nad, 5 meest korraga, kinniseotud kätega põlvili lasta ja tuld anda. Teiste silmade all langesid kuulidest tabatud vereohvrid hauda. Timukas Sievers astus haua juurde ja laskis omaenese käega ja oma revolvriga nende peale, kes haua põhjas veel liigutasid, keda soldatite kuulid surmavalt ei olnud tabanud. Nõnda karistas Sievers neid 42. Kui ta käsi revolvripaugutamisest väsinud oli, käskis ta oma seltsimehi nende peale lasta, kes hauas liigutasid. Tema seltsimehed ei täitnud seda käsku, olgu küll, et ta ka neid maha lasta ähvardas.

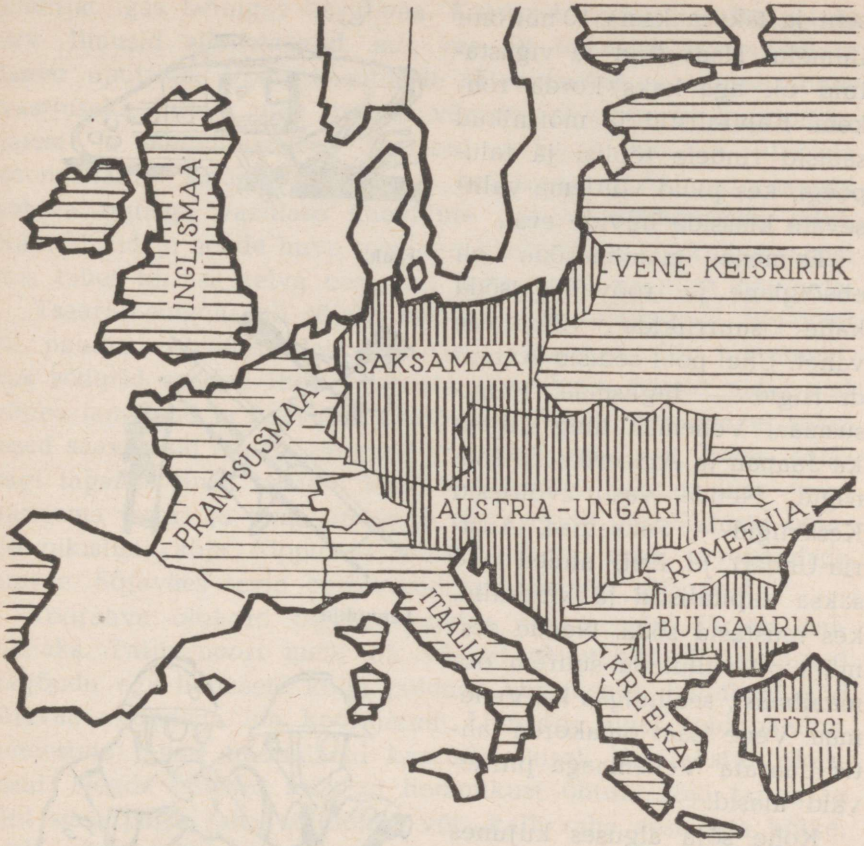
Härra von Sievers ei leppinud mitte 42 vereohvriga. Ta laskis mõisnikel terve kreisi «kahtlased» Viljandisse saata, kus nende käsi niisama käis, nagu nendel 42.

15. VENEMAA ESIMESES MAAILMASÕJAS.

Pärast 1905. aasta revolutsiooni mahasurumist jäi töörahva olukord Venemaal endiselt raskeks. 1910. aastast peale hakkas tööliste võitlus jälle hoogustuma. Suurenes streikide arv. Nüüd ei uskunud töölised enam mingit «head tsaari», vaid tegutsesid bolševike juhtnööride järgi.

1912. aasta aprillis toimus uus kohutav veretöö — tööliste tulistamine kaugel Siberis asuvas Leena kullakaevanduses. Seda kuritegu hakati nimetama **Leena veresaunaks**. Kullatööstuse omanike palvel kohale toodud sõjaväeosa avas siin streikivate tööliste pihta tule. Jälle loendati surnuid ja haavatuid sadade kaupa. Kogu Venemaal puhkesid protestistreigid Leena veresauna vastu. Sel aastal tähistati töölispüha — 1. maid — eriti võimsate streikide ja demonstratsioonidega.

1912. aasta 5. mail hakkas Peterburis ilmuma tööliste **päevaleht «Pravda»** («Tõde»). (Seepärast tähistataksegi 5. mail ajakirjanduse päeva.) «Iskra» ilmus välismaal, 1—2 numbrit kuus. Tsaarivalitsus oli sunnitud lubama uute ajalehtede asutamist, kuid tal oli õigus neid ka sulgeda. «Pravdas» ilmus Lenini artikleid. Kaastööd tegid ka tehaste töölised. Iga ajalehe number kontrolliti tsaariametniku — tsensori poolt. Kui tsensor leidis ajalehes revolutsioonilisi mõtteid, andis ta käsu lehe sulgemiseks. Kuid juba paar päeva hiljem jätkas «Pravda» ilmumist, aga teise nime all («Tööliste Tõde», «Tõe eest», «Põhja Tõde» jne.). Kõik teadsid, et see on endine «Pravda», kuid kohe seda ära keelata ei saadud. Bolševike ajaleht «Pravda» innustas töörahvast võitlust jätkama.

Euroopa Esimese maailmasõja alguses.

«Pravda» tööd juhtis välismaalt V. I. Lenin. Peaaegu iga päev kirjutas Lenin «Pravdale» artikleid ja andis toimetusele juhtnööre ajalehe sisu suhtes.

1914. aasta esimesel poolel muutus tööliste võitlus sedavõrd tugevaks, et Venemaa seisis uue revolutsiooni lävel. Kuid just siis puhkes Esimene maailmasõda.

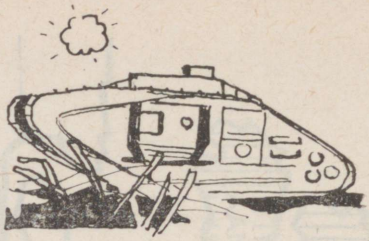
Esimene maailmasõda oli kõige suurem sõda, mida ajalugu seni tundis. Sõjast võttis osa 33 riiki, kus elas $^3/_4$ kogu maailma elanikkonnast. Sõda haaras suurema osa maailmast. Seepärast nimetatakse seda sõda maailmasõjaks. Esimene maailmasõda kestis üle 4 aasta — 1914. aasta suvest kuni 1918. aasta hilissügi-

seni ja läks maksma 10 miljonit inimelu. Haavatuid ja vigastatuid oli aga kaks korda rohkem. Kapitalistid ja mõisnikud saatsid rindele töölisi ja talupoegi, kes pidid võitlema valitsevate klasside huvide eest.

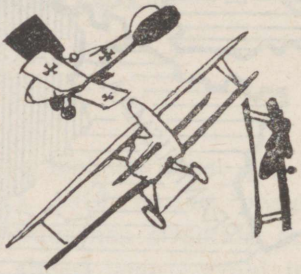
Esimene maailmasõda oli ebaõiglane ja röövellik sõda kahe suurriikide rühmituse vahel. Ühel pool sõdisid Antandi riigid — Inglismaa, Prantsusmaa, Venemaa ning hiljem ka Jaapan ja Ameerika Ühendriigid. Nende vastu võitlesid Keskriigid — Saksamaa, Austria-Ungari jt. Eriti ahned olid saksa kapitalistid ja kindralid, kes alustasid sõda. Nende eesmärk oli vallutada suurem osa maailmast, sealhulgas ka Venemaa. Vene tsaar omakorda tahtis haarata Venemaaga piirnevaid alasid.

Kohe sõja alguses kujunes Euroopas välja kolm rinnet. Peamine sõjategevus koondus Läänerindele (Prantsusmaa ja Inglismaa sõdisid siin Saksa vägede vastu) ja Idarindele, kus Venemaal tuli võidelda nii Saksamaa kui ka Austria-Ungari vägedega.

Sõdivate riikide valitsused ei hoolinud kuludest ja võtsid kasutusele järjest uusi relvi, tõelisi tapamasinaid. **Kuulipildujaid** tunti juba enne maailmasõda. Nüüd hakati kuuli-

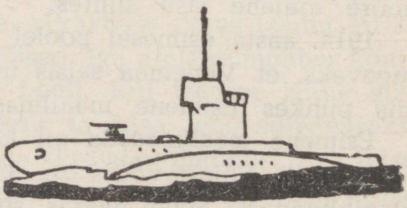
Tank.

Lennukid.

Gaas! Gaas!

Allveelaev.

Uued relvad — tapamasinad.

pildujat igas lahingus kasutama. Kasvas langenute ja haavatute arv. Ilmusid **allveelaevad**, mis vee alt torpeedodega vaenlase laevu uputasid. Võeti kasutusele **sõjalennukid** — alguses õhuvaatluseks, hiljem juba vastase vägede tulistamiseks kuulipildujatest ja pommitamiseks. Inglased püüdsid vaenlasi üllatada **soomustatud sõjamasinatega — tankidega**. Sakslased saatsid sobiva tuulega vaenlase kaevikute kohale **mürkgaaside pilvi**. Kapitalistid ja nende huve teenivad kindralid ei kohkunud tagasi mis tahes hirmsa relva eest, kui sellega sai vaenlast hävitada.

Tsaari-Venemaa oli sõjaks halvasti ette valmistatud. Sõjaväel oli puudus relvadest, laskemoonast ja toidust. Oli juhtumeid, kus sõdurid saadeti ilma püssideta rünnakule. Püssid pidid nad võtma langenud ja haavatud kaaslastelt. Polnud siis ime, et sakslased saavutasid edu ja tungisid Venemaa piiridesse. Tsaari sõjavägi taganes suuri kaotusi kandes. Sõjavägi hakkas ikka enam nurisema tsaari ja tema andetute ohvitseride üle. Sõdurid ootasid pikisilmi sõja lõppu, et pääseda koju oma perekondade juurde. Sõjaväes tegid bolševikud selgitustööd sõja vastu.

Töörahva olukord tagalas muutus sõja-aastatel järjest halvemaks. Palju noori mehi oli võetud sõjaväkke. Ei jätkunud tööjõudu ega hobuseid kõigi põldude harimiseks. Raudteed olid sõjaväe vedudega üle koormatud. Linnades algas toidupuudus. Inimestele jagati toiduaineid kaartide alusel. Kapitalistid rikastusid. Nende tehased töötasid hommikust õhtuni sõja tarvis ja tõid sisse palju raha. Althõlma võis kalli raha eest osta kõike, mida süda ihaldas.

Vastuolud töörahva ja rõhujate vahel muutusid Esimese maailmasõja ajal veelgi teravamaks. See viis Venemaa vastu uuele suurele revolutsioonile.

● UUED SÕNAD.

tsensor
maailmasõda
rinne
tagala
toidukaardid

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millist sündmust nimetatakse Leena veresaunaks?
2. Miks tähistatakse 5. mail ajakirjanduse päeva?
3. Mida sa mäletad ajalehest «Pravda»? Mille poolest «Pravda» erines «Iskrast»?
4. Miks nimetati uut sõda maailmasõjaks?
5. Milliste riikide rühmituste vahel toimus see sõda?
6. Millised uued relvad võeti Esimeses maailmasõjas kasutusele?
7. Miks pidi Venemaa sõjavägi taganema?
8. Millistele klassidele oli sõda õnnetuseks ja kellele tõi ta kasu?
9. Milliseks muutus töörahva olukord sõja-aastatel? Millise järelduse võime sellest teha?

Asenda väljendid teiste sõnadega. Kasuta neid pala jutustamisel.

Kohutav veretöö, puhkesid protestistreigid, tsaarivalitsus oli sunnitud lubama, tööliste päevaleht, andis toimetusele juhtnööre, tsensor kontrollis iga lehenumbrit, innustas töörahvast.

Maailmasõda, ebaõiglane sõda, röövsõda, Läänerinne, Idarinne, Lõunarinne, soomustatud sõjamasinad, tagala, torpeedod, vedudega üle koormatud, tehased töötasid hommikust õhtuni sõja tarvis, tõid sisse palju raha, toidukaardid, vastuolud töörahva ja rõhujate vahel.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

Tuntud prantsuse kirjanik Henri Barbusse (häälda: anrii barbüss) võttis ise sõdurina osa Esimesest maailmasõjast ja kirjutas nende masendavate muljete põhjal romaani «Tuli», kus ta kirjeldab veriseid lahinguid Läänerindel.

Oleme rünnakuks valmis. Mehed rivistuvad ja jäävad püssidele toetudes seisma — ikka veel vaikides, vaibad ümber keha, kiivri rihm lõua all. Vaatlen nende kahvatuid ja sügavtõsiseid nägusid.

Need pole sõdurid, vaid inimesed. Mundrist hoolimata võib nendes tunda põllumehi ja töölisi. Praegu on nad valmis, ootavad märguannet suremiseks ja tapmiseks, kuid nende nägusid täkide püstjoonte vahel vaadeldes mõistad, et need on lihtsad inimesed.

Igaüks neist teab, et annab oma pea, oma rinna, oma kõhu, kogu oma kaitseta keha juba väljasihitud püsside, valmis seatud ning virna laotud granaatide ja mürskude, eriti aga kavakindla, peaaegu eksimatu kuulipilduja meelevalda.

... Äkki sähvatavad meie ees leegid, vapustades õhku kohutavate prahvatustega. Peatume nagu maa külge naelutatud. Siis ruttame edasi. Komistame, haarame suurtes suitsupilvedes üksteisest kinni. Näeme ja tunneme, kuidas meie peadest lendab mööda mürsukilde vette heidetud tulipunase raua visisemisega. Ühe mürsu lõhkemine põletab nii tugevasti mu käsi, et lasen püssi langeda. Plahvatuste raksatused panevad kõrvad valutama, tungivad oimudesse, need on talumatud ja me ei suuda karjatusi maha suruda. Süda pööritab väävlilehast.

See on tõkketuli. Tuleb läbida see leegipööris ja need kohutavad pilvesambad. Läheme, läheme sellest pimesi läbi. Näen mehi, kes langevad pea ees sirgu maha; näen teisi, kes vajuvad vaikselt kokku. Teeme järske kõrvalepõikeid, et mitte astuda laipadele või meie külge klammerduvatele haavatutele.

16. RAHVAS KUKUTAB TSAARI.

Ebaõiglane Esimene maailmasõda oli kestnud juba ligi 3 aastat.

Mööda Petrogradi (nii nimetati Peterburi sõja algusest, 1914. aastast peale) tänavaid kõndis väsinud sammul keskealine sõdur. Sõja algusest saadik oli ta teeninud tsaari sõjaväes ega olnud kordagi näinud oma naist ja lapsi. Nüüd, pärast haavatasaamist, lubati tal korraks koju minna.

Sõduri pilk peatus pikkadel järjekordadel leivapoodide uste taga. Inimesed ootasid tundide kaupa, et saada kätte niigi nappi leivapalukest. Sõdur kuulis, kuidas inimesed kirusid tsaari, kes tõukas Venemaa sõjakeerisesse. Talle meenus bolševike lendleht, kus oli kirjutatud:

«MITTE SAKSA SÕDURID POLE MEIE VAENLASED. KA NEMAD ON LIHTSAD TÖÖLISED JA TALUPOJAD, KES PEAVAD SÕDIMA OMA VABRIKANTIDE JA MÕISNIKE KÄSUL. MEIE TÕELISTEKS VAENLASTEKS ON TSAAR JA VENEMAA MÕISNIKUD NING KAPITALISTID. SAMAL AJAL KUI MEIE LAHINGUVÄLJAL SUREME, RIKASTUVAD NEMAD MEIE VERE JA PIINADE ARVEL. PÖÖRAKE RELVAD OMA TÕELISTE VAENLASTE VASTU! TEHKE LÕPP SELLELE NEETUD SÕJALE!»

Korraga kuuleb sõdur revolutsioonilise laulu hoogsaid, kaasakiskuvaid helisid. Mööda tänavat läheneb suur naistööliste demonstratsioon. Peade kohal lehvivad punased lipud ja kiiruga tehtud loosungid: «MAHA SÕDA!», «MAHA TSAAR!», «RAHU!», «LEIBA!».

Järsku peatuvad esimesed read. Kõrvaltänavast kihutab välja

suur salk ratsapolitseinikke. Tumedates sinelites tugevad täissöönud mehed istuvad mustadel hobustel. «Mitte karta! Hoiame kindlalt kokku!» julgustavad üksteist töölised. Ja kui ratsanike must laine jõuab õige lähedale, kõlab kellegi hele hääl: «Esimene viirg! Tuld!»

Politseinikele lendab vastu munakivide rahe.

«Teine viirg! Tuld!» kõlab hüüe ja jälle tabab ratsanikke kivirahe. Mõned politseinikud kukuvad sadulast, teised langevad hobuste kaelale ja haaravad kätega lakast. Siis kostab politseiohvitseri möirgav käsklus: «Rünnakule! Marss-marss! Raiu!» Hetkeks kõhklema löönud ratsasalk kihutab tõstetud mõõkadega rahva hulka. Hobused paiskavad inimesi pikali ja tallavad neid kapjade alla. Mõõga- ja nuudihoobid langevad, kuhu juhtub. Inimesed pöörduvad põgenema, et päästa oma elu. Siin-seal lamavad surnud ja haavatud.

Haavatud sõdur näeb seda kõike ja pigistab terve käe vihaselt rusikasse. Kuidas küll tahaks välja astuda jõhkra vägivalla vastu! Aga rahval pole relvi ja paljaste kätega ei tee midagi. Iseasi, kui sõjavägi pööraks püssid ja kahurid rõhujate vastu. Siis poleks tsaaril enam pääsu.

Teade demonstratsiooni laialikihutamisest levib kiiresti kogu linnas. Ähvardavalt hakkavad undama vabrikuviled. Algavad streigid. Üks vabrik teise järel lõpetab töö. Tööliste ja sõdurite hulgas levitatakse bolševike lendlehti, mis kutsuvad üles tsaari kukutama.

Jätkuvad tööliste kokkupõrked politseiga. Tsaar annab käsu rahutused sõjaväe abil maha suruda, nii nagu see toimus 1905. aasta Verisel pühapäeval. Kuid mitte kõik sõdurid ei täida enam tsaari käske. **1917. aasta veebruarikuu lõpus algab Venemaal teine revolutsioon, millega kukutatakse tsaarivõim. Seda nimetatakse Veebruarirevolutsiooniks.**

Petrogradi töölised tungivad politseinikele kallale ja võtavad nendelt relvad. Sõdurid näevad seda, kuid ei lähe politseinikele appi. Nad ei usu enam tsaari ega tema abiliste valelikke sõnu. Esimene maailmasõda ja bolševike selgitustöö on pannud nad teistmoodi mõtlema.

27. veebruaril hakkab sõjavägi rahva poole üle tulema. Relvalaod murtakse lahti ning töölistele jaotatakse püsse ja laskemoona. Rahvas vabastab vanglatest seal vaevelnud revolutsionäärid. Tsaar koos lähemate abilistega võetakse vahi alla. Revolutsioon võidab.

Kohe pärast tsaari kukutamist hakkavad töölised ja soldatid valima oma esindajaid nõukogudesse. Samal ajal kiirustasid kapitalistid ja mõisnikud oma valitsuse loomisega. Seda nimetati Ajutiseks Valitsuseks.

Nii tekkis Venemaal kaks võimu — tööliste ja soldatite nõukogud ning Ajutine Valitsus. Mõlemad ei saanud koos valitseda — üks nendest pidi lahkuma. Kumb neist — seda pidi näitama ajaloo edasine käik.

● **UUED SÕNAD.**

lahinguväli
demonstratsioon
selgitustöö
Ajutine Valitsus

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Milline oli Venemaa töörahva elu Esimese maailmasõja ajal?
2. Mida nõudsid töölised Petrogradis 1917. aasta veebruaris?
3. Miks läks tsaaril korda maha suruda 1905. a. revolutsioon, mitte aga 1917. a. Veebruarirevolutsioon?
4. Kelle kätte läks võim pärast tsaari kukutamist?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

KATKEND BOLŠEVIKE 25. VEEBRUARIL 1917. a. VÄLJAANTUD LENDLEHEST.

(Tekst on lühendatud.)

Elamine on muutunud võimatuks. Midagi pole süüa. Midagi pole selga panna. Millegagi pole kütta.

Rindel — veri, vigastused, surm.

Ei või enam vaikida!

Maa on laastatud. Pole leiba. Nälg tungib peale. Tulevik toob veelgi halvemat.

Nõuad leiba — vastatakse tinaga. Kes on süüdi? Süüdi on tsaarivõim ja kodanlus. Nad röövivad rahvast tagalas ja rindel. Mõisnikud ja kapitalistid rikastuvad sõjas, vaevu jõuavad nad tulusid kokku lugeda. Kuid heaga nad ei loobu rikastumisest ega lõpeta ka sõda. On aeg taltsutada kodanlikku kiskjat.

Tsaari õukond, pankurid ja papid kraabivad kokku kulda. Kari kiskjalikke muidusööjaid pidutseb rahva arvel, joob rahva verd. Aga meie kannatame. Meie hukkume. Ägame raske töö all. Kõik võitlusse! Tänavatele! Enda, laste ja vendade eest! Kutsuge kõik võitlusse. Parem surra kangelassurma töölisürituse eest võideldes, kui anda oma elu kasumite eest rindel, või näljast ja üle jõu käivast tööst jõuetuks jääda. Üksik väljaastumine võib kasvada ülevenemaaliseks revolutsiooniks, mis annab tõuke revolutsiooniks ka teistel maadel.

Ees on võitlus, kuid meid ootab kindel võit. Kõik punaste revolutsioonilippude alla! Maha tsaarimonarhia! Elagu 8-tunniline tööpäev! Kogu mõisamaa rahvale! Maha sõda! Elagu kõigi maade tööliste vendlus!

17. ESIMESE PEATÜKI RAUDVARA.

RAUDVARAKS NIMETATAKSE SELLIST ÕPPEMATERJALI, MIS PEAB ALATISEKS MEELDE JÄÄMA. SELLEPÄRAST TULEB RAUDVARA HOOLEGA SELGEKS ÕPPIDA NING HILJEM VEEL MITU KORDA KORRATA. ILMA RAUDVARA TUNDMATA ON VÄGA RASKE JÄRGNEVAID SÜNDMUSI ÕPPIDA. ESIMESE PEATÜKI RAUDVARA ON JÄRGMINE:

NELI AJALOOLIST ISIKUT

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS
VLADIMIR ILJITŠ LENIN
MIHHAIL KALININ

KAHEKSA AASTAARVU

1861
1870, 22. aprill
1872
1903
1905
1914—1918
1917, veebruar

KAKSTEIST UUT SÕNA

kapitalist
tööline
proletaarlane
revolutsioon
revolutsionäär
kommuun
streik
üldstreik
töölisliikumine
partei
nõukogud
maailmasõda

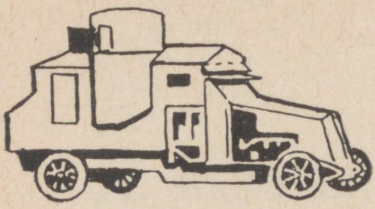
18. RAHU! LEIBA! MAAD!

V. I. Lenin elas Esimese maailmasõja aastatel Šveitsis. Siit juhtis Lenin bolševike partei tegevust. Siin sai ta ka teada tsaari kukutamisest. Koos oma kaaslastega kiirustas Lenin nüüd Venemaale. Sõja tõttu tuli kodumaale sõita suure ringiga — läbi Saksamaa, Rootsi ja Soome. 1917. aasta 3. aprilli hilisõhtul jõudis V. I. Lenin tagasi Venemaa pealinna Petrogradi.

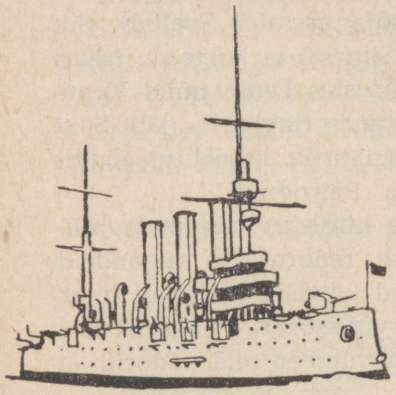
Teade Lenini saabumisest levis väga kiiresti. Vaatamata hilisele kellaajale kogunes Soome vaksali ümbrusesse tuhandeid inimesi. Tööliste ja sõdurite peade kohal lehvisid punased lipud. Loosungikangastele olid kirjutatud tervitussõnad. Vaksaliesisel väljakul seisis kaks soomusautot. Nende ümber olid sõdurid ja madrused.

Mõni minut pärast rongi saabumist tuli V. I. Lenin koos saatjatega vaksaliesisele väljakule. Teda võttis vastu võimas ja üksmeelne hurraahüüe. Töölised tõstsid Vladimir Iljitši soomusautole, mida valgustasid helgiheitjate kiired. Siit pöördus Lenin lühikese sütitava kõnega rahvahulga poole. Lenin ütles, et tsaari kukutamine ei tähenda veel revolutsiooni lõppu. Ka kapitalistid ja mõisnikud tuleb minema kihutada. Alles siis saabub töörahvale vaba ja õnnelik elu. Selleks on vaja veel üht revolutsiooni — sotsialistlikku revolutsiooni. Lenin lõpetaski oma kõne sõnadega: «Elagu sotsialistlik revolutsioon!»

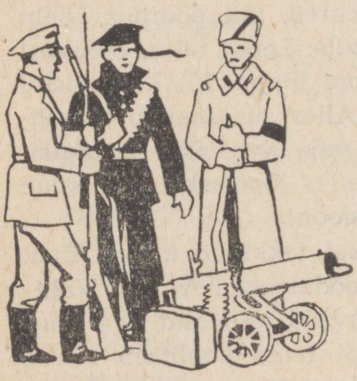
Pärast tsaari kukutamist oli Venemaal tekkinud kaksikvõim. Kapitalistid ja mõisnikud olid kiiruga moodustanud Ajutise Valitsuse. Tööliste, talurahva ja sõdurite huvisid kaitsesid aga nõukogud. Ajutine Valitsus kinnitas, et ka tema hoolitseb rahva parema elu eest. Esialgu uskusid paljud inimesed Ajutise Valit-

Soomusauto, millel V. I. Lenin kõnet pidas.

Ristleja «Aurora».

Talvepalee ründajad.

suse lubadusi. Kuid selle valitsuse teod ei läinud sugugi sõnadega kokku.

Kogu rahvas, eelkõige aga sõdurid, nõudsid sõja lõpetamist ja rahu sõlmimist. Kapitalistidele ja mõisnikele see ei meeldinud. Ise nad ju rindele ei läinud, surma ega haavata ei saanud. Nad kogusid sõja ajal suuri varandusi relvade ja sõjamoona, hobuste ja toidukraami müümisega. Võidu korral lootsid nad endale haarata võõraid maid ning rikkusi. Seepärast püstitas Ajutine Valitsus loosungi: «Sõda võiduka lõpuni!» Väsinud Vene armee saadeti koguni pealetungile. Tuhanded mehed said surma, kümned tuhanded haavata. Pealetung lõppes lüüasaamisega. Rahvas hakkas mõistma, et Ajutine Valitsus ei kavatsegi sõda lõpetada.

Vabrikutööliste elu jäi endiselt väga raskeks. Linnades ei olnud piisavalt toiduaineid. Kuigi toitu jagati kaartide alusel, jäid töölised ja nende naised-lapsed sageli sellestki ilma. Töölised ei jõudnud toitu osta ka turult, kus hinnad olid väga kõrged. Tööinimestel tuli ikka sagedamini kannatada tühja kõhtu. Nad nõudsid Ajutiselt Valitsuselt paremat varustamist toiduainetega ja madalamaid hindu. Kuid valitsus ei

mõelnudki seda teha. Kõrged hinnad olid kasulikud mõisnikele ja kaupmeestele. Vabrikandid aga lootsid, et näljased töölised kuulavad paremini nende sõna. Ikka valjemini kõlas linna töörahva nõudmine: «Leiba!»

Talurahvas lootis, et Ajutine Valitsus annab neile kasvõi osa mõisnike maast, sest mõisnikel oli maad üleliia palju, talupoegadel aga sedavõrd vähe, et nad ei suutnud oma peret toita. Ajutine Valitsus ei kavatsenudki talurahvale maad anda. «Oodake kuni sõda lõpeb, siis vaatame, mis saab,» rahustati talurahvast. Kui talupojad hakkasid omavoliliselt mõisnike maid jagama, saatis valitsus nende karistamiseks kohale sõjaväe.

Nii ei saanud Venemaa töörahvas Ajutiselt Valitsuselt rahu, leiba ega maad. Bolševikud eesotsas Leniniga selgitasid rahvale, et tal pole rõhujate huvides tegutsevalt valitsuselt midagi head oodata. Sellest kirjutati bolševike ajalehtedes, sellest rääkisid kõnemehed koosolekutel. Sündmuste käik näitas, et bolševikel oli õigus. Rahva usk Ajutise Valitsuse lubadustesse lõi kõikuma.

● UUED SÕNAD.

erapooletu
soomusauto
helgiheitja
sotsialistlik revolutsioon

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks pidi V. I. Lenin elama välismaal?
2. Millal saabus Lenin Petrogradi?
3. Kuidas võttis töörahvas Lenini vastu?
4. Mida ütles V. I. Lenin oma kõnes soomusautolt?
5. Mida nõudis rahvas Ajutiselt Valitsuselt?
6. Miks Ajutine Valitsus ei täitnud rahva nõudmisi?

Leia igast reast «liigne» väljend. Põhjenda!

1. Venemaa, Saksamaa, Prantsusmaa, Inglismaa.
2. «Leiba!», «Maad!», «Rahu!», «Sõda võiduka lõpuni!»
3. Vintpüssid, lennukid, tankid, allveelaevad.
4. Vallutussõda, röövsõda, ebaõiglane sõda, lahing.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

1917. aasta kevadel pöördus V. I. Lenin mitmel korral talupoegade ja sõdurite poole ning selgitas neile bolševike eesmärke. Järgnevalt toome ära kaks katkendit V. I. Lenini kirjutistest.

SOLDATID JA MAA.

Enamik soldateid on talupoegade hulgast. Iga talupoeg teab, kuidas mõisnikud on rõhunud ja rõhuvad rahvast. Aga milles on mõisnike jõud?

Maas.

Mõisnikel on kümneid miljoneid tiine maad. Sellepärast ei jää miljoneil talupojaperekondadel muud midagi üle kui minna mõisnike orjusesse.

Mitte mingisugused «vabadused» ei aita talupoegi, kuni mõisnike valduses on kümneid miljoneid tiine maad.

On tarvis, et kõik mõisnike maad läheksid rahva kätte. On tarvis, et kõik maad riigis läheksid üle kogu rahva omandiks. Maad käsutama aga peavad kohalikud talupoegade ja sulaste saadikute nõukogud...

Talupojad, soldatid ja töölised moodustavad riigis määratu suure enamuse. See enamus tahab, et kogu maa läheks viivitamatult üle talupoegade saadikute nõukogude kätte. Keegi ei suuda seda enamust takistada, kui ta on hästi organiseeritud (koondatud, ühendatud), kui ta on klassiteadlik, kui ta on relvastatud.

Soldatid! Aidake ühendada ja relvastada kõiki töölisi ja kõiki talupoegi!

Soldatid! Ühinege ise tugevamini ning liituge tihedamini tööliste ja talupoegadega! Ärge laske relvastatud jõudu enda käest ära võtta!

Siis ja ainult siis saab rahvas kogu maa, vabaneb rahvas mõisnike orjusest.

V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 114—115.

ÜLESKUTSE KÕIGI SÕDIVATE MAADE SOLDATITELE.

Vennad soldatid!

Meid kõiki on ära piinanud ja vaevanud hirmus sõda, mis on röövinud miljonid inimelud, teinud miljonid inimesed vigaseks ning toonud endaga kaasa ennekuulmatuid hädasid, laostumist ja nälga.

Ja üha suuremaks kasvab inimeste arv, kes esitavad endale küsimuse: mille pärast algas see sõda, mille pärast seda peetakse?

Meile, töölistele ja talupoegadele, kelle kanda on kõige suuremad sõjaraskused, saab iga päevaga selgemaks, et sõda algas ja seda peetakse kõigi maade kapitalistide poolt kapitalistide huvide pärast, maailmavalitsemise pärast, vabrikantidele, töösturitele ja pankuritele vajalike turgude pärast, nõrkade rahvaste riisumise pärast . . .

Ei, vennad soldatid, meil on aeg silmad lahti teha, aeg on ise oma saatus enda kätte võtta. Kõigis maades kasvab, laieneb ja tugevneb rahva pahameel kapitalistide klassi vastu, kes on kiskunud rahvad sellesse sõtta . . . Revolutsioon Venemaal on ainult esimese revolutsiooni esimene samm, sellele revolutsioonile peavad järgnema ja järgnevad teised . . .

Rahu hurtsikuile, sõda lossidele! Rahu kõigi maade töölistele! Elagu kõigi maade revolutsiooniliste tööliste vennalik ühtsus! Elagu sotsialism!

V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 161—163.

Paiguta antud sõnad ja väljendid kahte rühma. Koosta jutustus.

Sõja jätkamine, rahu sõlmimine, töölised, talurahvas, revolutsioonilised sõdurid, kapitalistid, mõisnikud, sõjaraskused, sõjavarustuse tootmise tulud, «Sõda võiduka lõpuni!», toidupuudus, «Leiba!», «Maad!», pealetung, revolutsiooni mahasurumine, bolševikud, «Rahu!», sotsialistlik revolutsioon.

Jaotuse aluseks võta:

AJUTINE VALITSUS **NÕUKOGUD**

19. ÜLESTÕUSU PLAAN VALMIB.

1917. aasta suvel haaras Ajutine Valitsus kogu võimu riigis enda kätte. Kodanlus püüdis relvade abil revolutsiooni maha suruda. Bolševike ajaleht «Pravda» suleti, toimetuse ruumid peksti segi. Ajutine Valitsus pidas Leninit oma kõige ohtlikumaks vaenlaseks. Anti käsk Lenini areteerimiseks. Oli koguni plaan tappa Lenin ilma kohtuta. Bolševike partei otsustas päästa oma juhi elu. V. I. Leninil tuli hakata ennast jälle varjama. Kodanluse käsilased ja nuhid otsisid teda igalt poolt, kuid asjata. Vladimir Iljitš oli kadunud nagu vits vette.

Tegelikult varjas Lenin ennast Petrogradi lähedal, Razlivi järve ääres. Siin oli ühel töölisel-bolševikul heinamaatükk. Lenin maskeeris ennast heinaliseks. Ta elas majadest eemal okstest tehtud onnis. Onni kõrval oli suur heinakuhi. Jahedatel öödel magas Lenin soojade heinte sees. Samas oli väike metsalagendik kahe kännuga. See oli Lenini töötuba. Siin ta luges, mõtles ja kirjutas — madalam känd pingiks, kõrgem lauaks.

Kuigi Lenin elas linnast eemal, sai ta iga päev teada, mis sündis Petrogradis, Venemaal ja kogu maailmas. Ustavad bolševikud-sidemehed tõid Leninile iga päev värskeid ajalehti ja kirju. Mõnikord sõitsid paadiga järve kaldale suvitajate moodi mehed. Tegelikult olid need bolševikud, keda partei Keskkomitee saatis Leniniga nõu pidama. Nii jätkas Lenin ka põranda all bolševike partei tegevuse juhtimist.

Razlivi järve ääres mõtles V. I. Lenin palju revolutsiooni edasisest käigust. Talle sai ikka selgemaks, et töörahvas saab võimule tulla üksnes relvastatud ülestõusu abil. Lenin tuletas meelde varasemaid ülestõuse — Pariisi Kommuuni, dekabristide ülestõusu, 1905. aasta detsembriülestõusu. Kõik need väljaastumised olid lõppenud lüüasaamisega. Mis on aga vaja teha, et ülestõus võidaks?

Karl Marx õpetas, et relvastatud ülestõus on kunst, mille kohta käivad kindlad nõuded. Need olid järgmised:

Ülestõusuga ei tohi kunagi mängida, vaid seda alustades tuleb tingimata võidelda lõpuni.

On vaja koondada suur jõudude ülekaal otsustavasse kohta otsustaval hetkel. Vastasel korral hävitab vaenlane ülestõusnud.

Ülestõusnud peavad tingimata asuma pealetungile. Kaitsele jäämine on relvastatud ülestõusu surm.

Iga päev, isegi iga tund tuleb saavutada kas või väikesigi edusamme, et süvendada usku võidusse.

Nende reeglite alusel töötas Lenin välja eelseisva **ülestõusu plaani**. See plaan nägi ette võimalikult **kiire ja ootamatu pealetungi Ajutisele Valitsusele üheaegselt nii pealinnas endas kui ka väljastpoolt.** Ajutist Valitsust, tema asutusi ja teda pooldavaid sõjaväeosi peavad ründama punakaartlased töölislinnaosadest, samuti revolutsiooniliste tööliste, sõdurite ja madruste salgad Soomest, Tallinnast ja Kroonlinnast. Kõige parematest võitlejatest tuleb moodustada võitlussalgad Ajutise Valitsuse tugipunktide vallutamiseks. Need salgad peavad igal juhul täitma oma ülesande, tegutsedes põhimõtte järgi: hukkuda, kuid vaenlast mitte läbi lasta. Iga hinna eest tuleb vallutada ning hoida enda käes telefonikeskjaam, telegraaf, raudteejaamad ja sillad.

Augustikuul lahkus Lenin oma onnist Razlivis ja asus salaja elama Helsingisse. Mõni aeg hiljem tuli ta Petrogradile lähemale — Viiburisse. Siit jätkas Lenin partei tegevuse juhtimist ja relvastatud ülestõusu ettevalmistamist.

1917. aasta oktoobrikuu alguseks kaotas Ajutine Valitsus täielikult rahva toetuse. Paljud vabrikandid sulgesid oma ettevõtted ja ajasid töölised tänavale. Üha rohkem toimus streike. Talurahvas oli valmis ülestõusu alustama. Järjest enam sõdureid ja madruseid tuli bolševike poolele üle. Lähenes õige hetk kodanluse võimu kukutamiseks.

7. oktoobril sõitis Lenin salaja tagasi Petrogradi. Et vältida sissekukkumist, ei sõitnud ta vagunis, vaid hoopis veduril. Nuhid pidasid teda vedurijuhi abiks, ega pööranud Leninile sellepärast tähelepanu.

Mõni päev hiljem toimus bolševike partei Keskkomitee koosolek. Lenini ettepanekul võeti siin vastu väga tähtis otsus —

alustada mõne päeva pärast relvastatud ülestõusu, kukutada Ajutine Valitsus ja kehtestada töörahva võim. Vastavalt Lenini juhtnööridele alustati viimaste ettevalmistustega. Otsustavaks hetkeks pidi kõik valmis olema.

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks pidi Lenin ennast uuesti varjama?
2. Kus elas Lenin 1917. aasta suvel?
3. Kuidas pidas Lenin ühendust Petrogradiga?
4. Millised nõuded esitas relvastatud ülestõusule Karl Marx?
5. Iseloomusta Lenini poolt väljatöötatud ülestõusu plaani.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

LENIN RAZLIVIS.

Kirjanik E. Kazakevitš kujutab oma jutustuses «Sinine vihik» V. I. Lenini viibimist 1917. a. augustikuu lõpul Razlivi järve ääres järgmiselt.

Ööd muutusid üha külmemaks. Hommikuti oli kõhe onnist välja tulla. Lenin just nagu ei märganudki külma, nagu ta varem ka kuumust ei märganud. Ta töötas nüüd oma järjekordse artikli kallal, mille pealkirjaks oli «Revolutsiooni õppetund», ja pidas elavat kirjavahetust Piiteris olevate seltsimeestega.

Kord päikeseloojakul tõi Serjoža onni juurde kõhnavõitu, lüheldast kasvu, rühika, paksude mustade juustega mehe, kellel olid mustad vurrud võõrapärase nina all. Õhtu oli külm ja tuuline. Vurrudega mees astus üle aasa, jättes enda taha pika varju, peatus lagendiku serval ja vaatas seda uskumatul ilmel. Lenin, kes seisis kuhja ääres, astus tema juurde ja ütles:

«Tere.»

Mees pöördus ümber ja silmitses teda ükskõikselt.

«Mis on, kas ei tunne ära, seltsimees Sergo?» küsis Lenin muiates, väga rahul sellega, et teda on võimatu ära tunda.

Sergo Ordžonikidze nägu venis äkki laiale naerule. Ta haaras Lenini embusesse, astus sammu tagasi, embas siis uuesti, üha rääkides:

«Vladimir Iljitš! Ah, kallis inimene! Ah, kallis suvitaja!»

Ta mõtles, et leiab Lenini suures üksildases suvilas, mille ümber on ustavatest töölistest valve, võib-olla isegi kuulipildujad. Kuuldes, et Lenin elab heinakuhjas, hüüdis ta pahaselt: «Ja mina mõtlesin, et olete järve taga suvilas! Kuidas te siin töötada saate? Teil pole ju laudagi!»

Sergo Ordžonikidze on tuntud gruusia revolutsionäär ja Lenini kaasvõitleja. Tsaarivalitsuse ajal oli ta korduvalt vanglas ja asumisel. Ta oli üks relvastatud ülestõusu juhte Petrogradis. Hiljem, kodusõja ajal, oli ta Punaarmee väejuht. Tema juhtimisel hakati Nõukogudemaal rajama rasketööstust.

20. RELVASTATUD ÜLESTÕUS PETROGRADIS.

Ülestõusu ettevalmistamise keskuseks sai Smolnõi. Varem oli selles suures hoones aadlipreilide instituut. Nüüd oli siin bolševike partei Keskkomitee. Smolnõi meenutas suurt sõjalaagrit, kuhu koondus ikka enam relvastatud tööliste salku, revolutsioonilisi sõdureid ja madruseid. Tööliste võitlussalku nimetati Punakaardiks, sinna kuuluvaid võitlejaid aga punakaartlasteks.

Smolnõi sissepääse valvasid punakaartlased laskevalmis kuulipildujatega. Õues seisid soomusautod, valmis esimese käsu peale välja sõitma. Järjest saabusid ja lahkusid käskjalad. Töölislinnaosadest tuli uusi punakaartlaste salku.

24. oktoobri varahommikul püüdis Ajutine Valitsus purustada ootamatu hoobiga bolševike jõud ja vallutada Smolnõi. Ajutist Valitsust pooldavad ohvitserikoolide õpilased — junkrud — rüüstasid bolševike ajalehe trükikoja. Seejärel haarasid junkrud enda kätte üle Neeva jõe viivad sillad ja hakkasid neid lahti võtma. Ühendus Petrogradi linnaosade vahel katkes. Kuid rohkemaks neil jõudu ei jätkunud. Enamik sõdureid ja madruseid oli Ajutise Valitsuse vastu ja toetas bolševikke. Mõni tund hiljem vallutasid punakaartlased sillad tagasi.

Lenin oli seni viibinud ühe töölise korteris Petrogradi äärelinnas. Otsustavate sündmuste eelõhtul kutsus partei Keskkomitee Lenini ülestõusu staapi — Smolnõisse. Teekond läbi hilisõhtuse linna oli ohtlik, kuigi Leninit saatis ustav tööline-bolševik. Hädavaevu pääsesid nad junkrute patrulli käest.

Tund enne südaööd jõudis Lenin Smolnõisse ja ruttas kohe kolmandal korrusel asuvasse väikesesse tuppa, kus teda ootasid

Dzeržinski, Sverdlov, Stalin, Podvoiski ja teised bolševikud — ülestõusu juhid. Lenin tutvus seltsimeeste poolt koostatud tegevusplaaniga ja kiitis selle heaks. Smolnõi juurest kihutasid äärelinnadesse mootorratturid, et anda edasi uusi võitlusülesandeid.

Ööl vastu 25. oktoobrit vallutasid ülestõusnud kiiresti ja peaaegu ilma verevalamiseta plaanis ette nähtud kohad: Peapostkontori, raudteejaamad, elektrijaama ja telegraafi. Varahommikul võeti üle Riigipank ja telefonikeskjaam. Vanglatest vabastati revolutsionäärid. 25. oktoobri õhtuks oli kogu linn ülestõusnute käes. Üksnes Talvepalee oli veel Ajutise Valitsuse võimuses. Seal istusid koos hirmunud ministrid ja pidasid nõu, mida ette võtta. Nende olukord oli lootusetu. Telefonid ei töötanud. Valitsuse käske ei täidetud. Kodanluse võimu viimane tund oli saabumas.

Tsaariloss — Talvepalee — oli hiiglasuur hoone veerohke Neeva jõe kaldal, otse Petropavlovskaja kindluse vastas. Suures lossis oli üle 1000 saali ja toa. Palee kaitsmiseks kutsus Ajutine Valitsus kohale talle ustavad ohvitserid ja junkrud. Lossi ette väljakule ehitati küttepuudest pikad barrikaadid. Nende taga seisid laskevalmis kuulipildujad.

Talvepaleed saadeti vallutama parimad võitlussalgad. Nende hulgas oli ka Tallinna madruste võitlussalk. Revolutsiooniline ristleja «Aurora» sai käsu sõita Neevale ja suunata oma kahurid Talvepaleele.

Saabus 25. oktoobri pime ja tuuline õhtu. Petrogradi südalinn oli inimtühi. Võis näha vaid kiirustavaid punakaartlasi ja madruseid, kes tegid viimaseid ettevalmistusi pealetungiks Talvepaleele. Talvepalee kaitsjatele tehti ettepanek alla anda. Ajutine Valitsus lükkas selle ettepaneku tagasi. Ta ootas ustavate vägede appitulekut, kellele peaminister Kerenski oli päeval vastu rutanud.

Õhtul kell 9.40 kõmatas ristleja «Aurora» kahuripauk. See oli märguanne pealetungiks. «Aurora» helgiheitja valgustas uhket hoonet. Palee akendest ja barrikaadide tagant külvati ründajad üle kuulirahega. Esimene rünnak Talvepaleele löödi tagasi.

Siis hakkasid mürisema Petropavlovskaja kindluse kahurid. Ka «Aurora» tulistas, kuid ainult paukpadrunitega, et mitte purustada ajaloolist hoonet. Võimsate laevakahurite lasud hirmutasid palee kaitsjaid. Pikkamööda hakkas nende vastupanu

nõrgenema. Piirajad roomasid väikeste salkadena barrikaadide juurde ja jäid sinna lamama. Mööda rivi anti edasi käsklus: «Katkestada tulistamine! Valmistuda tormijooksuks! Signaal — üksik püssilask.»

Saabus ähvardav vaikus, mida lõhestas terav püssipauk. Ründajad tõusid nagu üks mees. Üle Paleeväljaku veeres võimas hurraa. Punakaartlased, madrused ja sõdurid sööstsid üle barrikaadide ning tungisid lossi. Vihane võitlus jätkus juba Talvepalees, selle treppidel, saalides ja tubades.

Kella kaheks öösel jõudsid ründajad saalini, mida kaitses junkrute rivi. Junkrute käest rebiti püssid. Saali uksed kisti lahti ja punakaartlaste ees seisid ülestõstetud kätega Ajutise Valitsuse ministrid. Nende võim oli lõppenud. Ajutise Valitsuse liikmed võeti vahi alla ja viidi Petropavlovskaja kindlusesse. Mõne päeva pärast võeti neilt lubadus, et nad ei hakka tulevikus võitlema töörahva võimu vastu ja nad lasti vabaks. Kuid enamik ministreid ei pidanud oma sõna.

Talvepalee vallutamisega võitis Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Petrogradis. Kodanluse võim oli lõppenud — algas töörahva võim.

● UUED SÕNAD.

Punakaart
punakaartlane
staap
junkur
barrikaad

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kus asus ülestõusu ettevalmistamise keskus?
2. Kuidas püüdis Ajutine Valitsus võimule jääda?
3. Millised kohad vallutati ööl vastu 25. oktoobrit?
4. Miks kohtasid ülestõusnud vaid nõrka vastupanu?
5. Kirjelda Talvepalee piiramist ja vallutamist.
6. Millal vangistati Ajutine Valitsus?
7. Mille poolest oli Talvepalee vallutamine tähtis?

VALIKTEST.

Vali pakutuist õige vastus.

1. Ajutine Valitsus haaras kogu võimu riigis enda kätte 1917. aasta

talvel
sügisel
kevadel
suvel.

2. 1917. a. augustis asus V. I. Lenin elama

Moskvasse
Helsingisse
Tallinna
Viiburisse.

3. V. I. Lenin sõitis Petrogradi tagasi 1917. aasta

7. oktoobril
10. oktoobril
23. oktoobril
24. oktoobril.

4. Relvastatud ülestõusu juhtimise keskuseks sai

Talvepalee
Peapostkontor
Smolnõi
«Pravda» trükikoda.

5. Kogu Petrograd läks ülestõusnute kätte

24. oktoobri õhtuks
25. oktoobri hommikuks
25. oktoobri õhtuks
26. oktoobri hommikuks.

6. Rünnak Talvepaleele algas signaaliga

Petropavlovskaja kindlusest
ristlejalt «Aurora»
Neeva sildadelt
Paleeväljakult.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

RÜNNAK TALVEPALEELE.

Esialgse plaani kohaselt pidi rünnak Talvepaleele toimuma juba kell 12 päeval. Kuid revolutsiooniliste jõudude kohalesaabumine viibis ja alles pimeduse saabudes oli Talvepalee täielikult ümber piiratud.

Jõudude ülekaal oli kindlalt ründajate poolel. Punakaartlased, revolutsioonilised sõdurid ja madrused lausa tikkusid lahingusse. Kuna oli loota, et Talvepalees viibijad lähemal ajal niigi alla annavad, siis hoidsid rünnaku juhid võitlejaid tagasi, et vältida asjatuid kaotusi. Ajutisele Valitsusele tehti kahel korral ettepanek alistuda. Valitsus lükkas aga mõlemad ettepanekud tagasi. Nüüd ei jäänud muud üle, kui anda signaal rünnakuks.

Vastavalt plaanile pidi signaali andma ristleja «Aurora» kahurilasuga. Ristlejale tuli omakorda anda märku Petropavlovskaja kindlusest punase laternaga. Sobiva laterna leidmine aga viibis. Alles kell 21.40 anti signaal ning kõmatas «Aurora» käilakahuri ajalooline pauk. Talvepaleed tulistasid üle Neeva asuva Petropavlovskaja kindluse vanad ja nõrgad kahurid ning needki peamiselt paukpadrunitega, et mitte vigastada suure kunstiväärtusega hoonet. Paukpadrunite hulgas olid aga mõned tõelised, mis valju prahvatusega lõhkesid palee katuse kohal, külvates hirmu ja segadust palee kaitsjate ridadesse. Nende vastupanu hakkas nõrgenema. Piirajate väiksematel rühmadel õnnestus keldrikorruse kaudu paleesse tungida.

Piirajatelt nõuti otsustavamat tegutsemist. Viimane rünnak algas kella 24 paiku. Pikaleveninud piiramisest vihased võitlejad paiskusid võimsa hooga palee ees olevatele küttepuudest barrikaadidele, ületasid need ja tungisid pidurdamatu hooga lossi. Võitlus hargnes nüüd endise tsaaripalee 1050 saalis ja toas ning 117 marmortrepil. Kella üheks oli esimene korrus ründajate käes. Pool tundi hiljem oli peaaegu kogu loss vallutatud. Kaitsjad viskasid relvad käest ja alistusid.

Saalide rägastikus ei õnnestunud kohe leida Ajutist Valitsust, kes oli varju pugenud palee siseruumidesse. 26. oktoobril kell 1.50 vangistati Ajutise Valitsuse liikmed — 16 ministrit. Paarkümmend minutit kulus nende dokumentide kontrollimiseks ja

isikute kindlakstegemiseks. Kell 2.10 viidi nad 50 madruse valve ja kaitse all paleest välja. Ministrid ukerdasid hirmunult pimedas barrikaadidel ja hoidsid hästi madruste ligi, sest kõikjalt sadas neile kaela needusi ja ähvardusi. Ministrid jõudsid siiski õnnelikult Petropavlovskaja kindlusesse, kus nad jäid vahi alla.

Relvastatud ülestõus Petrogradis võitis küllalt kiiresti ja väikeste ohvritega. Selle põhjuseks oli asjaolu, et bolševikud valmistasid vastavalt Lenini õpetusele ülestõusu ette kui kunsti ning vältisid tarbetut verevalamist, kuid surusid vaenlase vastupanu otsustavalt maha.

21. NÕUKOGUDE VÕIMU LOOMINE.

Sel ajal kui Talvepalee pärast käis otsustav võitlus, kogunesid Smolnõisse tööliste, talupoegade ja sõdurite esindajad kogu Venemaalt. Siin avati tööliste ja soldatite saadikute nõukogude II kongress. V. I. Lenin juhtis samal ajal ülestõusu. Ta ei saanud kongressi esimesest istungist osa võtta.

Smolnõi avar saal oli heledasti valgustatud. Kõikjal istusid ja seisid töörahva esindajad. Nad olid saabunud kaugetest linnadest ja küladest, sõjalaevadelt ja otse rindelt. Nende hulgas olid ka Eesti töörahva saadikud. Üksteise järel astusid kõnetooli tumedates mundrites madrused, kuulipildujalindid risti üle rinna, hallides sinelites sõdurid, kodukootud kuubedes talupojad ning karmide nägudega töölised. Kõik nad olid tundnud oma nahal mõisnike ja kapitalistide ülekohut. Kõnelejaid kuulati tähelepanelikult. Meeleolu oli ülev, sest iga tund oli oodata kodanluse võimu lõppu.

Öösel kell 3 saabus Smolnõisse teade, et Talvepalee on vallutatud ja Ajutine Valitsus vangistatud. Sõnum võeti vaimustusega vastu. **Kongress teatas Venemaa rahvastele, et nüüdsest**

peale kehtib Venemaal töötava rahva võim ja Venemaa on nüüd nõukogude vabariik.

Päev hiljem, 26. oktoobri õhtul, algas kongressi teine istung. Tormilise aplausi ja valjude hüüetega tervitas kongress revolutsiooni juhti Vladimir Iljitš Leninit. Inimesed tõusid toolidele ja aknalaudadele, et Leninit paremini näha. Vaimustatud inimesed pildusid mütse õhku, sõdurid ja madrused sirutasid ülespoole vintpüsse. Viimaks saabus vaikus ja Lenin sai hakata kõnelema. Tema kõnet kuulati suure tähelepanuga. Lenini ettepanekul võeti üksmeelselt vastu noore **nõukogude võimu esimesed seadused ehk dekreedid — rahudekreet ja maadekreet.**

Üle kolme aasta oli kestnud ebaõiglane Esimene maailmasõda. Sõda oli toonud kõigile sõdivatele rahvastele piina ja kannatusi. Miljonid noored mehed olid tapetud, kümned miljonid jäänud vigasteks. Paljud linnad olid varemetes, külad maha põletatud, põllud üles harimata. Töörahvas ootas pikisilmi rahu. Nõukogude võim tegi kõigile sõdivatele riikidele ettepaneku sõlmida viivitamatult kolmeks kuuks vaherahu, et selle aja jooksul kokku leppida püsiva rahu suhtes. Rahudekreet kutsus sõdivaid riike üles sõlmima õiglast rahu — s. t. sellist rahu, kus üks riik ei haara endale teise maid ega nõua sõjamakse. Kuid sõdivate riikide kapitalistid ei olnud rahuettepanekuga nõus. Nad lootsid, et jäävad sõjas võitjateks ja rikastuvad töörahva kannatuste arvel veelgi. Nad ei vastanudki rahudekreedile. Esimene maailmasõda jätkus.

Talupojad olid võidelnud aastasadu oma maa eest. Oli toimunud palju talurahvarahutusi, ülestõuse, talurahvasõdu. Kõik need rahutused suruti relva jõul maha. Talurahval oli tulnud taluda mõisnike ja tsaariametnike rõhumist, kannatada nälga ja viletsust. Nüüd saabus mõisnike võimule lõpp. Täitus talurahva põline unistus — nad said maad. Maadekreediga kuulutati mõisnikele, kirikule ja tsaarile kuulunud maa Nõukogude riigi omandiks. Nõukogude riik jagas talupoegadele 150 miljonit hektarit maad. Mõisnikele kuulunud põllutööriistad, loomad ja hooned anti talupoegadele tasuta.

Saabus 27. oktoobri varahommik. II nõukogude kongress hakkas lõpule jõudma. Jäi veel üks päevakorra punkt — esimese **Nõukogude valitsuse moodustamine.** Seda valitsust nimetati **Rahvakomissaride Nõukoguks**, kuna tema liikmeteks olid **rahva-**

komissarid. Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks valiti V. I. Lenin.

Pärast kongressi töö lõppemist kiirustasid töörahva esindajad tagasi oma kodukohtadesse ja sõjaväeosadesse. Oli tarvis kiiresti teatada vastuvõetud tähtsatest otsustest ning kaasa aidata nõukogude võimu kehtestamisele. Paljudes tööstuslinnades, kus tegutsesid tugevad bolševike partei organisatsioonid, läks võim nõukogudele ilma verevalamiseta. Kuid oli kohti, kus tuli pidada ägedaid lahinguid. Moskvas käis võitlus nädal aega ja nõudis palju ohvreid. Kuid ka siin kukutati kodanluse võim. Leidus ka selliseid inimesi, kes astusid töörahva võimu vastu välja. Need olid tsaariarmee ohvitserid, allohvitserid ja ratsaväelased-kasakad. Järk-järgult võitis töörahva võim ka Venemaa ääremaadel: Taga-Kaukaasias, Kesk-Aasias ja Ukrainas.

Vähem kui nelja kuu jooksul kehtestati nõukogude võim peaaegu kogu Venemaal. Lenin nimetas ajavahemikku **25. oktoobrist 1917. aastal kuni 1918. aasta märtsi alguseni nõukogude võimu võidukäigu perioodiks.**

● UUED SÕNAD.

dekreet
vaherahu
rahvakomissar
periood

VALIKTEST.

Vali pakutuist õige vastus.

1. Esimest korda kehtestati tööliste võim 1871. aastal
   Peterburis
   Londonis
   Berliinis
   Pariisis.
2. Venemaal kaotati pärisorjus
   1812. aastal
   1816. aastal
   1819. aastal
   1861. aastal.

3. Tsarism kukutati Venemaal

1905. a. detsembris
1914. a. augustis
1917. a. oktoobris
1917. a. veebruaris.

4. Esimese Vene revolutsiooni kõrgpunkt oli

Verine pühapäev
ülestõus soomuslaeval «Potjomkin»
oktoobrikuu üldstreik
detsembrikuu relvastatud ülestõus.

5. Ülestõus soomuslaeval «Potjomkin» toimus

1903. aastal
1905. aastal
1914. aastal
1917. aastal.

6. Venemaa võitles Esimeses maailmasõjas

Inglismaa vastu
Saksamaa vastu
Austria-Ungari vastu.

7. Venemaa SDTP asutati

1870. aastal
1895. aastal
1900. aastal
1903. aastal.

8. V. I. Lenin õppis

Kaasani ülikoolis
Moskva ülikoolis
Tartu ülikoolis
Peterburi ülikoolis.

9. Esimeses maailmasõjas võeti uue relvana kasutusele

suurtükk
tank
vintpüss
mürkgaas.

10. Esimene maailmasõda kestis

3 aastat
5 aastat
4 aastat
2 aastat.

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kes kogunesid Smolnõisse II nõukogude kongressile?
2. Kuidas võeti vastu kongressile saabunud V. I. Lenin?
3. Millised tähtsad otsused võttis see kongress vastu?
4. Jutusta lähemalt nõukogude võimu esimestest dekreetidest. Miks töörahvas oli nende dekreetide poolt?
5. Kuidas võitis nõukogude võim kogu Venemaal?
6. Kuidas nimetatakse perioodi 25. oktoobrist 1917 kuni märtsini 1918?

Leia igast reast «liigne» sõna. Põhjenda!

1. Pariisi Kommuun, dekabristide ülestõus, 1905. a. detsembriülestõus, Kreenholmi streik.
2. Razliv, Moskva, Helsingi, Viiburi.
3. Junkrud, revolutsioonilised madrused, punakaartlased, revolutsioonilised sõdurid.
4. Telefonikeskjaam, telegraaf, trükikoda, raudteejaamad.
5. Nõukogude võim, rahu, maa, delegaat.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

Vana kommunist Vladimir Bontš-Brujevitš oli Lenini hea sõber, ajalehtede «Iskra» ja «Pravda» agar kaastööline. Ta võttis aktiivselt osa Oktoobrirevolutsiooni juhtimisest Petrogradis, puutudes seal kokku Leniniga. Esitame katkendi V. Bontš-Brujevitši mälestustest, mis kannab pealkirja

ESIMESTEL PÄEVADEL.

Oktoobrirevolutsiooni esimesed päevad. Linn on ärevil. Kõik ootavad midagi. Smolnõi kihab inimestest.

Smolnõi 71. tuba. Siin asub ülestõusu peastaap — Sõja-Revolutsioonikomitee. Siia saabus 25. oktoobri (7. novembri) öösel Vladimir Iljitš. Ta tervitas lahkelt ja rõõmsalt seltsimehi, päris kõigi päeva jooksul toimunud sündmuste järele, kõige enam aga selle kohta, mis toimub Talvepalee ümbruses. Kuigi Lenin kandis veel parukat, tundsid kõik ta kohe ära. Teade sellest, et Lenin on Smolnõis, levis väga kiiresti.

Vladimir Iljitš polnud rahul sellega, et Talvepalee vallutamine viibib.

Lõpuks tõi jalgrattur Smolnõisse teate, et Talvepalee on vallutatud ja Ajutine Valitsus vangistatud. Vastuseks kõlas üksmeelne hurraahüüe, mis kandus toast tuppa, koridorist koridori.

Kell neli öösel, väsinud kuid erutatud, hakkasime Smolnõist lahkuma. Tegin Vladimir Iljitšile ettepaneku tulla minu juurde ööbima. Lenin oli nähtavasti väga väsinud — ta jäi autos tukkuma. Enne puhkama minekut sõime pisut. Pakkusin Leninile oma väikest tuba, kus tal oleks hea rahulikult puhata. Lenin ei tahtnud meile kuidagi tüli teha ja nõustus ainult seetõttu, et seal oli kirjutuslaud, tint, paber ja raamatud.

Majas jäi kõik vaikseks. Kuulatan — kas ta magab? Kuulen — tõuseb voodist, piilub vaikselt ukse vahelt ja arvates, et ma olen juba uinunud, läheb kikivarvul kirjutuslaua juurde. Istub laua taha, avab tindipoti ja toetudes küünarnukkidele, süveneb töösse.

Hommikul palusin koduseid, et nad oleksid hästi vaiksed, sest Vladimir Iljitš töötas kogu öö ja on kindlasti väga väsinud. Aga ootamatult avanes uks ja Lenin tuli minu toast, energiline ja värske, reibas ja rõõmus nagu alati.

«Õnnitlen sotsialistliku revolutsiooni esimese päeva puhul!» tervitas ta meid kõiki. Kui aga kogunesime teed jooma, võttis Lenin taskust öösel ümber kirjutatud paberilehed ja luges meile ette «Maadekreedi».

Katkend RAHUDEKREEDIST, mis võeti ühel häälel vastu tööliste ja soldatite saadikute nõukogude II ülevenemaalisel kongressil 26. oktoobril 1917. aastal.

Tööliste ja talupoegade valitsus, mille on loonud 24.—25. oktoobri revolutsioon ning mis tugineb tööliste, soldatite ja talu-

poegade saadikute nõukogudele, teeb kõigile sõdivatele rahvastele ja nende valitsustele ettepaneku alustada viivitamatult läbirääkimisi õiglase demokraatliku rahu üle.

Õiglaseks ehk demokraatlikuks rahuks, mida ihkab kõigi sõdivate maade sõjast kurnatud, piinatud ja vaevatud tööliste ja töötavate klasside rõhuv enamik, — rahuks, mida vene töölised ja talupojad on pärast tsaarimonarhia kukutamist kõige kindlamalt ja tungivamalt nõudnud — niisuguseks rahuks peab valitsus viivitamatut rahu ilma anneksioonideta (s. o. ilma võõraste maade vallutamiseta, ilma võõraste rahvaste vägivaldse liitmiseta), ilma kontributsioonideta.

Venemaa valitsus teeb kõigile sõdivatele rahvastele ettepaneku sõlmida niisugune rahu viivitamatult, avaldades valmisolekut astuda otsekohe vähimagi edasilükkamiseta kõik otsustavad sammud, kuni selle rahu kõik tingimused lõplikult kinnitatakse kõigi maade ja kõigi rahvaste täievoliliste rahvaesinduskogude poolt.

Katkend tööliste ja soldatite saadikute nõukogude II ülevenemaalise kongressi MAADEKREEDIST (vastu võetud 26. oktoobri istungil kell 2 öösel).

1. *Mõisnike maaomandus kaotatakse otsekohe ilma igasuguse tasu maksmiseta.*
2. *Mõisnike maad, samuti nagu kõik udelli-, kloostri- ja kirikumaad koos nende elusa ja eluta inventariga, mõisahoonete ja kõigi päraldistega lähevad kuni Asutava Kogu kokkukutsumiseni valdade maakomiteede ja maakondade talupoegade saadikute nõukogude käsutusse.*
3. *Igasugune konfiskeeritava, nüüdsest peale kogu rahvale kuuluva vara rikkumine kuulutatakse raskeks kuriteoks, mille eest karistab revolutsiooniline kohus.*

22. NÕUKOGUDE VÕIMU LOOMINE EESTIS.

Üheaegselt Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduga Petrogradis võttis ka Eesti töörahvas võimu enda kätte. Relvastatud ülestõusu üldises plaanis kuulus Eestile tähtis koht. Asus ju Eesti õige lähedal Petrogradile. 1917. aasta sügisel oli Eestis palju maa- ja mereväeüksusi — umbes 200 000 meest. Osa vägedest toetas ikka veel Ajutist Valitsust, enamik oli aga töörahva poolt. Eesti bolševikud pidid kindlustama Petrogradi seljatagust ja mitte laskma vaenulikel vägedel Ajutisele Valitsusele appi minna. Vajaduse korral pidid nad ise abistama ülestõusnuid pealinnas. Kõik need ülesanded täideti edukalt.

Tallinnas algas ülestõus peaaegu samal ajal kui Petrogradis. 23. oktoobril vallutasid revolutsioonilised sõdurid, madrused ja Punakaardi salgad Tallinnas raudteejaamad, posti ja telegraafi. Mõni päev hiljem toimus sama Tartus ja Narvas. Igal pool läks võim nõukogudele rahulikul teel, ilma verevalamiseta. Kapitalistid ja mõisnikud ei julgenud vana korra kaitseks relvaga välja astuda. Nad nägid, et **enamik rahvast toetab töörahva võimu**.

Ajutise Valitsuse käsul asus osa vägesid rongidele, et sõita Petrogradi ülestõusu maha suruma. Bolševikud ja revolutsioonilised väed ei lasknud seda toimuda. Bolševike Ivan Rabtšinski, Viktor Kingissepa ja teiste revolutsionääride kõnede mõjul tulid paljud sõdurid koguni töörahva poolele üle. Tallinnast saadeti ülestõusnud Petrogradi kaks sõjalaeva revolutsiooniliste madrustega.

Esimest korda ajaloos sai Eesti töörahvas oma maa peremeheks. Tuli hakata uut elu korraldama. Töölised olid valinud oma esindajad nõukogudesse juba enne Ajutise Valitsuse kukutamist, 1917. aasta kevadel. Nõukogudes töötasid sõbralikult koos paljudest rahvustest töölised. Nõukogude juhtimisel võtsid töölised enda kätte kõik raudteed ja pangad. Nad hakkasid kontrollima ka tehaste ja vabrikute juhtimist, et kapitalistid ei saaks tööd ettevõtetes seisma panna või sisseseadet purustada.

Hakati ellu viima leninlikku maadekreeti. Talurahvas valis nüüd ka oma esindajad nõukogudesse, kes hakkasid juhtima ümberkorraldusi maal. Esimeseks ülesandeks oli mõisate ülevõtmine. Talurahva abistamiseks saatis bolševike partei küladesse revolutsioonilisi töölisi ja Punakaardi salku. Mõisnikud ja nende abilised püüdsid igati mõisate vara ülevõtmist takistada. Nad peitsid kiiruga tööriistu ja vilja. Mõnes kohas hakati koguni relvadega vastu mõisaid üle võtma tulnud töörahvale. Virumaal Püssi mõisas tapeti kolm Tallinna punakaartlast: Mihkel Aitsam, Jüri Kalmus ja Rudolf Imberg. See oli esimene verevalamine Eestis Oktoobrirevolutsiooni ajal.

Mõisate ülevõtjad ei lasknud ennast heidutada. Üks mõis teise järel läks rahva kätte. Hoolikalt märgiti nimekirjadesse kõik tööriistad, veokid ja loomad. Midagi ei tohtinud kaotsi minna, sest nüüdsest peale oli see rahva ühisvara. Parunid aeti mõisatest välja. Mõisaid ei jaotatud aga väikesteks taludeks, vaid seal seati sisse talurahva ühismajapidamised.

Endised moonakad tundsid ennast nüüd mõisates tõeliste peremeestena. Üks Reola mõisa moonakas kirjutas selle kohta: «Iseäralik tundmus oli kõndida ilustustega ehitud endises mõisahärra saalis, sest mõned aastad tagasi vaatasin seda lossi eemalt aukartusega. Selg, mis aastakümnete jooksul mõisapõllul orjates küüru vajunud, on praegu palju sirgem ja nägu rõõmsam. Veel mõned päevad ja siis ununevad endised piitsahoobid ning me elame nagu uues ilmas.»

Rikkad taluperemehed moodustasid koos kaupmeeste, mõldrite ja kõrtsmikega relvastatud salku, keda hakati nimetama valgekaardiks. Valgekaartlased astusid relvaga nõukogude võimu vastu välja. Linnades oli puudus leivast. Kulakutel oli vilja küllalt, kuid nad ei andnud seda tööliste toitmiseks. Siis saadeti lin-

Viktor Kingissepp.

Ivan Rabtšinski.

nast kohale punakaartlased, kes võtsid kulakutelt vilja ülejäägid ära.

Alguses oli töörahval veel vähe kogemusi oma elu korraldamiseks. Kui oma nõu ei aidanud, läksid inimesed Tallinna nõu ja abi paluma. Bolševike juhid Viktor Kingissepp, Jaan Anvelt ja Hans Pöögelmann aitasid alati nende poole pöördunud seltsimehi.

Kõikidel elualadel toimusid suured muudatused. Ametiasutustes hakati nüüdsest peale kasutama eesti keelt. See tegi rahvale asjaajamise palju kergemaks. Koolides kaotati õppemaks. Õppetöö toimus emakeeles. Tsaarivalitsus oli ässitanud Vene riigis elavaid rahvaid üksteise vastu. Nõukogude võim tegi sellele lõpu. Kõik rahvad said võrdsed õigused.

Lühikese ajaga tegi nõukogude võim väga palju Eesti töörahva elu parandamiseks. **Eesti töölised ja talupojad olid uhked selle üle, et nad koos kogu Venemaa töörahvaga olid loonud esimestena maailmas nõukogude võimu.**

● UUED SÕNAD.

ühisvara
valgekaart
ühismajapidamine

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Missugused ülesanded olid eesti bolševikel relvastatud ülestõusu toetamiseks Petrogradis?
2. Kuidas toimus Oktoobrirevolutsioon Eestis?
3. Millised muudatused toimusid töörahva elus pärast nõukogude võimu kehtestamist?
4. Jutusta mõisate ülevõtmisest.
5. Millised muudatused toimusid koolides ja ametiasutustes?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Kindlustada Petrogradi seljatagust, võim läks nõukogudele rahulikul teel, töörahvas sai oma maa peremeheks, hakkasid kontrollima vabrikute ja tehaste juhtimist, mõisaid üle võtma, rahva ühisvara, talurahva ühismajapidamised, valgekaartlased, vilja ülejäägid, kõik rahvad said võrdsed õigused, mõisavarade konfiskeerimine, kodanluse käsilane, asjaajamine ametiasutustes.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

Mõisate ülevõtmisest 1917. aasta viimastel kuudel kirjutab vana revolutsionäär Alfred Pressmann järgmist.

1917. aasta sügisel elasin Jõhvis. Olin juba enne Oktoobrirevolutsiooni bolševike partei agar pooldaja. Pärast seda, kui töörahvas oli Petrogradis ja Tallinnas võimu enda kätte võtnud, otsustasin kaasa aidata nõukogude võimu loomisele Jõhvis.

Jõhvi mõisas loodi mõisatööliste komitee, kelle hooleks jäi suure mõisa valitsemine. Mõne aja pärast toimus mõisalossi suures saalis mõisatööliste ja Ridaküla kehvikute koosolek.

Kõige rohkem vaidlusi ja erinevaid arvamusi kutsus esile küsimus mõisa maa ja vara jaotamisest. Mõned kehvemad talupojad ja mõisatöölised nõudsid, et mõisa maa ja vara jaotataks nende vahel täielikult ära. Rõhuv enamik koosolijatest oli aga seisukohal, et niisugune jaotamine tuleb majapidamisele ja ka töötajatele enestele kahjuks. Mõned olid veel nõus maa jaotamisega, kuid olid põllutöömasinate jaotamise vastu, sest kellele sa annad võlli, kellele vända? Vastuvõetud otsuse kohaselt tuli mõisa ääremaad jaotada maad soovivate kehvikute vahel, mõisasüda koos sealsete hoonetega jätta aga puutumata ja muuta ühismajandiks. Mõisaloss otsustati anda koolile, kus võiksid õppida kohalikud lapsed.

Mõned mehed avaldasid kahtlust, kas töölised ikka mõisa juhtimisega toime tulevad. Nad rääkisid, et juba palkade maksmiseks pole kusagilt raha võtta. Töölised tulid aga mõisa juhtimisega hästi toime. Tööliskomitee kahekuulise tegevuse jooksul andis mõis säärast tulu, et töölistele oleks võinud välja maksta aastapalga.

Mõni nädal hiljem valiti mind Jõhvi valla täitevkomitee esimeheks. Uus amet kippus vägisi üle jõu käima. Puudusid ju vastavad kogemused. Sain siis abi kogenenumatelt seltsimeestelt.

Revolutsionäär J. Käspert võttis osa kodanluse võimu kukutamisest Tallinnas ja meenutab tolleaegseid sündmusi järgmiselt.

Mõni aeg enne Oktoobrirevolutsiooni saatis Ajutine Valitsus Tallinna mõnisada kasakat. Parajal hetkel taheti neid kutsuda appi Petrogradis olevale valitsusele. Kasakad pandi elama Kopli tänavale tööliste korteritesse. Siin pidasid kasakad end väga toorelt ülal. Kui töölised neile toitu või kütet ei andnud, siis purustasid nad tööliste korterites toole ja muud mööblit ning kasutasid seda kütteks. Selline ülalpidamine ajas Tallinna töölised väga vihaseks.

Võimu ülevõtmine Tallinnas viidi läbi Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee juhtimisel. Sõja-Revolutsioonikomitee määras oma esindajad väeosade juurde. Ilma komitee esindaja ehk komissari loata ei tohtinud ohvitserid oma sõduritele ühtegi käsku anda. Ohvitserid pidid seda nõudmist täitma, sest sõdurid ei kuulanud enam nende sõna.

Nüüd ilmusid kasakad Sõja-Revolutsioonikomiteesse ja nõudsid, et neid Petrogradi saadetaks. Meie vastasime neile eitavalt. Nad ei olnud sellega nõus ja lubasid ise Petrogradi minna. Ütlesime, et nad võivad ju vagunitesse asuda, kuid kaugemale nad ei pääse, sest raudtee võetakse sõjalaevade ja kuulipildujate tule alla. Tegime kõik mis võimalik, et Ajutine Valitsus ei saaks Tallinnast abiväge. Kasakad jäidki Tallinna.

Seega toimus võimu ülevõtmine Tallinnas rahulikult, ilma verevalamiseta. Hakkasime kohe organiseerima Punakaarti ja korraldama uut nõukogude võimu.

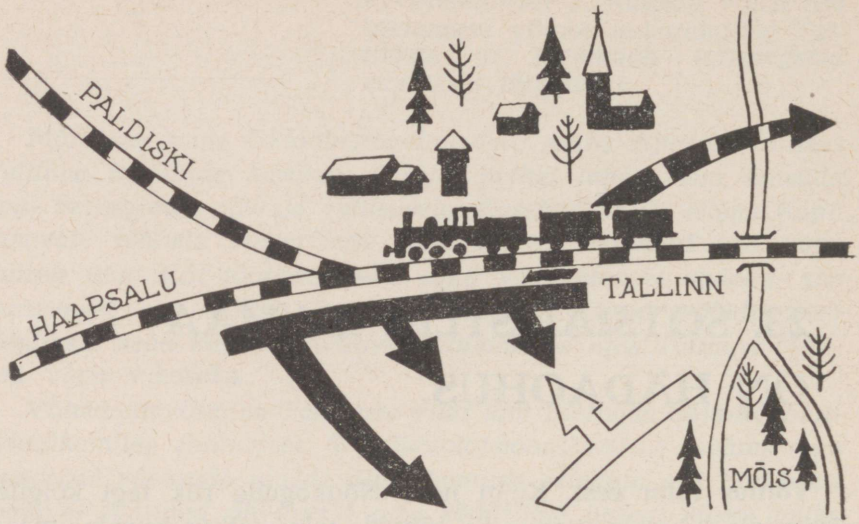
23. SOTSIALISTLIK ISAMAA ON HÄDAOHUS.

Võitlus rahu eest. Kuigi noor Nõukogude riik tegi kõigile sõdivatele riikidele ettepaneku sõlmida rahu, jätkus Esimene maailmasõda ikkagi. Ägedad lahingud käisid Lääne-Euroopas — Prantsusmaal. Siin võitlesid Saksa väed Prantsuse, Inglise ja nendega hiljuti liitunud Ameerika Ühendriikide vägede vastu. Prantsusmaa ja Inglismaa olid olnud tsaari-Venemaa liitlased. Nüüd püüdsid nad sundida Nõukogude Venemaad sõda jätkama. Nad lootsid, et siis variseb nõukogude võim kokku ja taastatakse kapitalistide võim.

Saksamaa oli pikaleveninud sõjast kurnatud. Riigis oli puudus toidust ja sõjavarustusest. Seepärast nõustus Saksamaa alustama läbirääkimisi Nõukogude riigiga. 1917. aasta lõpul sõlmiti Bresti linnas vaherahu. Rinnetel lõpetati sõjategevus, kuid sõjaväed jäid paigale. Jätkusid läbirääkimised püsiva rahu sõlmimiseks. Saksa kindralid tahtsid kasutada Nõukogudemaa rasket olukorda. Nad esitasid meie maale rasked rahutingimused, nõudes endale suurt osa Nõukogude riigist ning sõjamaksu. Need olid röövellikud rahutingimused.

Algasid vaidlused, kas sõlmida Saksamaaga nendel tingimustel rahu või mitte. Leidus neid, kes olid rahu sõlmimise vastu. Nad ütlesid: «Meie ei sõlmi rahu, kuid ei jätka ka sõda, vaid saadame vana sõjaväe laiali. Sakslased on sõjast väsinud ega suudagi enam peale tungida.»

V. I. Lenin oli rahu sõlmimise poolt. Endine Vene armee oli halvasti relvastatud ning varustatud. Sõjast väsinud sõdurid

Keila lahingu skeem.

lahkusid ilma loata rindelt ja läksid tagasi oma kodudesse. Uut armeed Nõukogude riigil veel ei olnud, selle loomiseks oli tarvis aega. Vahepeal oleksid aga sakslased võinud kaugele edasi tungida. Sellepärast nõudis Lenin, et sakslaste rahutingimused tuleb vastu võtta ja rahu sõlmida. Nii saab nõukogude võim hingetõmbeaega Punaarmee loomiseks.

Lenini vastased keeldusid seda korraldust täitmast. Nad teatasid rahuläbirääkimistel, et Nõukogudemaa ei sõlmi rahu, aga ei jätka ka sõda, vaid saadab vana sõjaväe laiali. See oli otsene reetmine, mida Saksa kindralid ei jätnud kasutamata. Kuigi Lenin teatas, et Nõukogude valitsus on rahu sõlmimisega nõus, alustasid Saksa väed 18. veebruaril 1918. aastal laial rindel pealetungi. Nõukogudemaad ähvardas suur oht.

Keila lahing. 1917. aasta sügisel olid Saksa väed vallutanud Saaremaa ja Hiiumaa. 1918. aasta alguses liikusid nad edasi mandrile. Eesti kodanlus lootis sakslaste abiga hävitada nõukogude võimu. Ta toetas sakslaste edasitungi Tallinna suunas.

Hästi relvastatud ja sõjas kogenud Saksa vägedele läksid vastu revolutsioonilised madrused ning Tallinna punakaartlased — umbes 400 võitlejat. Nad olid relvastatud vintpüsside ja

5 kuulipildujaga. Võitlejad olid jaotatud vabrikute kaupa salkadesse. Punakaartlasi juhtis endine tsaariohvitser A. Põld, kellest hiljem sai Punaarmee komandör. Suurem lahing sakslastega toimus Keila jaama juures. Aleksander Ilves, kes ise sellest lahingust osa võttis, jutustab Keila lahingust niimoodi:

«Kui ma 22. veebruari hommikul Raudteetehastes oma tööpingi käima panin, tulid minu juurde kaks töökaaslast-kommunisti. Nad rääkisid, et eelmisel õhtul oli toimunud suur rahvakoosolek, kus Viktor Kingissepp teatas rahvale Saksa vägede pealetungist ja kutsus üles vastulööki andma. Paljud töölised avaldasid soovi minna vabatahtlikult võitlema vihatud vaenlase vastu.

Panin treipingi seisma ja andsin ka ennast vabatahtlikuna üles. Meid kästi minna Balti jaama. Ilm oli selge ja külm. Tänavatele oli kogunenud palju saatjaid. Avatud akendest lehvitasid lihtsad tööinimesed meile hüvastijätuks. Töörahva vaenlased aga piilusid aralt kardinate tagant.

Jaamas ootas meid juba rong. Meie komandöriks oli endine ohvitser Andrei Põld, kes oli töörahva poolele üle tulnud. Peagi hakkas rong liikuma Haapsalu suunas. Vaguni treppidele pandi vaatlejad. Nad pidid hoolega ümbrust jälgima. Puudusid meil ju täpsed andmed vaenlase kohta.

Videvikus jõudsime Keila jaama. Siin kohtasime revolutsioonilisi madruseid, kes olid luurel käinud. Nad teatasid, et Haapsalu pool oli neil olnud ootamatu kokkupõrge sakslastega. Rong madrustega sõitis tagasi Tallinna, meie aga jäime Keila jaama, et siin vaenlast kinni pidada. Vahipostid pandi välja ja kuulipildujad seati laskevalmis. Ülejäänud mehed veetsid öö jaamahoones või rongis tukkudes.

Järgmisel hommikul korraldati meile sõjaline õppus, sest paljud läksid lahingusse esimest korda. Varem sõjaväes teeninud seltsimehed õpetasid teisi vintpüssist ja kuulipildujast laskma. Lahingus olnud mehed seletasid, kuidas lahinguväljal tuleb tegutseda. Panime kõik hoolega tähele, närides ise Tallinnast kaasavõetud kuivikuid.

Kell 3 pärast lõunat rivistati kõik võitlejad ja kästi minna vagunitesse, et sõita vaenlasele vastu. Me ei jõudnud veel vagunitesse, kui jaama veetornis asuv valvepost teatas, et sakslased lähenevad Keilale lõunast. Nad sõidavad mööda maanteed jalg-

Alice Tisler.

ratastel. See oli täiesti ootamatu, sest meie teada pidi vaenlane tulema hoopis läänest, piki raudteed.

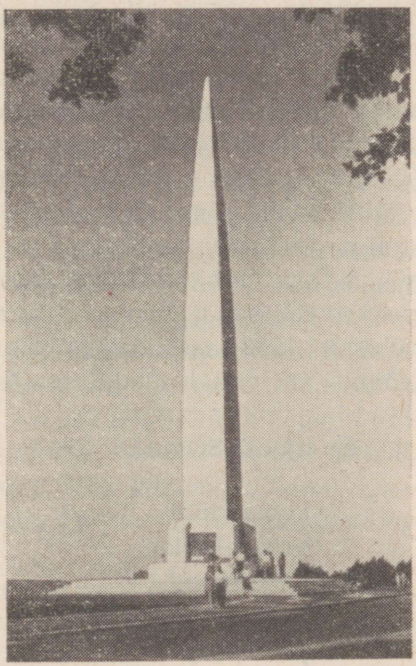
Otsustasime lahingu siinsamas vastu võtta. Asusime piki raudteed lahingukorda ja hakkasime lähenevaid sakslasi tulistama. Sakslased hakkasid vastu laskma. Meie tuli muutus järjest ägedamaks, sest meile tulid appi mitmed kohalikud elanikud ja raudteelased.

Siis andis meie komandör märku sakslased tagasi lüüa. Tuli joosta üle lageda mõisapõllu, kus lumi ulatus kohati rinnuni. Kuid meid ei kohutanud vaenlase äge tulistamine ega sügav lumi. Viha sissetungijate vastu oli väga suur. Ümberringi kuuldus hüüdeid: «Maha rõhujad!», «Elagu vabadus!», mis sulasid ühte hurraahüüetega ning püssi- ja kuulipildujaraginaga. Kui jõudsime umbes põllu keskele, hakkasid sakslased taganema. Lagedal väljal peale tungides langes mitu meie seltsimeest. Nende hulgas oli ka noor revolutsionäär Alice Tisler.

Lahingu ajal lahkus meie rong Keila jaamast ja hakkas Tallinna poole liikuma. See tekitas segadust. Pealetungi hoog nõrgenes. Tulistamine katkes. Sakslased olid vahepeal saanud abiväge ja asusid nüüd omakorda pealetungile. Nad olid kogenud ja väljaõppinud sõjamehed, nende tuli oli tabavam. Vaenlane surus kõvasti peale. Mitmed meie kaaslased jäid tapetuna või haavatuna lahinguväljale, ülejäänud taganesid õhtuhämaruses Tallinna poole.

Kibedusega saime aru, et meil ei õnnestunud vaenlast tagasi lüüa. Andsime endale tõotuse, et me ei alistu vägivallale, vaid võitleme niikaua, kuni saavutame täieliku võidu.»

Jääretk. Keila lahing oli esimene vastulöök pealetungivatele Saksa vägedele Eestis. Kohanud tugevat vastupanu, ei söandanud vaenlane edasi liikuda, vaid jäi ootama suurtükiväe saabumist. Alles järgmisel päeval julgesid sakslased Tallinna suunas edasi tungida. Tallinnas ei olnud tol ajal üldse maaväge, kes oleks võinud vaenlase peatada. Sadamas seisid aga revolutsiooni poo-

Jääretke obelisk Tallinnas.

lele üle tulnud sõjalaevad. Meri oli paksu jääkatte all. Tekkis oht, et sakslased vallutavad sõjalaevad.

V. I. Lenini korraldusel anti laevadele käsk murda jääst läbi ja sõita üle lahe Helsingisse, sealt edasi aga Kroonlinna. Tänu Saksa vägede kinnipidamisele Keila lahingus jäi üks päev aega sõjalaevade lahkumist ette valmistada. Laevadele asusid paljud revolutsionäärid, Eesti punakaartlased ja nende perekonnaliikmed — kokku 4000 inimest. Jäälõhkujad murdsid paksu jäässe kitsa tee, mida mööda sõitis minema 63 laeva. Kui Saksa väed 25. veebruari pärastlõunal Tallinna sadamasse jõudsid, nägid nad vaid lahkuvaid laevu. Revolutsiooniline laevastik oli päästetud.

Punaarmee loomine. 21. veebruaril teatas Lenin rahvale, et sotsialistlik isamaa on hädaohus. Ta kutsus rahvast üles koondama kõiki jõude, et anda vastulöök pealetungivatele Saksa vägedele. Paljude linnade töölised tulid vabatahtlikult kaitsma sotsialistlikku isamaad. Nendest moodustati kiiruga uue, revolutsioonilise sõjaväe — Punaarmee üksusi. 23. veebruarist alates kohtasid sakslased juba organiseeritud vastupanu. Nende edasitung Petrogradi suunas pandi seisma algul Pihkva ja mõni päev hiljem ka Narva all. Sellepärast peetakse just 23. veebruari 1918 Punaarmee sünnipäevaks.

Pärast seda, kui Punaarmee peatas nende edasitungi, nõustusid sakslased rahuläbirääkimisi jätkama. 3. märtsil sõlmiti Brestis rahu. Selle rahulepingu põhjal läksid laialdased maa-alad, sealhulgas ka Eesti, Saksa sõjaväe võimu alla. Nõukogude riigile pandi ränk sõjamaks. See oli ebaõiglane rahu, kuid tol ajal paratamatu. Lenin ütles, et Bresti rahu on ajutine, sest varem või hiljem puhkeb ka Saksamaal revolutsioon ja Saksa väed peavad lahkuma. Õige pea läkski Lenini ütlus täide. Bresti rahu tühistati 1918. aasta novembris. Töörahvas hakkas Saksa sõjaväe võimu all olnud aladel taastama nõukogude võimu.

UUED SÕNAD.

komandör
vabatahtlik
kodanlased
Punaarmee
jäälõhkuja

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks ei nõustunud Inglismaa ja Prantsusmaa Nõukogude Venemaaga rahuläbirääkimisi alustama, Saksamaa aga nõustus?
2. Milline hädaoht kerkis Nõukogudemaa kohale?
3. Kes läksid Eestis Saksa vägedele vastu?
4. Jutusta lk. 114 asuva skeemi põhjal Keila lahingust.
5. Miks ei suudetud Keila lahingus veel vaenlast tagasi lüüa?
6. Jutusta Jääretkest.
7. Miks peetakse 23. veebruari Punaarmee sünnipäevaks?
8. Millistel tingimustel sõlmiti Bresti rahu? Millal ja miks see rahu tühistati?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

PUNAARMEE MOODUSTAMINE PETROGRADIS.

Kirjanik Aleksei Tolstoi kirjeldab oma romaanis «Leib» Punaarmee organiseerimist Petrogradis 1918. aasta veebruari lõpul järgmiselt.

«Häiresignaalid hakkasid Lenini käsul kajama kaks tundi pärast seda, kui sakslased olid Pihkva vallutanud. Möirgasid kõik Petrogradi vabrikud ja tehased. Kokkujooksnud töölistele jagati relvi ja padruneid. Kogunemine oli määratud Smolnõisse.

Kogu öö voolas pealinna kõigist rajoonidest, kõigist linnaservadest relvastatud salgakesi Smolnõi avarale õuele, kus põlesid lõkketuled, valgustades tööliste karme, süngeid nägusid, nende kulunud riideid, mis kiiruga — vöö, padrunitasku, kuulipildujalindi abil — olid muudetud sõjaväelisteks. Oli palju sõdureid ja madruseid, oli ka naisterahvaid — sallidega, rätikutega, poolkasukates, mõned püssidega. Inimesed tassisid kuulipildujaid, mõõgakimpe, vintpüsse. Kähisevad hääled hüüdsid tehaste nimesid. Inimeste salgad jooksid läbisegi, rivistusid, relvadega vastamisi põrgates.

Pimedusest tuli juurde ikka uusi ja uusi Piiteri tööliste salku, kes olid nende viletsatest tubadest üles aetud sireenide lakkamatu häirega.

Kolmandal korrusel, kus oli Lenini kabinet, tõuklesid rahvatungis käskjalad, sõjaväelased, Lenini abilised, Nõukogude valitsuse juhid. Vladimir Iljitš oli oma kabinetis — erutatud, kiire ja otsustav — saatis laiali käske, andis korraldusi, kutsus inimesi enda juurde, küsitles neid olukorra kohta.

Kogu öö väljusid rongid punaarmeelastega Pihkva ja Narva poole. Paljud töölised hoidsid esimest korda püssi käes. Need esimesed Punaarmee salgad olid veel väikesed arvu ja võitlusvõime poolest. Kuid töölised mõistsid, et nad astuvad võitlusesse võimsa vaenlasega ja see teadmine osutus ähvardavamaks relvaks kui saksa suurtükid ja kuulipildujad.»

24. MAAILMA AJALOO TÄHTSAIM SÜNDMUS.

Nõukogude riigi rajamine. Noorel Nõukogude riigil tuli alustada väga rasketes tingimustes. Paljud vabrikud ei töötanud, paljudest vajalikest kaupadest oli puudus. Raudteedel ei liikunud rongid, telegraaf ei saatnud edasi teateid. Kapitalistid sulgesid ettevõtteid, lõhkusid masinaid, viisid salaja kulda ja raha välismaale. Linnades ei olnud piisavalt leiba ega teisi toiduaineid. Mõisnikud ja kulakud keeldusid vilja andmast.

Nõukogude võim ei saanud kasutada vana riigiaparaati — s. t. riigiasutusi, ministeeriume, kohtuid. Paljud endised ametnikud hakkasid streikima. Sageli ei tulnud nad üldse tööle, ja kui tulidki, siis viitsid aega teejoomisega ning ajasid meelega paberid ja dokumendid segi. Nende asemele saadeti asutustesse töölisi, kellel tihti puudusid igasugused kogemused selleks tööks. Kapitalistid ja endised ametnikud olid arvamusel, et nõukogude võim ei tule toime hiiglasliku riigi juhtimisega ning elu korraldamisega.

Bolševike partei rajas V. I. Lenini juhtimisel lühikese ajaga uue riigiaparaadi. Selleks et murda kapitalistide vastupanu, hakkasid töölised ise juhtima tehaseid, kaevandusi ja teisi ettevõtteid. Ajapikku läksid kõik ettevõtted rahva kätte. Seda nimetati tööstuse natsionaliseerimiseks, s. o. rahva omaks muutmiseks.

Suured muudatused toimusid Venemaa paljude rahvaste elus. Oktoobrirevolutsiooniga anti kõigile rahvastele võrdsed õigused. Nad võisid ajada ametiasju ja õpetada lapsi koolides oma emakeeles. Juhtivatele kohtadele edutati kõikidest rahvustest ini-

mesi, kui nad olid ustavad nõukogude võimule ja tulid tööga toime. Ka naised, kes seni olid ilma olnud paljudest õigustest, said igas suhtes meestega võrdseteks. Nad võisid osa võtta valimistest, juhtida riigiasutusi ning neile maksti meestega võrdse töö eest võrdset palka.

Seni kuulus kirikule tähtis osa riigis. Kirikutegelased kontrollisid õpetamist koolides. Ainult kiriku vahendusel sai sõlmida abielu ja matta surnuid. Nõukogude riik tegi sellele lõpu. Koolides kaotati hommikupalvused ja usuõpetus. Usk muutus iga inimese eraasjaks.

Toimus veel palju tähtsaid muudatusi. Võeti kasutusele uus, täpsem kalender. Lihtsustati vene tähestikku. Raamatukogud, teatrid ja muuseumid muudeti kättesaadavaks kõigile inimestele.

Oktoobrirevolutsiooni ajalooline tähtsus. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon oli mitte ainult Venemaa rahvaste, vaid kogu maailma senise ajaloo kõige tähtsam sündmus. Esimest korda kaotati jäädavalt rõhujate võim ja töörahvas hakkas ise oma elu juhtima. Inimkonna ajaloos algas nüüd uus ajastu — sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise ajastu.

Kommunism on kõige parem ja õiglasem ühiskonnakord. Siin valitseb küllus ja puudub inimese rõhumine teise inimese poolt. Iga inimene töötab nii enda kui ka kogu ühiskonna hüvanguks, sest just ühiskond loob talle tingimused oma võimete igakülgseks väljaarendamiseks. Kommunismi ajal hakkab kehtima üllas põhimõte: **«Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi».**

Kommunismi ei saadud kohe rajada. Enne tuli üles ehitada sotsialistlik ühiskonnakord, kus kehtib põhimõte: **«Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi.»** 1917. aasta Oktoobrirevolutsioon pani aluse sotsialismi ülesehitamisele meie maal. Sellepärast nimetatakse seda revolutsiooni sotsialistlikuks.

Kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini olid kogu maailmas võimul kapitalistid ja mõisnikud. Nad arvasid, et nende võim jääb igaveseks püsima. Nüüd aga kukutati nende võim 1/6 maakerast, kus töörahvas hakkas üles ehitama sotsialismi. See oli eeskujuks teiste maade töölistele ja talupoegadele. Oktoobrirevolutsiooni mõjul hoogustus kogu maailmas revolutsiooniline liikumine. Paljudes maades tekkisid kommunistlikud parteid, kes hakkasid juhtima töörahva võitlust. Kapitalistid

kartsid, et nende võimule võib peagi saabuda lõpp. Seepärast püüdsid nad noort nõukogude võimu hävitada. See neil ei õnnestunud.

Oktoobrirevolutsioon jaotas maailma kaheks suureks leeriks: kapitalismileeriks ja sotsialismileeriks. Sotsialismileeri kuulus esialgu ainult üks riik — Nõukogudemaa. Enne Teist maailmasõda kuulus sotsialismileeri kaks riiki — NSV Liit ja Mongoolia Rahvavabariik. Pärast Teist maailmasõda võitis sotsialistlik revolutsioon paljudes riikides ning sotsialismileeri kuulub praegu üle kümne riigi. Kapitalistlik kord nõrgeneb, aga sotsialistlik kord tugevneb — niisugune on ajaloo arenemise seadus.

UUED SÕNAD.

riigiaparaat
ametnik
natsionaliseerimine

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kuidas püüdsid kapitalistid ja nende pooldajad kahjustada noort nõukogude võimu?
2. Mida tegi nõukogude võim kapitalistide ja ametnike vastuseisu murdmiseks?
3. Millised muudatused toimusid Venemaa rahvaste elus?
4. Millised tähtsad muudatused toimusid veel pärast Oktoobrirevolutsiooni?
5. Miks peetakse Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni kõige tähtsamaks sündmuseks maailma ajaloos?
6. Mida sa mõistad kommunismi ja sotsialismi all? Tuleta meelde kommunismi ja sotsialismi põhimõtet.
7. Millist mõju avaldas Oktoobrirevolutsioon teiste maade töölistele?
8. Kuidas jagunes maailm pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni?

VALIKTEST.

Vali pakutuist õige vastus.

1. Tööliste ja soldatite saadikute nõukogude II kongress algas 1917. aasta
   27. oktoobril
   26. oktoobril
   24. oktoobril
   25. oktoobril.
2. II nõukogude kongressil võeti vastu dekreedid
   võimust
   maast
   rahust
   Punaarmee moodustamisest.
3. Nõukogude võim kehtestati kogu Venemaal
   kahe kuuga
   nelja kuuga
   kuue kuuga
   kolme kuuga.
4. Vaherahu Saksamaaga sõlmiti 1917. detsembris
   Tallinnas
   Brestis
   Moskvas
   Petrogradis.
5. Keila lahing toimus 1918. aasta
   21. veebruaril
   25. veebruaril
   23. veebruaril
   26. veebruaril.
6. Esimesed Punaarmee üksused peatasid vaenlase edasitungi
   Narva all
   Bresti all
   Pihkva all
   Petrogradi all.
7. Punaarmee sünnipäeva tähistatakse
   23. veebruaril
   16. jaanuaril
   21. veebruaril
   1. märtsil.

25. TEISE PEATÜKI RAUDVARA.

VIIS AJALOOLIST ISIKUT

VLADIMIR ILJITŠ LENIN
VIKTOR KINGISSEPP
IVAN RABTŠINSKI
JAAN ANVELT
HANS PÖÖGELMANN

KAKS AASTAARVU

25. oktoober 1917
23. veebruar 1918

KÜMME UUT SÕNA

relvastatud ülestõus
sotsialistlik revolutsioon
kongress
dekreet
Punakaart
Punaarmee
kodanlased
vaherahu
sotsialism
kommunism

KAKS KOHTA PETROGRADIS

Smolnõi
Talvepalee

26. INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA ALGUS.

Miks algas interventsioon ja kodusõda? Kapitalistlikud riigid suhtusid vaenulikult noorde Nõukogude riiki. Nad kartsid, et Venemaa töörahva eeskujul võivad ka nende maade töölised ja talupojad tõusta üles ning kukutada rõhujate võimu. Neile polnud meelepärane, et nõukogude võim natsionaliseeris välismaistele rahameestele Venemaal kuulunud ettevõtted. Teiste riikide kapitalistid olid laenanud tsaari-Venemaale suuri summasid maailmasõja pidamiseks. Nüüd tühistas Nõukogude riik need laenud.

Ka Venemaal leidus inimesi, kes vihkasid nõukogude võimu. Need olid eelkõige kapitalistid ja mõisnikud, aga ka kaupmehed ja kulakud, tähtsamad ametnikud ning vana armee ohvitserid. Seni olid nad elanud jõukalt töörahva rõhumise arvel. Nüüd tehti sellele lõpp. Kapitalistidel ja mõisnikel tuli oma varandus ära anda, loobuda kõrgest palgast ning hakata tööle. Suur osa nendest oli valmis haarama relva ja minema nõukogude võimu vastu. Selliseid inimesi hakati nimetama valgekaartlasteks.

Valgekaartlastel ei olnud piisavalt relvi ega sõjavarustust. Neile ruttasid appi kapitalistlikud suurriigid — Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriigid, kes saatsid valgekaartlastele püsse ja kuulipildujaid, suurtükke ja tanke, laskemoona, sineleid, sõdurisaapaid ja muud sõjapidamiseks vajalikku varustust. Nad lootsid valgekaartlaste abiga kukutada nõukogude võimu, et siis saada tagasi oma vanad ja uued laenud, oma endised ettevõtted ja kasumid. Et asi kindlam oleks, saatsid nad Venemaa sadamatesse oma sõjalaevastiku ja hästi relvastatud sõjaväe.

Kodusõja-aegne plakat, mis kutsus töölisi vabatahtlikena Punaarmeesse astuma.

1918. aasta suvel puhkes Venemaal kodusõda. Riigis algas relvastatud võitlus kahe leeri vahel. Ühel pool võitlesid töölised ja vaesemad talupojad, kes toetasid **nõukogude võimu**, teisel pool aga **valgekaartlased**, kes **tahtsid nõukogude võimu kukutada** ning maksma panna vana korda. Venelased võitlesid venelaste, ukrainlased ukrainlaste ja grusiinlased grusiinlaste vastu. Inimesi ei liitnud ühte mitte ühine keel ja rahvus, vaid nende kuulumine kas rõhujate või töörahva hulka, nende klassikuuluvus.

Kapitalistlikud suurriigid ei jäänud selles sõjas erapooletuteks pealtvaatajateks. Algusest peale sekkusid nad kodusõtta, toetades valgekaartlasi, et võit jääks nendele, kes püüdsid ajaloo arenemiskäiku peatada. Sellist vahelesegamist teise riigi siseasjadesse nimetatakse **interventsiooniks.** Vahelesegajaid aga kutsutakse **interventideks.**

Nõukogude riigil tuli võidelda korraga nii sise- kui ka välisvaenlaste vastu. Sisevaenlasteks olid valgekaartlased, välisvaenlasteks aga intervendid.

Rinnete rõngas. Esimene maailmasõda ei olnud veel lõppenud, kui Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriigid leppisid omavahel kokku kallaletungi suhtes Nõukogude riigile. Põhjast ja lõunast, Kaug-Idast ning Kesk-Aasiast tungisid interven-

tide väed Nõukogudemaale. Läänepoolsed alad ja Ukraina olid pärast Bresti rahu Saksa sõjaväe võimu all. Igal pool, kuhu tungisid intervendid, alustasid kohalikud kapitalistid ja mõisnikud mässe nõukogude võimu vastu. Nõukogudemaa ümber sulgus rinnete rõngas.

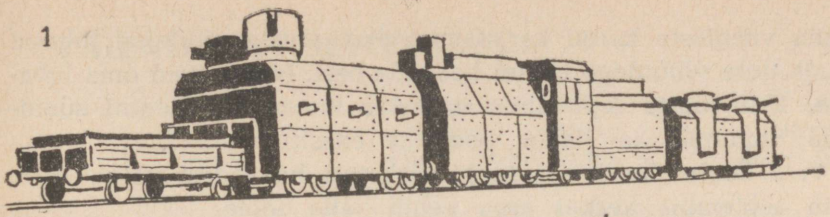
Nõukogudemaa elas üle väga raskeid päevi. Maa-alad, kust seni oli saadud suurem osa vilja, kütet ja toorainet, olid vaenlaste käes. Oli tarvis pingutada kõiki jõude, et vaenlasi tagasi lüüa. Meie maa kaitset juhtis bolševike partei eesotsas V. I. Leniniga. Esimeseks ülesandeks oli Punaarmee tugevdamine. Seni oli Punaarmeesse võetud ainult vabatahtlikke töörahva hulgast. Nüüd kuulutati välja kohustuslik mobilisatsioon, mille tulemusena võitlejate arv kasvas mitmekordseks. Mehi oli tarvis kiiresti välja õpetada ning relvade, laskemoona, riietuse ja toiduga varustada. Tööstus hakkas tootma Punaarmeele relvi ja laskemoona. Partei püstitas loosungi: «Kõik rinde heaks, kõik vabariigi kaitseks!» 1918. aasta sügisel kuulutati Nõukogudemaa ühtseks sõjaleeriks. Vaenlane sunniti taganema.

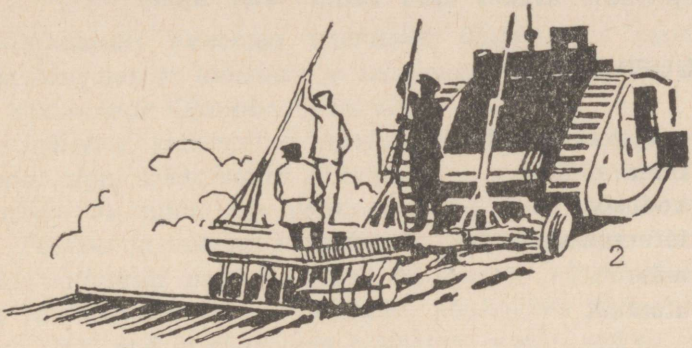
Atentaat Leninile. Valgekaartlaste ja interventide viha suundus eelkõige revolutsionääride-kommunistide vastu. Tuhandeid kommuniste heideti vanglasse või lasti ilma kohtuotsuseta maha. Bakuus tapsid Inglise intervendid kohaliku nõukogude valitsuse juhid — 26 komissari.

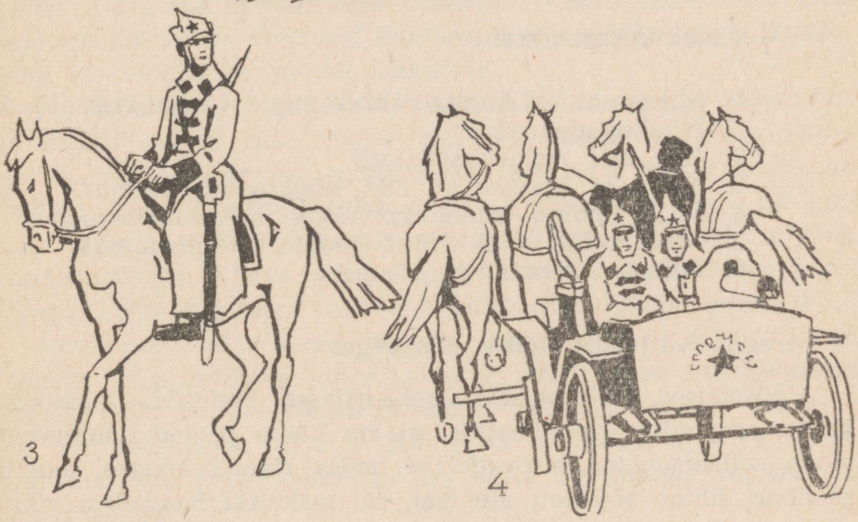
1918. aasta augustis tehti katse tappa revolutsiooni juht V. I. Lenin. 30. augustil esines Lenin miitingul Moskvas Michelsoni tehases. Pärast kõne lõppemist läks Lenin auto juurde, et sõita Kremlisse. Ta vestles elavalt teda saatvate töölistega. Auto lähedal varitses töörahva juhti mõrtsukas, kes tulistas Leninit revolvrist paari sammu kauguselt. Lenin sai kahest mürgitatud kuulist raskesti haavata.

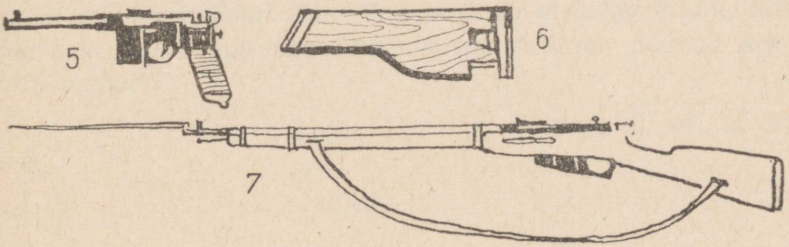
Teade alatust atentaadist Leninile kutsus rahva hulgas esile suure meelepaha. Iga päev lugesid ja kuulasid inimesed suure erutusega teateid Lenini tervise kohta. Rahvas nõudis nõukogude

Kodusõja-aegsed relvad.
1 — Soomusrong. 2 — Valgekaartlastelt võetud tankiga kündmas. 3 — Kodusõja-aegne ratsaväelane. 4 — Kuulipildujakaarik. 5 — Mauserpüstol. 6 — Mauserpüstoli kabuur. 7 — Vintpüss.

1

2

3
4

5
6
7

võimu vaenlaste karmi karistamist. Punaarmee võitlejad lubasid tasuda uute võitudega Lenini haavade eest. Nad täitsid oma lubaduse. 1918. aasta septembris vabastas Punaarmee Lenini sünnilinna Simbirski ja jätkas hoogsalt edasitungi.

V. I. Lenini tervis sai peagi rasketest haavadest võitu. 1918. aasta septembri keskel asus Lenin jälle tööle.

● UUED SÕNAD.

valgekaartlased
intervendid
kodusõda
interventsioon
mäss
atentaat

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks suhtusid kapitalistlikud riigid vaenulikult noorde Nõukogude riiki?
2. Kes olid valgekaartlased?
3. Miks ei pooldanud nad nõukogude võimu?
4. Mille poolest erineb kodusõda interventsioonist?
5. Mida võeti ette Nõukogudemaa kaitsmiseks?
6. Jutusta atentaadist Leninile.

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Välismaised rahamehed, valgekaartlased, kodusõda, klassikuuluvus, erapooletu pealtvaataja, ajaloo käiku peatada, interventsioon, välisvaenlane, sisevaenlane, mäss, rinnete rõngas, mobilisatsioon, ühtne sõjaleer, atentaat, sai rasketest haavadest võitu.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

2. augustil 1918. a. esines V. I. Lenin Moskvas Butõrki rajooni töölistele. Oma kõnes ütles V. I. Lenin järgmist.

«Nõukogude Venemaa vaenlased ümbritsesid meid tiheda raudse rõngana, et töölistelt ja talupoegadelt ära võtta kõik see, mida andis neile Oktoobrirevolutsioon...

Te mäletate, seltsimehed, kuidas prantslased ja inglased revolutsiooni algul lakkamatult kinnitasid, et nad on vaba Venemaa «liitlased». Ja nüüd siis näitavad need «liitlased» oma tõelist palet. Pettuse ja valega, rääkides, et nad ei kavatse Venemaaga sõdida, vallutasid need inimesed Muurmani, võtsid seejärel ära Kemi ja hakkasid meie seltsimehi, nõukogude töötajaid, maha laskma. Jah, nad ei sõdi vene kodanluse vastu, nad ei sõdi vene kapitalistide vastu, vaid nad kuulutasid sõja nõukogudele, kuulutasid sõja töölistele ja talupoegadele...

Ei vaibu sõda vastastikuse röövimise eesmärgil. Röövsõjas on kokku läinud kaks madu: inglise-prantsuse ja saksa imperialism. Nende huvides, nendest ühe või teise võidu heaks on tapetud juba 10 miljonit talupoega ja töölist, 20 miljonit on sandiks tehtud; paljud miljonid tegelevad surmatoovate relvade valmistamisega. Kõigis maades kutsutakse püssi alla kõige tugevamad, kõige tervemad inimesed, hukkub inimkonna paremik...

Nõukogude võim ütles: meie ei taha sõdida ei sakslaste ega inglaste ja prantslaste vastu; meie ei taha tappa samasuguseid inimesi nagu me ise, samasuguseid töölisi ja talupoegi. Meile ei ole nad vaenlased. Meie vaenlane on kodanlus, olgu ta saksa, prantsuse või vene kodanlus, kes nüüd on liitunud inglaste ja prantslastega...

Nüüd on kaks rinnet: ühelt poolt töölised ja talupojad, teiselt poolt aga kapitalistid. Saabub viimne ja otsustav lahing. Nüüd ei saa olla kokkuleppimist kodanlusega. Võitma peavad kas meie või nemad.»

V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 24—26.

27. EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUN.

Saksa sõjaväe võim Eestis. Ligi üheksa kuud oli Eesti 1918. aastal Saksa sõjaväe võimu all. Kõik nõukogude võimu seadused ja korraldused tühistati. Parunid tundsid ennast uuesti peremeestena. Neile anti tagasi nende mõisad. Nende kaebuste põhjal lasti maha või heideti vangilaagritesse sadu inimesi. Jälle hakati rahvale jagama ihunuhtlust nagu pärisorjuse ajal. Asjaajamine toimus saksa keeles. Ka koolides nõuti õpetamist saksa keeles.

Enamik vabrikuid seisis. Nende sisseseade ja tooraine veeti Saksamaale, kus seda kasutati sõjavarustuse valmistamiseks. Aasta varem oli Eestis töötanud 50 000 töölist. Nüüd vähenes tööliste arv viis korda. Talupoegadelt võeti sunniviisil ära vili ja muud toiduained ning saadeti Saksamaale. Samal ajal nälgisid eesti töölised ja nende perekonnaliikmed, kellele anti päevas toidukaartidega ainult 150 grammi saepuruga segatud leiba.

Vallutajatel oli plaan liita Eesti ja Läti ala Saksamaa külge. Siia pidi asustatama sakslasi ning eestlased ja lätlased pidid unustama oma keele ja kombed ning muutuma ajapikku sakslasteks. Neid plaane ei õnnestunud aga ellu viia.

1918. aasta novembri alguses lõppes enam kui neli aastat kestnud Esimene maailmasõda Saksamaa lüüasaamisega. Saksamaal algas revolutsioon. Saksa töörahvas tõusis üles oma rõhujate vastu. Saksa väed hakkasid Eestist lahkuma. Kapitalistlikud suurriigid — Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriigid — ei tahtnud, et Eestis läheks võim jälle töörahva kätte. Sellepärast aitasid nad võimule eesti kodanluse, kes samuti oli nõuko-

gude võimu vastu. Eesti kodanlus püüdis kiiruga luua oma sõjaväge. Tallinna sadamasse saadeti Inglise sõjalaevad. Eesti valgetele vägedele anti palju relvi ja varustust, mida suurriigid pärast maailmasõja lõppu enam ei vajanud.

Eesti Töörahva Kommuun. Paljud eesti revolutsionäärid olid Saksa vägede eest taandunud Nõukogude Venemaale. Seal astusid nad Punaarmeesse, kus loodi eesti kommunistlikud polgud.

Pärast revolutsiooni Saksamaal ja Bresti rahu tühistamist alustas Punaarmee pealetungi, et vabastada Eesti ja kehtestada siin jälle nõukogude võim. Tallinna töölised tervitasid Punaarmee edasitungi. Nad korraldasid meeleavaldusi ja streike.

1918. aasta novembrikuu lõpul vabastasid eesti kommunistlikud polgud koos Punaarmee teiste üksustega Narva ja liikusid edasi Tallinna poole. Kõikjal tervitas töörahvas Punaarmeed ja andis talle vajalikku abi. Üksteise järel vabastati Valga, Tartu ja Tapa. Punaarmee jõudis 30 kilomeetri kaugusele Tallinnast.

Kohe pärast Narva vabastamist kuulutati seal 29. novembril välja **iseseisev Eesti nõukogude vabariik,** mida nimetati **Eesti Töörahva Kommuuniks.** Kommuuni juhtis nõukogude valitsus eesotsas Jaan Anveldiga. Vabastatud maa-alal hakkasid jälle tegutsema töörahva saadikute nõukogud. Vabrikud ja tehased läksid tagasi rahva valdusesse. Täiskasvanutele kehtestati 8-tunniline ja noortele 4—6-tunniline tööpäev. Tööliste palka tõsteti ja nende elamistingimusi parandati.

Mõisad võeti jälle parunitelt ära ning anti töörahvale. Mõisamaid ei jaotatud talupoegade vahel. Mõisates asutati suured ühismajapidamised. Ametiasutustes seati sisse eestikeelne asjaajamine ja koolides emakeelne õpetus.

Eesti Töörahva Kommuuni toetas Nõukogude Venemaa. Nõukogude Venemaa valitsus eesotsas V. I. Leniniga tunnustas Eesti Töörahva Kommuuni iseseisva riigina ja andis talle laenu. Eesti töörahvale saadeti sõjamoona, toiduaineid ja muud kaupa. Koos eesti punaarmeelastega võitlesid venelased, ukrainlased, lätlased ja teiste rahvaste pojad. Siin ilmnes eriti selgesti eesti ja vene töörahva võitlusliit.

Kodanluse võim jääb püsima. Kapitalistlike suurriikide abiga õnnestus eesti kodanlusel koondada Tallinna alla suured jõud. Kutsuti appi soome palgasõdurid ja vene valgekaartlased. Oli ka mõisnikest ja mõisa ametimeestest moodustatud väeosa, mil-

Jaan Anvelt.

Hans Pöögelmann.

lele parunid andsid relvastuse ja varustuse. Valgete vägesid toetas merelt Inglise laevastik.

Kodanlikul sõjaväel läks 1919. aasta alguses korda Tallinna, Paide ja Viljandi lähedal Punaarmee pealetung seisma panna. Inglise laevastiku toetusel asusid valged vastupealetungile. Punaarmee tõrjuti ägedate lahingutega Eesti piiridest välja.

Punaarmeel ei olnud valgete pealetungi tagasilöömiseks piisavalt vägesid. Ka ei kindlustatud küllaldaselt tagalat ega mobiliseeritud mehi töörahva väkke. Õige ei olnud ka see, et mõisad muudeti kohe suurteks ühismajapidamisteks. Enamik mõisatöölisi ja talupoegi unistas oma maalapist. Ühismajapidamise mõte oli neile tol ajal veel võõras. Seda ruttas ära kasutama eesti kodanlus, kes lubas jagada mõisad talurahva vahel. Sellepärast ei toetanud talupojad alati töölisi. Ainult tööliste ja talupoegade ühise võitluse korral oleks olnud võimalik kodanlust võita.

Saaremaa töörahva ülestõus. Eesti kodanlus tahtis saata ka saarlasi Punaarmee vastu võitlema. Kehvikud ja maatamehed keeldusid töörahva sõjaväe vastu võitlemast. Nad lasksid ohvitserid maha ja alustasid 1919. aasta veebruarikuus ülestõusu, mis peagi haaras kogu Saaremaa. Ligemale 1000-meheline ülestõusnute vägi piiras sisse Kuressaare linna. Kuid ülestõusnud ei tegutsenud küllalt kiiresti ja otsustavalt. Kodanlus saatis viivitamatult kohale karistussalga, kes Upa küla juures ründas ülestõusnuid selja tagant. Selles lahingus said ülestõusnud lüüa.

Algas ülestõusu verine mahasurumine. Üle 300 saarlase lasti maha, ligi sajale inimesele anti ihunuhtlust.

Kodanlus maksis nõukogude võimu pooldajatele julmalt kätte. 1919. aasta alguses hukati Eestis umbes 2000 inimest. Eriti julmad olid soome palgasõdurid. Kodanlik valitsus pidi nad saatma Soome tagasi.

Tartu rahu. Eesti kodanlus toetas vene valgekaartlasi, kes püüdsid kindral Judenitši juhtimisel revolutsiooni hälli Petrogradi vallutada. Judenitšil õnnestus kahel korral tungida Petrogradi külje alla, kuid mõlemal korral löödi ta väed tagasi.

Eesti töörahva hulgas laienes samal ajal liikumine rahu sõlmimise eest Nõukogude Venemaaga. Selle liikumise eesotsas seisid eesti kommunistid. Kodanliku armee sõdurid tõrkusid pealetungile minemast. Töölised nõudsid sõja lõpetamist. Oma nõudmiste toetamiseks korraldasid nad streike.

Kuigi kapitalistlikud suurriigid keelasid kodanlikul Eestil rahuläbirääkimiste pidamise, algasid need siiski rahva nõudmisel 1919. aasta detsembris Tartus. Peagi sõlmiti vaherahu. **1920. a. 2. veebruaril sõlmiti Tartus püsiv rahu.** Kodanlik Eesti oli esimene riik, kes oma töörahva survel astus välja ebaõiglasest sõjast Nõukogude Venemaa vastu. V. I. Lenin andis sellele rahule kõrge hinnangu. See rahu näitas, et rahvaste rahutahe on tugevam kapitalistlike suurriikide vallutusplaanidest.

UUED SÕNAD.

vangilaager
palgasõdur
kapitalistlikud suurriigid
mobiliseerimine

VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Milline oli Eesti töörahva elu Saksa sõjaväe võimu all?
2. Milline oli saksa kapitalistide plaan eesti rahva suhtes?
3. Miks seda plaani ei õnnestunud ellu viia?

4. Näita kaardil, millise ala vabastas Punaarmee Eestis 1918. aasta lõpul ja 1919. aasta alguses.
5. Millal ja kus moodustati Eesti Töörahva Kommuun?
6. Mida tegi Eesti Töörahva Kommuun tööliste ja talupoegade elu parandamiseks?
7. Kuidas toetas Nõukogude Venemaa Eesti Töörahva Kommuuni?
8. Miks õnnestus kodanlusel Eestis võimule jääda?
9. Kus ja millal toimus suur ülestõus kodanluse vastu?
10. Millal ja kus sõlmiti rahu kodanliku Eesti ning Nõukogude Venemaa vahel?
11. Mida näitas selle rahu sõlmimine?

Leia igast reast «liigne» sõna.

1. Nõukogude Venemaa, Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid.
2. Kaupmehed, töölised, mõisnikud, tsaariarmee ohvitserid.
3. Budjonnõi, Frunze, Tšapajev, Judenitš.
4. Denikin, Koltšak, Frunze, Wrangel.
5. 29. november 1918; 23. veebruar 1918; 2. veebruar 1920; 30. august 1918.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

NARVA VABASTAMINE JA EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI VÄLJAKUULUTAMINE.

Eesti kodanluse palvel ei kiirustanud Saksa väed Narvast lahkumisega. Koos valgete väesalkadega oli neid siin 6000 meest. Narvast ida poole oli rajatud kindlustatud liin, mida kaitsesid kõrgepinge all olevad okastraattõkked.

Punaarmeel oli Narva all vaid 3000 meest, nende hulgas Nõukogude Venemaal moodustatud eesti kommunistlikud polgud. Vaenlase jõudude ülekaalule vaatamata otsustas Punaarmee ülemjuhatus alustada pealetungi. Esimene katse tehti 28. novembril, mil Viljandi polk ründas Narvat lõuna poolt. Polk sattus vaenlase tugeva suurtüki- ja kuulipildujatule alla ning kaotas

80 meest. Ida poolt ründavatel vägedel õnnestus aga vallutada Narva idaosa.

Ööl vastu 29. novembrit toimus teine rünnak. Punaarmeelased ületasid purustatud raudteesilla kaudu Narva jõe ja paiskasid vaenlase linnast välja. Saagiks saadi palju relvi, sealhulgas ka 11 suurtükki.

29. novembril toimus Narva ajaloolises raekojas koosolek, kus Eesti kuulutati nõukogude vabariigiks Eesti Töörahva Kommuuni nime all. Kommuuni Nõukogu pöördus eesti töörahva poole üleskutsega, milles öeldi: «Seltsimehed töölised, maatainimesed, punasõjaväelased, kõik töörahvas Eesti linnades, alevites, külades ja mõisates! Teie ise olete nüüd oma vabaduse ja hea käekäigu sepad! Ainult teie suudate nõukogude vabariigi Eestis kindlustada, töörahva isamaad oma verivaenlastest ära puhastada ja teda nende kallaletungimise eest kaitsta.»

KATKEND EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI VALITSUSE MANIFESTIST 29. novembril 1918. a.

Kõigele Eesti linna- ja maatöörahvale.

Revolutsioonilise Eesti töörahva, revolutsioonilise Eesti punase sõjaväe nimel.

Eesti Töörahva Kommuuni valitsus tunnistab «Eesti Ajutise Valitsuse» tühjaks ja kuulutab Eestis töörahva nõukogude valitsuse uuesti jõusse.

Seltsimehed töölised!

Rahvusvahelise proletaarse revolutsiooni käigus on silmapilk kätte jõudnud, kus Eesti töörahvas oma saatuse määramise enda kätte võtab. Langevad ahelad, mis Saksa saagiahne imperialism ühes verejanuliste Balti parunite ja Eesti valgekaartlastega ta käte ümber needis, et teda lühikese vabaduse järel uuesti orjaikkesse suruda. Lõppemas on see verepulm, see laastamine, mida rahva kurnajad üheksa kuu jooksul Eesti proletariaadi kallal toime panid.

Raske oli see Eesti töölisklassi surveaeg, kus kõik ta revolutsioonilise võitluse vili ära hävitati, kus maa mõisnikele, pangad, vabrikud ja muud ettevõtted kapitalistidele tagasi anti; kus tööliste organisatsioonid ära hävitati ja tööliste võitlus verise

vägivallaga maha suruti, kus kodanlus hõiskel oma võidupidu pühitses.

Kuid Eesti proletariaat ei kaotanud julgust ega lootust. Ta organiseeris oma jõudu Eestis ja valmistas ennast võitlusele väljaspool Eestit Venemaa Nõukogude Vabariigi vabal pinnal. Ta ootas silmapilku, kus ta uuesti Eesti vabastamiseks võitlusse võib astuda.

See silmapilk jõudis kätte, kui revolutsioon Saksamaal imperialismi võimu murdis ja vägivallavalitsuse trooni purustas. See võttis seljatoe rahva rõhujate valitsuselt ka Eestis...

Seltsimehed! Viimne võitlus on ees. Võit on meie päralt. Selleks kõik üles. Kõik sõjariistad kätte. Kõik punasesse sõjaväkke.

Edasi lõpliku võidu nimel!

Eesti Töörahva Kommuuna Nõukogu:
J. Anvelt *H. Pöögelmann*
Joh. Mägi *A. Vallner.*

28. PUNAARMEE VÕIDUD KODUSÕJAS.

Koltšaki vägede pealetung. Esimene maailmasõda lõppes Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide võiduga. Pärast Esimest maailmasõda saatsid kapitalistlikud suurriigid Nõukogude Venemaa vastu veelgi rohkem sõdureid, relvi ja sõjamoona. 1918. aasta lõpul oli Nõukogude Venemaal juba 300 000 välismaist sõdurit. Peamine lootus pandi valgekaartlastele, keda Siberis juhtis endine tsaariadmiral Koltšak.

Välisriigid andsid Koltšakile suure sõjaväe loomiseks üle 700 000 vintpüssi, üle 3000 kuulipilduja, ligi 600 suurtükki ja kümneid lennukeid. Vallutanud kogu Siberi ja Uraali mäed, mobiliseeris Koltšak sunniviisil sadu tuhandeid talupoegi võitluseks nõukogude võimu vastu. Vallutatud aladel pandi maksma vana kord. Sellepärast võitles enamik talupoegi Koltšaki vägedes vastumeelselt. Nende lootused olid seotud nõukogude võimuga, kes oli jaganud talurahvale tasuta maad ja parandanud töörahva elu.

1919. aasta kevadeks jõudsid Koltšaki väed Volga äärde. Nõukogudemaad ähvardas suur oht, sest samal ajal tungisid vaenlased peale ka põhjast ja lõunast. Partei püstitas loosungi: «Kõik võitlusesse Koltšakiga!» Kümned tuhanded kommunistid kutsuti Punaarmeesse ja saadeti Idarindele. Neid juhtis andekas väepealik Mihhail Frunze. Frunze vägede koosseisus võitles ka kuulus Tšapajevi diviis.

Vassili Tšapajev. Üks kuulsamaid kodusõja kangelasi oli Vassili Tšapajev — vaese puusepa poeg. Tal ei olnud võimalik

Vassili Tšapajev.

saada kooliharidust. Juba lapsena pidi ta hakkama võõraste juures tööle. Esimese maailmasõja ajal võitles ta sõdurina tsaariarmees. Erakordse vapruse eest anti talle 4 Georgi risti — kõige kõrgemat aumärki, mida sõdur võis saada.

Pärast tsaari kukutamist astus Tšapajev bolševike parteisse. Partei saatis ta Punaarmeesse ja usaldas talle suure väeosa — diviisi juhtimise. Tšapajev näitas ennast julge ja aruka diviisikomandörina, kes viis oma mehed võidult võidule. Frunze armee koosseisus oli Tšapajevi diviis peamiseks löögijõuks.

Koltšak otsustas Tšapajevi diviisi hävitada ja saatis tema vastu kõige paremad väeosad, mis koosnesid üksnes ohvitseridest.

Ühel juunikuu hommikul alustasid need väed pealetungi. Mustades mundrites ohvitserid liikusid edasi tihedates ridades, vaikides, ilma ühegi püssilasuta. Nende peade kohal lehvisid mustad lipud. Ähvardava trummipõrina saatel lähenes vaenlase rivi nagu kohutav sein. Valged lootsid, et lahingutes väsinud punaarmeelased löövad kartma ja põgenevad. Tšapajev andis käsu mitte tulistada. Ta laskis vaenlasel tulla õige lähedale ja siis kõlas käsklus: «Tuld!» Kümned kuulipildujad hakkasid korraga tärisema, sajad püssid paukuma. Ohvitseride esimesed read lausa niideti maha. Ülejäänud vaenlased põgenesid kabuhirmus. Neile kihutasid järele punased ratsanikud, kõige ees Vassili Tšapajev.

Tšapajev hukkus 1919. aasta septembris. Ta sai lahingus haavata ja püüdis ujuda üle veerohke Uraali jõe. Kuid siis tabas teda teine vaenlase kuul. Komandöri surma eest maksis Tšapajevi diviis kätte veelgi hoogsama pealetungiga. Õige pea oli Uraal vaba ja lahingud kandusid ida poole, Siberisse. Siin võitlesid Koltšaki tagalas kümned tuhanded punased partisanid. Punaarmee viis koos partisanidega 1919. aasta sügisel ja talvel lõpule

Koltšaki vägede purustamise. Idarindel saavutati suure tähtsusega võit.

Denikini vägede purustamine. Veel ei olnud lõppenud lahingud Koltšakiga, kui lõuna poolt alustasid Moskvale suurt pealetungi kindral Denikini valged väed. Inglased olid Denikinile andnud palju sõjavarustust — suurtükke, kuulipildujaid, tanke ja lennukeid. Selles väes oli arvukalt tsaariarmee ohvitsere ja jõukaid kasakaid, kes kogu hingest vihkasid nõukogude võimu.

Esialgu oli valgetel edu. Üks linn teise järel langes nende kätte, sest Punaarmee peajõud võitlesid Idarindel Koltšaki vastu. Denikini ohvitserid olid kindlad, et varsti saabub lõplik võit. Kapitalistid panid välja ühe miljoni rubla suuruse autasu sellele Denikini polgule, kes esimesena Moskvasse tungib.

V. I. Lenin ja bolševike partei hakkasid koondama jõude lõunast ähvardava hädaohu tagasitõrjumiseks. Jälle astusid kümned tuhanded vabatahtlikud Punaarmeesse, et kaitsta Nõukogude kodumaad. Kommunistlik Noorsooühing saatis sõjaväkke 10 000 kommunistlikku noort. Paljud komsomoliorganisatsioonid läksid täies koosseisus rindele. Denikini vägede tagalas algas partisanivõitlus. Valgete pealetung pandi seisma ja 1919. aasta sügisel algas nende väljakihutamine Lõuna-Venemaalt. Nendes võitlustes paistis eriti silma punane ratsavägi, mida juhtis kommunist Semjon Budjonnõi. Võitlusest Denikini vastu võtsid osa ka eesti kommunistlikud väeosad.

1919. aasta lõpul ja 1920. aasta alguses löödi Denikini väed täielikult puruks. Kõikjal toetasid Punaarmeed kohalikud töölised ja talupojad. Siin võitlesid venelased ja ukrainlased ning koos nendega meie maa teiste rahvaste esindajad.

Denikini vägede riismed põgenesid Krimmi, kus võimutses valgekaartlik kindral parun Wrangel.

«Käed eemale Nõukogude Venemaast!» Nõukogudemaa töölised ja talupojad ei olnud oma õiglases võitluses üksi. Punaarmees võitlesid Venemaa rahvaste kõrval veel ungarlased ja tšehhid, bulgaarlased ja prantslased, sakslased ja hiinlased. Neid ei olnud küll palju, kuid oma võitlusega tõestasid nad tööliste rahvusvahelist ühtekuuluvust.

Suurt abi osutasid Venemaa töölistele teiste riikide töölised. Inglise sadamatöölised ei laadinud laevadele relvi ja sõjamaterjale, mida valitsus tahtis valgekaartlastele saata. Saksa raudtee-

Semjon Budjonnõi.

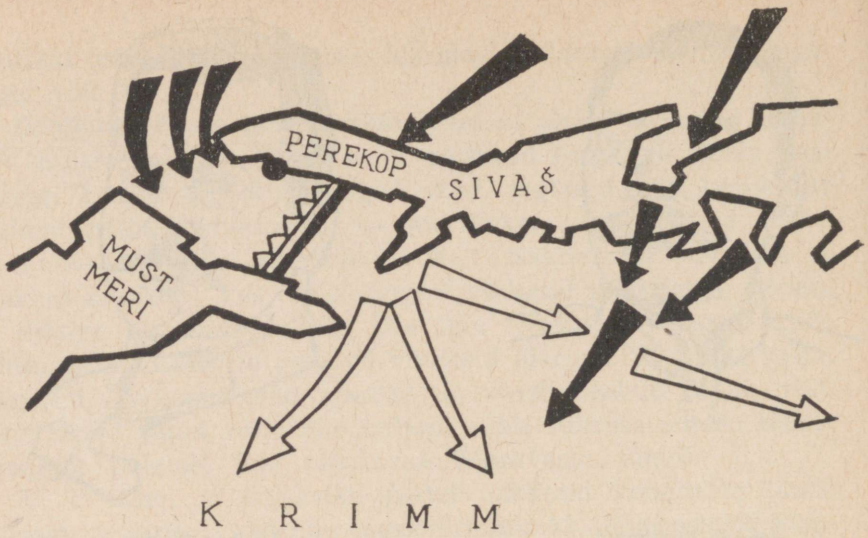
Mihhail Frunze.

lased suunasid rongid sõjamoonaga ummikteedele. Toimus arvukalt miitinguid ja meeleavaldusi, kus kõlas tööliste nõue: «Käed eemale Nõukogude Venemaast!» See tähendas, et valitsustelt nõuti vahelesegamise lõpetamist kodusõtta, kus valgekaartlased seisid kaotuse äärel.

Venemaale saadetud inglise ja prantsuse sõjameeste hulgas tegid selgitustööd võõrkeeli oskavad vene kommunistid. Osa neist tabati ja lasti maha, kuid see ei aidanud. Välismaised sõdurid, kes enne sõjaväkke kutsumist olid enamasti olnud töölised ja talupojad, ei tahtnud enam võidelda kapitalistide ja valgekaartlaste huvide eest ning Venemaa tööliste ja talupoegade vastu. Prantsuse madrused heiskasid oma sõjalaevadel koguni punased lipud. Kartes, et sõjavägi võib lõpuks pöörata relvad ohvitseride ja kodanlike valitsuste vastu, hakkasid suurriigid oma vägesid kodumaale tagasi viima. «Me võtsime kapitalistlikelt suurriikidelt ära nende sõdurid,» ütles V. I. Lenin.

Nüüd panid välismaa kapitalistid oma viimased lootused kindral Wrangelile ja valgepoolakatele. Need pidid olema vaenlase kaks kätt, mis kägistavad lõpuks nõukogude võimu.

Perekopi vallutamine. Kindral Wrangeli katse tungida Krimmist põhja poole ja vallutada Ukraina ning Lõuna-Venemaa, lõppes nurjumisega. Punaarmee lõi valged Krimmi tagasi, kuigi

Punaarmee tungib Krimmi.

valgekaartlased kasutasid uut relva — tanke. Ka poolakate pealetung läks luhta.

1920. aasta sügisel, kui kodusõda kestis juba kolmandat aastat, alustas Punaarmee Mihhail Frunze juhtimisel viimast, otsustavat pealetungi. Krimmi pääses ainult läbi Perekopi maakitsuse, mis oli väga tugevasti kindlustatud. Perekopist oli põiki läbi kaevatud sügav kraav, mille taga asus 20 meetri kõrgune mullast vall. Valli ette olid ehitatud tugevad traattõkked ja vallil seisis 200 suurtükki. Valgekaartlased pidasid Perekopi maakitsust võitmatuks kindluseks.

Perekopist ida pool asus madal, soise põhjaga Sivaši laht. Seda nimetati ka Mädamereks. Mõnikord tõrjusid tugevad läänetuuled vee lahest välja, nii et läbi lahe pääses jalgsi Krimmi rannikule. Frunze sai sellest kohalikelt elanikelt teada. Ta otsustas rünnata Krimmi just Sivaši kaudu.

Rünnak algas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 3. aastapäeval — 7. novembril 1920. a. Kogu päeva ja õhtu puhus tugev läänetuul. Vesi taganes ja lahe mudane põhi jäi paljaks. Õhtul tõusis mere kohale udu. Ettevaatlikult liikusid punaarmeelased mööda libedat merepõhja. Esimestes ridades läksid

kommunistid ja kommunistlikud noored. Jääkülm vesi ulatus kohati rinnuni. Võitlejad kandsid kuulipildujaid seljas ja aitasid hobustel suurtükke vedada. Üha lähemale jõudis Krimmi poolsaare rand. Korraga sähvatasid seal tuleleegid, mürisesid kahurid, tärisesid kuulipildujad. Vaenlane oli punaarmeelasi märganud. Lõhkevad mürsud paiskasid taeva poole vee- ja mudasambaid. Pealegi muutus tuule suund ja vesi hakkas Sivašši tagasi valguma. Tuli kiirustada.

Rännak läbi mere oli 8 kilomeetrit pikk. Nüüd seisid punaarmeelased vaenlase kaevikute ees. «Tagasiteed ei ole. Tuleb kas võita või surra!» mõtlesid mehed, valmistudes viimaseks rünnakuks. Taevasse lendas roheline rakett. See oli märguanne. Pidurdamatu hooga murdsid võitlejad traattõketest läbi ja tungisid vaenlase kaevikutesse, kus puhkes vihane täägivõitlus. Valged ei pidanud vastu ja põgenesid.

Tee Krimmi oli vaba. Wrangeli väed taandusid kiiruga Krimmi sadamatesse, et lahkuda laevadel välismaale.

● **UUED SÕNAD.**

admiral
diviis
traattõkked

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kuidas toetasid intervendid Koltšaki armeed?
2. Miks ei tahtnud Siberi talupojad võidelda Koltšaki vägedes?
3. Mida tegi bolševike partei Koltšaki vägede pealetungi tagasitõrjumiseks?
4. Iseloomusta Vassili Tšapajevit kui sõjameest ja väejuhti.
5. Jutusta Denikini sõjakäigust ja selle purustamisest.
6. Näita kaardil, kust tungis peale Koltšak, kust Denikin.
7. Mida tähendas loosung: «Käed eemale Nõukogude Venemaast!»?
8. Kuidas abistasid kapitalistlike riikide töölised Nõukogudemaa töölisi?
9. Miks intervendid olid sunnitud viima oma sõjaväed tagasi kodumaale?
10. Kirjelda, kuidas Punaarmee tungis läbi Sivaši Krimmi.

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Saksa sõjaväe võimu all, kapitalistlikud suurriigid, kommunistlikud polgud, Eesti Töörahva Kommuun, tunnustas iseseisva riigina, palgasõdurid, valgekaartlased, mobiliseerima, ühismajapidamised, maatamehed, karistussalgad, ülestõusu verine mahasurumine, rahuläbirääkimised, vaherahu, rahutahe, diviisikomandör, punased partisanid, punane ratsavägi, eesti kommunistlikud väeosad, «Käed eemale Nõukogude Venemaast!», tööliste rahvusvaheline ühtekuuluvus, valgepoolakad.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

ESIMENE RATSAARMEE.

See juhtus Denikini sõjakäigu ajal. Lõuna-Venemaa steppides, ühes staniitsas peatus valgete ratsaväe suur üksus. Seda juhatas kindral Pokrovski.

Kindralile toodi sõnum — lähedusse on ilmunud punaste ratsasalk, mida juhib Budjonnõi. Kindral naeratas üleolevalt. Budjonnõi? Keegi allohvitser! See mees pole ju mingi vastane kuulsale kindralile.

Kuid kindrali naeruluju kadus peagi. Budjonnõi ratsasalk ründas valgeid ja lõi nende palju suurema väeosa puruks.

Nii algas punase ratsaväe sõjatee. Üks võit järgnes teisele. Ka valgekaartlaste kõige paremad ratsaväeüksused ei suutnud punasele ratsaväele vastu panna.

Budjonnõi ratsaväelased olid võitmatud. Tuulekeerisena tungisid nad vaenlase asukohta, pühkides kõik oma teelt. Nad olid vaprad võitlejad, kes teadlikult sõdisid õige ürituse eest. Neid juhtisid julged ja andekad komandörid-bolševikud.

Punane ratsavägi tugevnes ja kasvas lahingutes.

Kodusõja alguses organiseeris Semjon Budjonnõi väikese ratsasalga. Mehi tuli juurde ja peagi muutus salk polguks, polk diviisiks. Vabatahtlike juurdevool jätkus. Ühest diviisist sai mitu ja 1919. aasta lõpul moodustati Esimene ratsaarmee. Seda suurt väekoondist juhatasid Semjon Budjonnõi ja Kliment Vorošilov.

Esimene ratsaarmee oli Punaarmee peamine löögijõud. Juba tema nime nimetamine ajas vaenlastele hirmu peale. Ratsaarmee võttis 1920. aastal osa valgete väljakihutamisest Nõukogudemaalt.

LENDLEHT PUNAARMEELASTELE 1920. AASTAST.

«Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

HOIA RIIETUST JA JALATSEID, PUNAARMEELANE!

Kogu Venemaal tuntakse puudust riietusest ja jalatsitest. Vaenlane-kapital on meid müürina ümber piiranud, ära lõiganud ülejäänud maailmast, ei lase tootmist korraldada.

Ainult võit, lõplik võit võimaldab meil lasta jälle käiku vabrikud ja tehased, ainult pärast võitu me saame korralikud rõivad ja jalatsid.

Seniks aga tuleb meil kõigil kanda vanu, kulunud riideid ja saapaid.

Pea seda hästi meeles, punaarmeelane: kuni võidu saavutamiseni on vähe lootust uuendada oma varustust.

Kui halvasti sa ka ei oleks riides, siiski on sul paremad riided ja jalatsid kui teistel. Tööliste ja talupoegade olukord on sinu omast veelgi halvem. Kõik, mis meil on, anname esmajoones Punaarmeele.

Hoia siis seda, mis sul on.

Paranda hoolikalt kõik katkised kohad. Pea meeles, et nii mõnigi kord tuleb panna lapp lapi peale.

Ära viska midagi minema. Iga riideriba, iga nahatükk kõlbab — me oleme õppinud hädaga kasutama igasugust kraami.

Pea meeles, et hoiad oma vara, oma viimast varustust.

29. KOMMUNISTLIKUD LAUPÄEVAKUD.

Kuidas elati kodusõja ajal. Kodusõja-aastatel oli nõukogude rahva elu väga raske. Linnades tunti puudust toidust ja kütusest. Oli päevi, mil töölistele anti kaartidega vaid kakssada grammi leiba, nende perekonnaliikmetele aga poole vähem. Ei olnud suhkrut, soola, seepi, tikke, teed ega muud eluks vajalikku. Et saada veidigi kütet, lammutati plankaedu, vanu kuure ja lagunenud puumaju. Levisid nakkushaigused — tüüfus, koolera ja düsenteeria.

Paljud vabrikud ei töötanud, sest puudus kütus ja tooraine, millest kaupu valmistada. Väga halvas olukorras olid raudteed. Enamik ronge liikus ilma sõiduplaanita. Pahatihti ei jätkunud veduril kütet järgmisesse jaama jõudmiseks. Siis peatati rong metsa vahel, sõitjatele anti kätte kirved ja saed ning nad saadeti puid tegema. Tunni-paari pärast, kui vedurile oli toodud korralik küttepuude tagavara, läks sõit edasi. Teinekord ootasid inimesed jaamas rongi päevade kaupa. Vagunid olid täis, osa reisijaid rippus treppidel, osa ronis isegi katustele. Rongiliikluse korraldamiseks ei jätkunud vedureid ega vaguneid. Pealegi purustasid taganevad valgekaartlased raudteesildu ja -jaamu.

Vaenlased lootsid, et Nõukogude riik ei tule nende raskustega toime ja variseb kokku. Kui Punaarmee jääb ilma relvadest, laskemoonast, toidust ja varustusest, siis peab ta lõpuks alla andma. Kuid Kommunistlik Partei ja nõukogude inimesed arvasid teisiti. Nad pingutasid oma jõudu, et varustada Punaarmeed vajalikuga. Raskest olukorrast ülesaamiseks hakatigi korraldama kommunistlikke laupäevakuid.

V. I. Lenin laupäevakul.

Esimene kommunistlik laupäevak. Laupäeval, 12. aprillil 1919. aastal saabus ühte Moskva kaubajaama kaks rongi vabatahtlikega, kes olid teel rindele. Kuid edasi rongid ei pääsenud — jaamas ei olnud ühtki töökorras vedurit. Mida teha? Jaama kommunistid võtsid vastu otsuse jääda kohale ka pärast pika tööpäeva lõppu ja remontida vedurid oma uneajast. 15 meest töötas tühja kõhuga kogu öö. Töökoda oli kütmata. Elektrit ei olnud. Remontida tuli petrooleumilampide ja tõrvikute ähmasel valgusel. Kuid keegi ei nurisenud. Töö lausa lendas meeste käes. Hommikuks oli kolm vedurit korras. Rongid võisid edasi sõita.

See oli esimene kommunistlik laupäevak. Nädal aega hiljem jäi pärast tööpäeva lõppu vabatahtlikult tööle juba kolm korda rohkem inimesi. V. I. Lenin pidas seda Moskva tööliste algatust väga tähtsaks. Ta kirjutas sellest ajalehes pealkirja all «Suur algatus». Peagi hakati kommunistlikke laupäevakuid korraldama üle kogu maa. Neist võtsid osa sajad tuhanded inimesed.

V. I. Lenin kommunistlikul laupäevakul. 1920. aasta 1. mail korraldati suur laupäevak. Juba varahommikul asusid tuhanded Moskva elanikud oma linna korrastama. Laupäevakule tulid ka Kremlis elavad Nõukogude riigi juhid eesotsas V. I. Leniniga.

«Näidake mulle, mis tuleb teha,» pöördus Lenin tööde korraldaja poole. Saanud juhtnöörid, hakkas Lenin agaralt tööle. Koos teiste meestega tassis ta raskeid palke.

Laupäevakust osavõtjate meeleolu tõstmiseks mängis puhkpilliorkester. Nähes, kui agaralt kõik töötavad, panid muusikandid oma pillid kõrvale ja asusid tööle. Palju kasulikku tehti sel päeval Moskvas ja teistes meie maa linnades.

Ka pärast kodusõja lõppu korraldati laupäevakuid. Rahvas hakkas neid nimetama kommunistlikeks, sest inimesed töötasid vabatahtlikult, ilma tasuta, oma maa ja rahva hüvanguks.

UUED SÕNAD.

laupäevak
algatus

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Missugune oli nõukogude rahva elu kodusõja ajal?
2. Milline olukord valitses raudteedel?
3. Kus ja millal toimus esimene kommunistlik laupäevak?
4. Kuidas suhtus V. I. Lenin laupäevakutesse?
5. Miks nimetati neid laupäevakuid kommunistlikeks?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

KOMMUNISTLIKUST LAUPÄEVAKUST.

V. I. Lenin rõhutas artiklis «Suur algatus», et tööliste kangelaslikkusel tagalas ei ole mitte väiksem tähtsus, kui punaarmeelaste kangelaslikkusel rindel. Lenin toob oma artiklis ära mitu katkendit tolleaegsetest ajalehtedest, kus kirjeldatakse kommunistlikke laupäevakuid.

«17. mail toimus Aleksandri raudteel esimene kommunistlik «laupäevak». 98 kommunisti ja neile kaasatundjat töötasid vasta-

valt üldkoosoleku otsusele 5 tundi tasuta üle hariliku tööaja, saades ainult õiguse teist korda raha eest lõunatada, kusjuures lõuna juurde, samuti raha eest, anti igaühele kui füüsilise töö tegijale pool naela leiba.»

«PRAVDA» 23. V 1919. a.

7. juuni «Pravdas» kirjutas A. Djatšenko sellest tööst järgmist: «Harjumatusest on lihased väsinud, õlad ja selg valutavad, kuid ees on vaba päev — meie puhkus, jõuame välja magada. Eesmärk on lähedal, ja pärast väheseid kõhklemisi on meie koletis juba peaaegu päris platvormi juures: pange lauad alla, tõstke platvormile, ning hakaku see katel andma tööd, mida temalt juba ammugi oodatakse. Meie aga läheme hulgakesi tuppa, kohaliku rakukese heledasti valgustatud «klubisse», mille seintel ripub plakateid ja seinte ääres seisab vintpüsse, ning pärast hästi lauldud «Internatsionaali» laseme hea maitsta teel, mille juurde saame isegi leiba. Selline kohalike seltsimeeste poolt korraldatud kostitamine kulus suurepäraselt ära pärast meie rasket tööd. Jätame seltsimeestega vennalikult hüvasti ja rivistume kolonni. Revolutsioonilaulud kõlavad unise uulitsa öövaikuses, sammude rütmiline kaja saadab laulu.

Nädal on möödunud. Meie käed ja õlad on puhanud ja me sõidame «laupäevakule», nüüd juba üheksa versta kaugusele, «vaguneid tegema».

ÜLEVENEMAALINE KOMMUNISTLIK LAUPÄEVAK 1920. AASTA 1. MAIL.

Katkend Partei Keskkomitee üleskutsest kõigile töötajatele 28. aprillil 1920. aastal.

Venemaal, kus ülestõusnud töölisklass võitis kapitalistid ja mõisnikud, peab 1. mai saama võidupühaks. Võit saavutati suurte ohvritega.

Kuidas kindlustada ja muuta vankumatuks töörahva verega ostetud võitu vägivallatsejate ja rikaste üle?

Uue elu intensiivse ülesehitamisega.

Aastatuhandeid oleme me töötanud võõra tasku jaoks ning õppinud seda orjatööd vihkama ja needma. Nüüd töötame me endale, oma töölis-talupoegade riigi tugevdamiseks, kogu töörahva olukorra parandamiseks.

1. mail ütleb proletariaat pidupäeva tööga kogu maailmale: «Me võitsime tsaari, mõisniku, kapitalisti ja tšinovniku, me võidame kodanluse neetud pärandi ja tema poolt algatatud sõja tagajärje — majandusliku laose ning ehitame üles uue, rõhumiseta ja vägivallata maailma, kogu töörahva ja kõikide rahvaste võrdsuse ja vendluse maailma...»

30. MIKS VÕITSID KODUSÕJAS PUNAARMEE JA NÕUKOGUDE RAHVAS?

Kodusõda Venemaal kestis kokku kolm rasket aastat. 1920. aasta lõpuks olid valgekaartlikud kindralid ja välismaised vallutajad lõplikult purustatud ning Venemaa Euroopa-osast välja aetud. Kuid Kaug-Idas kestsid veel lahingud. Siin püüdsid kanda kinnitada kohalikud valgekaartlased koos Jaapani interventidega. Kuid ka nemad said lüüa ja 1922. aasta lõpul viis Jaapan oma väed ära. Kodusõjas jäi võitjaks Punaarmee ja nõukogude rahvas.

Paljud välismaised riigimehed ja sõjaväelased, kapitalistid ja mõisnikud olid interventsiooni alustades veendunud, et nõukogude võim ei suuda kuigi kaua vastu panna. Valgekaartlastel oli palju rohkem kogenud ohvitsere kui Punaarmeel. Neid toetas 14 välisriiki, kes algul saatsid Venemaale oma sõjaväed ja laevastiku, hiljem aga olid sunnitud väed minema viima ning piirduma relvade ja varustuse andmisega valgekaartlastele. Seega oli nõukogude võimu vaenlastel palju rohkem relvi, laskemoona, varustust ja toitu kui Punaarmeel.

Kodusõja ajal oli hetki, mil valgekaartlaste väed lähenesid Moskvale põhjast, idast ja lõunast. Suurem osa Nõukogudemaast oli valgekaartlaste käes. Kõigile raskustele vaatamata löödi vaenlased lõpuks tagasi ning võitjaks jäi Punaarmee ja nõukogude rahvas. Millega seda seletada?

Põhjusi oli mitu. Tähtsamad nendest on toodud järgmisel leheküljel. Enne kui pöörad lehte, püüa ise leida tähtsamad põhjused ja kontrolli neid siis õpiku järgi.

Punaarmee ja nõukogude rahva võidu tähtsamad põhjused olid järgmised.

* Võideldes valgekaartlaste ja välismaiste interventide vastu **pidas Nõukogudemaa töörahvas õiglast sõda**, nende vaenlased aga pidasid ebaõiglast sõda. Töörahvas kaitses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga võidetud vabadust, esimest tööliste ja talupoegade riiki maailmas.
* **Punaarmee oli tõeline rahvaarmee.** Ta koosnes töölistest ja talupoegadest, kes võitlesid teadlikult selle eest, et kapitalistid ja mõisnikud ei tuleks tagasi, et Nõukogudemaal saaks üles ehitada sotsialistliku korra. Teadmine, et nad võitlevad õige asja eest ja neid toetab kogu töörahvas, andis punaarmeelastele jõudu ning tugevdas nende usku võidusse.
* Kodusõja-aastatel ilmnes täie selgusega **meie maa rahvaste sõpruse suur jõud**. Õlg õla kõrval võitlesid Punaarmees venelased ja ukrainlased, tatarlased ja grusiinlased, eestlased ja lätlased, kõigi meie maa rahvaste esindajad. Vaenlastel ei õnnestunud rahvaid omavahel tülli ajada. Ühine võitlus ühise eesmärgi nimel tegi meie maa rahvad tugevaks.
* Nõukogude rahvast ja Punaarmeed **juhtis Kommunistlik Partei eesotsas suure Leniniga**. Rasketel aegadel koondas partei kõik jõud ähvardava vaenlase tagasilöömiseks ja purustamiseks. Partei korraldas meie maa majandust nii, et Punaarmee sai kõik võiduks vajaliku.

  Partei saatis väejuhtideks noori võimekaid revolutsionääre, kes näitasid ennast lahingutes kõige paremast küljest. Partei innustas punaarmeelasi vapralt võitlema, töölisi tagalas ennastsalgavalt töötama, talurahvast armeed ja linnu viljaga varustama.

  Parteid abistas Kommunistlik Noorsooühing — nõukogude noorsoo eesrindlik väesalk. Partei kutsel läksid sajad tuhanded kommunistlikud noored rindele, et vajaduse korral oma elu hinnaga vaenlane tagasi lüüa. Kommunistlike noorte kangelaslikkuse eest kodusõjas autasustati Kommunistlikku Noorsooühingut Punalipu ordeniga.
* **Nõukogude Venemaa töötajad ei olnud üksi — neid abistasid teiste riikide töölised ja talupojad**, kes püstitasid loosungi «Käed eemale Nõukogude Venemaast!». Kapitalistlike maade töölised takistasid oma valitsustel abistamast Venemaa valge-

kaartlasi sel määral, nagu valitsused oleksid tahtnud. Paljud interventide sõdurid keeldusid võitlemast Punaarmee vastu. Siin ilmnes tööliste rahvusvaheline ühtekuuluvus, mida väljendab loosung: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

● **UUED SÕNAD.**

õiglane sõda
ebaõiglane sõda

Leia igast reast «liigne» sõna.

1. Esimene maailmasõda, Vene-Jaapani sõda, kodusõda, Mahtra sõda.
2. Kaevikud, traattõkked, muldvall, laht.
3. Pealetung, rännak, võitlus, taganemine.
4. Vaherahu, rahuläbirääkimised, võitlus, rahutahe.
5. Diviis, polk, armee, suurtükk.
6. Leib, sool, suhkur, seep.

31. KOLMANDA PEATÜKI RAUDVARA.

KAKS AJALOOLIST ISIKUT

MIHHAIL FRUNZE
VASSILI TŠAPAJEV

KOLM AASTAARVU

1918—1920
november 1918
veebruar 1920

KAHEKSA UUT SÕNA

kodusõda
interventsioon
õiglane sõda
ebaõiglane sõda
valgekaartlased
mobilisatsioon
diviis
kommunistlik laupäevak

32. RAHULIKU ÜLESEHITUSTÖÖ ALGUS.

Olukord riigis pärast kodusõda. Üle 6 aasta olid Venemaa rahvad kannatanud sõjaraskusi algul Esimeses maailmasõjas, hiljem veelgi rängemas kodusõjas. Miljonid inimesed olid langenud rinnetel ja tapetud vaenlase poolt tagalas. Sajad tuhanded inimesed olid surnud nakkushaigustesse ja nälga. Meie maa tööliste ja talurahva võit vaenlase üle ei olnud kerge.

Pärast kodusõda oli Nõukogudemaa majanduslik olukord väga raske. Paljud Donbassi kivisöekaevandused olid veega üle ujutatud, metallurgiatehased töö lõpetanud. Kütte ja tooraine puudusel hakati sulgema Petrogradi ja Moskva suuri tehaseid. Võrreldes sõjaeelse, 1913. aastaga andis suurtööstus 1921. aastal 7 korda vähem toodangut. Raudteed suutsid vedada 5 korda vähem kaupa kui enne sõda. Trammid ei liikunud, veevärk ei töötanud, majad olid kütmata.

Sellises olukorras läks ikka rohkem töölisi linnadest tagasi maale, kus oli kergem ennast ja oma perekonda toita. 1913. aastaga võrreldes vähenes tööliste arv 2 korda. Aga töölised olid peamine jõud, kelle abil tuli hakata üles ehitama sotsialismi. Kiires korras tuli asuda majanduse taastamisele.

Majanduse taastamine. Kommunistlik Partei mõistis, et eelkõige tuleb parandada linnade varustamist toiduainetega. Kodusõja ajal oli karmilt keelatud igasugune kauplemine. Linnades saadi toiduaineid ainult kaartide alusel. Talupoeg pidi andma kogu oma vilja ja muud saadused riigile. Endale võis ta jätta ainult seemnevilja ja perekonna ülalpidamiseks vajaliku toidu.

Vastutasuks kaitses Nõukogude riik teda valgekaartlaste ja interventide eest, kes oleksid muidu maadekreediga saadud maa jälle ära võtnud.

Pärast kodusõda ei olnud talurahvas sellise korraga enam rahul. Nad tahtsid oma toodangu ülejääke vabalt müüa ja saadud raha eest vajalikke tööstuskaupu osta.

V. I. Lenini algatusel mindi 1921. aasta kevadel üle **uuele majanduspoliitikale (nep).** Nüüd määrati talupoegadele kindel toiduainete norm, mille nad pidid riigile müüma. Kui norm oli täidetud, võisid talupojad oma vilja, liha, piima, munad ja muud saadused turule viia ja neile vajalike kaupade vastu vahetada. Nüüd suurenes talupoegade huvi põlluharimise vastu. Nad püüdsid külvata võimalikult palju vilja ja kasvatada rohkem loomi.

Kuid sõda oli laostanud põllumajanduse. Vanad põllutööriistad lagunesid. Kariloomade arv oli tunduvalt vähenenud. Sellepärast ei läinud toiduainete tootmise suurendamine kuigi kiiresti.

Pealegi tabas Lõuna-Venemaad 1921. aasta suvel ränk põud. Tekkis näljahäda ja levisid nakkushaigused. Nõukogude valitsus ostis välismaalt kulla eest vilja nälgijate abistamiseks. Põuast puutumata piirkondades levis liikumine loosungi all «Kümme söönut peavad toitma üht näljahädalist!». Suurt abi osutasid nälgijatele teiste maade töölised, kes saatsid toiduaineid ja raha. 1922. aastal oli hea saak ja toiduga varustamine muutus paremaks. Tänu uuele majanduspoliitikale saadi kõige raskemast üle.

GOELRO plaan. 1921. aastal algas ka tööstuse taastamine. Töölised tulid partei kutsel tagasi tehastesse, et neid jälle käiku lasta. Suurenes kivisöe ja nafta tootmine, mis oli hädavajalik kütusena teistele tehastele.

V. I. Lenini algatusel töötati juba 1920. aastal välja meie maa majanduse igakülgse arendamise plaan, mida nimetati **Venemaa elektrifitseerimise plaaniks ehk lühendatult GOELRO plaaniks.** Selle plaani kohaselt oli kõige tähtsam ülesanne Nõukogudemaa varustamine elektriga. Plaan nägi ette, et 10—15 aasta jooksul tuleb rajada 30 suurt elektrijaama (20 soojuselektrijaama ja 10 hüdroelektrijaama). Meie maa tööstuse kogutoodang pidi GOELRO plaani kohaselt ületama 1913. aasta taseme kahekordselt. Selleks tuli käiku lasta vahepeal seisma jäänud tehased ja

V. I. Lenin GOELRO kaardi juures. N. Žukovi joonis.

vabrikud ning ehitada kümneid uusi. Nähti ette uute raudteede rajamine ning elektri laialdane kasutamine tööstuses ja põllumajanduses.

Lenin pidas seda plaani väga tähtsaks. Ta nimetas seda Kommunistliku Partei teiseks programmiks ja ütles: **«Kommunism — see on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.»**

GOELRO plaani alusel toimus edukalt Nõukogudemaa tööstuse taastamine ja arendamine. See plaan oli eeskujuks hilisemate viie aasta plaanide koostamisel.

● UUED SÕNAD.

toodang
taastamine
majanduspoliitika
elektrifitseerimine

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kirjelda Nõukogudemaa majanduslikku olukorda pärast kodusõja lõppu. Millest selline olukord oli tingitud?
2. Miks lahkusid paljud töölised linnast ja läksid tagasi maale?
3. Millise muudatuse tõi talurahva ellu uus majanduspoliitika?
4. Milliseid raskusi tuli ületada põllumajanduses 1921. aastal?
5. Jutusta GOELRO plaanist.
6. Milles seisnes selle plaani tähtsus?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

KULDMEDAL.

Katkend Jevgeni Marri raamatust «Leninil külas».

1921. aastal tabas meie maad raske ikalduse tagajärjel nälg. Eriti kannatasid lapsed. Sajad kodutud ja vanemateta lapsed kogunesid suurtesse linnadesse. Nad soojendasid ennast tänavatel asfaldikatelde juures.

Laste jaoks moodustasid kommunistlikud noored toitlustamispunkte. Tuli ju lapsi toita, neile soojavarju anda ja neid pesta.

Riigis ei jätkunud oma leivast ja Nõukogude valitsusel tuli vilja ja teisi toiduaineid osta maadelt, kus võimul olid kapitalistid ja mõisnikud. Nälgijatele müüdava vilja eest nõudsid nad tasuks kulda või hõbedat. Kogu maal algas kuld- ja hõbeasjade kogumine. Seda viis läbi Näljahädaliste Abistamise Komitee.

Komiteesse viidi kõik väärtuslik: sõrmused ja kõrvarõngad, kuldkellad ning kaelas kantavad kuldristid. Kogutud kuld ja hõbe

sulatati suurteks ja rasketeks kangideks, mis saadeti välismaale. Sealt saadi nisu, jahu ja võid.

Ka Lenini perekond andis komiteesse oma ainukese kuldeseme. See oli Vladimir Iljitši kuldmedal, mille ta oli saanud keskkooli lõpetamisel 1887. aastal.

See oli olnud Uljanovite perekonnas raske aasta.

Kui Lenin valmistus lõpueksamiteks, saabus teade, et vanem vend Aleksander on vanglasse heidetud tsaari elu kallale kippumise pärast. Peatselt Aleksander Uljanov hukati.

Saanud teada armastatud venna hukkumisest, jätkas Lenin eksamite tegemist. Ta sooritas nad hiilgavalt.

Nüüd pidi see medal sulatatama suurde kangi, nii et temast ei jää enam märkigi järele. Komitee töötajad vaatasid vaikides Lenini medalit — kuidagi poleks tahtnud seda saata ümbervalamisele.

«Kui palju medal kaalub?» küsis üks neist.

«30 grammi,» vastas teine, olles kiiresti kviitungilt järele vaadanud.

«See kogus tuleb meil ükskõik mis hinna eest kusagilt saada.»

Komitee töötajad jutustasid seltsimeestele Lenini medalist, mis pidi samal öösel sulatusse saadetama. Mindi uuesti mööda maju käima ja saadigi hulga rohkem kulda, kui kaalus Lenini medal.

Tolle kulla eest osteti välismaalt nälgivatele lastele jahu ja võid. Vladimir Iljitši medal aga hoiti alles. Seda võivad praegu näha kõik, kes külastavad Moskvas asuvat V. I. Lenini Keskmuuseumi.

33. NÕUKOGUDE LIIDU MOODUSTAMINE.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena said kõik endise tsaari-Venemaa rahvad õiguse hakata oma elu ise korraldama. Venelased, ukrainlased, valgevenelased ja Taga-Kaukaasia rahvad moodustasid oma nõukogude sotsialistlikud vabariigid.

Miks nimetatakse neid riike just **nõukogude sotsialistlikeks vabariikideks**? Püüame selles selgusele jõuda.

Vabariigiks nimetame sellist riiki, mida ei valitse üks inimene (vürst, kuningas, keiser või tsaar), vaid rahva poolt valitud inimesed. Kui vabariiki juhivad töörahva poolt valitud **nõukogud**, nimetatakse sellist vabariiki **nõukogude vabariigiks**. On olemas ka kapitalistlikud vabariigid, mille etteotsa on valitud raha-mehed-kapitalistid või nende käsilased.

Kapitalistlikes riikides kuuluvad maa ja maapõuevarad, vabrikud ja tehased, raudteed ja laevad rikastele kapitalistidele. Nõukogude vabariikides ei ole kapitaliste, kes rikastuksid teiste töö arvel. Meil kuuluvad kõik rikkused töörahvale endale. Sellist korda, kus maa ja vabrikud kuuluvad töötavale rahvale, kus pole kapitaliste ega mõisnikke, nimetatakse **sotsialistlikuks korraks**. Sellepärast nimetatakse ka meie vabariike **sotsialistlikeks vabariikideks**.

Venemaa rahvaid ühendas ammusest ajast peale võitlus tsaariametnike omavoli, mõisnike ja kapitalistide rõhumise ning välismaiste vallutajate vastu. Eriti tihedaks muutus ühine võitlus kodusõja-aastatel. Nõukogude vabariigid abistasid selles sõjas üksteist nii sõjaväega kui ka toidu ja varustusega. Ainult tänu

vennalikule koostööle ja abile suudeti kõik vaenlased tagasi tõrjuda ning kodusõjas võitjaks jääda.

Sõjapurustuste parandamiseks tuli jõudu pingutada. Jälle oli nõukogude vabariikidel vaja üksteise abi. Ühel vabariigil oli palju vilja ja kivisütt, teisel metsa ja rauamaaki, kolmandal naftat, neljandal aga puuvilla. Seda kõike läks kogu Nõukogudemaal vaja.

Nõukogude inimesed said aru, et vabariikidel on kasulik ühineda. Siis saab paremini majandust arendada ja kaupu vahetada. Ka välisriigid ei julge ühele vabariigile enam kallale tungida, sest nad teavad, et ühe kaitseks astuvad kohe kõik teised välja. Nii tekkis mõte Nõukogude Liidu loomiseks.

Nõukogude Liidu loomise plaani töötas välja V. I. Lenin. Ta õpetas, et iga vabariik otsustagu ise, kas astuda teistega liitu või mitte. Mingit sundimist ei tohi olla. «Me tahame rahvaste vabatahtlikku liitu,» kirjutas Lenin, «niisugust liitu, mis ei võimaldaks mitte mingit ühe rahvuse vägivalda teise üle, — niisugust liitu, mis oleks rajatud kõige täielikumale usaldusele, vennaliku ühtsuse selgele mõistmisele, täiesti vabatahtlikule nõusolekule.»

Need põhimõtted viidi Nõukogude Liidu rajamisel ellu. Liidus on kõigil vabariikidel, nii suurtel kui ka väikestel, võrdsed õigused ja kohustused. Näiteks Vene NFSV on oma pindalalt ligemale 400 korda suurem kui Eesti NSV ja elanike arvult ligemale 100 korda suurem. Kuid mõlema vabariigi õigused Nõukogude Liidus on ühesugused.

1922. aasta lõpus arutasid kõik nõukogude vabariigid läbi liitu astumise küsimuse. 20. detsembril 1922. aastal tulid Moskvas kokku nelja nõukogude vabariigi esindajad I üleliidulisele nõukogude kongressile. Üksmeelselt otsustati ühineda üheks suureks riigiks — **Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks**. 1922. aastal astusid Nõukogude Liitu Vene NFSV, Ukraina NSV, Valgevene NSV ja Taga-Kaukaasia SFNV, mis omakorda koosnes kolmest vabariigist — Gruusiast, Armeeniast ja Aserbaidžaanist.

Eriline koht Nõukogude Liidus kuulub suurele vene rahvale. Oma kangelasliku võitlusega töörahva vabaduse eest ja vennaliku abiga kõigile Nõukogudemaa rahvastele on vene rahvas teeninud teiste rahvaste tänu ja lugupidamise. Sellepärast ühinesidki nõukogude rahvad just Venemaa ümber.

Paljurahvuselise sotsialistliku riigi moodustamine oli suure ajaloolise tähtsusega sündmus. Sellest võtsid osa kõik nõukogude rahvad Kommunistliku Partei juhtimisel. Ajaloo edasine käik tõestas veenvalt selle sammu õigsust.

● UUED SÕNAD.

vabariik
nõukogude vabariik
vapp

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millist riiki me nimetame vabariigiks?
2. Mida sa mõistad sotsialistliku korra all?
3. Miks oli nõukogude vabariikidel vaja ühineda?
4. Kes töötas välja Nõukogude Liidu moodustamise plaani?
5. Millist põhimõtet liidu moodustamisel eriti rõhutati?
6. Millal moodustati Nõukogude Liit?
7. Mitu vabariiki astus algul Nõukogude Liitu?
8. Mitmest vabariigist koosneb Nõukogude Liit praegu?
9. Kirjelda Nõukogude Liidu lippu ja vappi.
10. Mida tähendavad sirp ja vasar?
11. Miks on vapil olev loosung kirjutatud 15 keeles?

Asenda väljendid teiste sõnadega. Kasuta neid pala jutustamisel.

Õigus hakata ise oma elu korraldama, vürst, kuningas, keiser, töörahva poolt valitud nõukogud, nõukogude vabariik, kapitalistlik vabariik, kuningriik, keisririik, rahamehed-kapitalistid, sotsialistlik kord, sotsialistlik vabariik, föderatiivne riik, vennalik koostöö, vastastikune abi, liitriik, vabatahtlik liit, üleliiduline nõukogude kongress, paljurahvuseline sotsialistlik riik.

VALIKTEST.

Vali pakutuist õige vastus.

1. Vahelesegamist teise riigi siseasjadesse nimetatakse
   kodusõjaks
   interventsiooniks
   agressiooniks
   mobilisatsiooniks.
2. Nõukogude võimu poolt olid
   töölised
   kulakud
   vaesemad talupojad
   vabrikandid.
3. Nõukogude võimu tahtsid kukutada
   kapitalistid
   mõisnikud
   töörahvas
   kehvikud.
4. Eesti Töörahva Kommuun kuulutati välja 1918. aasta
   kevadel
   suvel
   sügisel
   talvel.
5. Koltšaki väed tungisid peale
   põhjast
   lõunast
   idast
   läänest.
6. Denikini vägede purustamine algas
   1918. aastal
   1919. aastal
   1917. aastal
   1920. aasta sügisel.
7. Esimene kommunistlik laupäevak toimus
   12. aprillil 1919
   1. mail 1920
   7. novembril 1920
   19. veebruaril 1919.

8. Esimene maailmasõda kestis

3 aastat
4 aastat
5 aastat
6 aastat.

9. GOELRO plaan võeti vastu

1919. aastal
1918. aastal
1920. aastal
1921. aastal.

10. 30. detsembril 1922. a. moodustati NSV Liit

kolmest liiduvabariigist
neljast liiduvabariigist
viiest liiduvabariigist
kuuest liiduvabariigist.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

KUIDAS LOODI NSV LIIT.

V. Maamäe artiklist «Loodi rahvaste ühtne, vabatahtlik liitriik».

Esimene üleliiduline nõukogude kongress avati Moskvas Suures Teatris 30. detsembril 1922. aastal. Kongressist võttis osa 2215 saadikut neljast nõukogude vabariigist. Saadikute hulgas oli kõigi nõukogude rahvaste esindajaid, ka eestlasi ja lätlasi. (Eestlased ja lätlased moodustasid 3,4% kongressi saadikutest.)

Haiguse tõttu ei saanud V. I. Lenin kongressist osa võtta. Kongress valis ta oma auesimeheks ning saatis talle tervituse. Kongressi esimeheks valiti Mihhail Kalinin.

Kongress võttis vastu NSV Liidu loomise deklaratsiooni ja vabariikide vahel sõlmitud lepingu. Need olid väga tähtsad dokumendid. M. Kalinin ütles nende kohta: «On möödunud tuhanded aastad sellest ajast, millal inimkonna arukamad esindajad on hakanud murdma oma päid, otsides võimalusi, et rahvad saaksid elada vastastikuses sõpruses ja vendluses. Alles tänasel päeval pannakse esimene nurgakivi selles suunas. Täna pani neli nõukogude vabariiki aluse sellele vundamendile. Ma olen veendunud, et töötajate toetuse korral on meie ürituse edu kindel.»

34. V. I. LENINI ÕPETUSED JÄRGLASTELE.

V. I. Lenin töötas oma jõudu ja tervist säästmata töörahva parema tuleviku heaks. Ta oli Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi looja ja juht. Enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni tuli Leninil üle elada suuri raskusi ja sageli kannatada puudust. 1918. aastal tegid töörahva vaenlased katse Leninit tappa. Lenin sai kahe mürgitatud kuuliga raskesti haavata. Lenini tugev tervis pani vastu ja ta paranes haavadest küllalt kiiresti. Paraku õnnestus arstidel eemaldada Lenini kehast ainult üks kuul, teist puudutada oli liiga ohtlik.

Pärast paranemist asus V. I. Lenin uuesti Nõukogude riigi etteotsa. Tema juhtimisel löödi tagasi kõik vaenlased, kes tahtsid hävitada maailma esimest tööliste ja talupoegade riiki. Lenini õpetuste järgi parandati sõjahaavad ja moodustati Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

Kuid haavatasaamine ja pingeline töö mõjusid siiski Lenini tervisele. Lenin haigestus raskesti. 1922. aasta kevadel pidi ta arstide nõudel siirduma Moskvast 35 kilomeetri kaugusel asuvasse Gorki mõisa ennast ravima. Siin viibis Lenin kogu 1922. aasta suve ja 1923. aasta märtsikuust kuni surmani. Nõukogude rahvas jälgis mure ja ärevusega tema haiguse käiku. Iga päev avaldati ajalehtedes teateid Lenini tervise kohta.

Kui haigus veidigi võimaldas, hakkas Lenin jälle tööle. Ta oli teadlik haiguse ohtlikkusest ning kiirustas seepärast oma mõtete ülesmärkimisega. Arstid lubasid tal dikteerida esialgu 5—10 minutit, hiljem 30—40 minutit päevas. Suure tahtepingutuse tulemusena said teoks Lenini viimased kirjutised. Nendes õpetas

V. I. Lenin.

Lenin, kuidas üle saada raskustest ning muuta Nõukogude riik tugevaks. See oli sotsialismi ülesehitamise plaan Nõukogude Liidus.

V. I. Lenin õpetas, et meie maal tuleb lühikese ajaga lahendada kolm suurt ja keerulist ülesannet: luua võimas rasketööstus, koondada talurahvas ühismajanditesse ning teostada kultuurirevolutsioon, mille esimeseks sammuks pidi olema kirjaoskamatuse kaotamine. Vaatleme neid ülesandeid lähemalt.

Tsaari-Venemaal ei olnud paljusid väga vajalikke vabrikuid ja tehaseid. Enamik masinaid tuli osta välismaalt. Kapitalistlikud riigid aga ei müünud Nõukogudemaale kõiki vajalikke masinaid. Nad tahtsid, et Nõukogude Liit jääks majan-

duslikult nõrgaks riigiks. Lenin õpetas, et nõukogude inimesed ei tohi sellega leppida. Nõukogude Liit tuleb muuta võimsaks tööstusriigiks. Meie maa vajab traktoreid, kombaine, autosid, lennukeid, keerulisi tööpinke ja muid masinaid. Peame hakkama neid ise valmistama. Sellepärast tuleb kõigepealt luua rasketööstus — ehitada suured vabrikud, kus toodetakse metalli ja tehakse masinaid, rajada suured elektrijaamad, mis annavad vabrikutele ja linnadele elektrienergiat.

Oktoobrirevolutsiooni tulemusena said talupojad mõisnike maa endale. Nõukogudemaal tekkisid miljonid uued väiketalud. Nende põllud andsid aga vähe saaki, sest talupojad harisid põlde vanade tööriistadega. Üks talupoeg ei suutnud osta traktorit ega muid masinaid. Pealegi olid talude põllulapid liiga väikesed. Seal ei olekski traktor või kombain töötada saanud.

Lenin õpetas, et talupoegadel tuleb oma elu ümber korraldada. Talupojad peavad hakkama koos tööle, asutama kooperatiive. Kooperatiivid saavad ühiselt masinaid ja paremat seemet osta, ühiselt vilja koristada ja seda linnadele müüa, ühiselt uusi hooneid ehitada. Nii harjuvad talupojad ühise tööga. Masinate kasutamine muudab töö kergemaks ja ka põllud annavad paremat saaki.

Kirjaoskamatute inimestega ei saa sotsialismi üles ehitada. Enne revolutsiooni said vaid vähesed koolis käia. Sellepärast ei osanud enamik inimesi lugeda ja kirjutada. Kirjaoskamatu tööline või talupoeg ei tulnud aga masinate juhtimisega toime. Lenin õpetas, et kõigile nõukogude inimestele tuleb anda haridust. Ka vanemad inimesed võtku kätte ning õppigu lugema ja kirjutama.

Väga palju peavad õppima nõukogude noored. On ju nende ülesandeks kommunistliku ühiskonna ülesehitamine. **Et ehitada, peab oskama, et osata — peab teadma, et teada — peab õppima! Ilma teadmisteta ei saa üles ehitada kommunismi.**

Lenini õpetused said nõukogude inimestele tegevusjuhendiks. Ühtaegu näitavad need õpetused kõigile rahvastele teed õnnelikku tulevikku. Seepärast antakse kõigis keeltes ikka ja jälle välja Lenini teoseid, kus Lenini õpetused on kirja pandud.

V. I. Lenini surm. 1923. aasta suvel hakkas Lenin paranema. Ta jalutas Gorki pargis, naljatas, naeris, püüdis pikemat aega töötada. Lenin jälgis suure tähelepanuga meie maa elu, luges ajalehti, vestles loetust oma abikaasa Nadežda Krupskajaga. Ta kuulas meelsasti jutustusi, mida talle ette loeti ja vaatas kroonikafilme. Suurt rõõmu tegid Leninile tööliste ja talupoegade saadikute külaskäigud.

Oma lähedaste suhtes oli Lenin väga tähelepanelik ja hoolitsev. Eriti sõbralik oli ta laste vastu. Nadežda Krupskaja kirjutas: «Surmatunnini jäi ta samasuguseks kui varemgi — määratu suure tahtejõuga inimeseks, kes valitses ennast, naeris ja naljatas veel enne surma, hoolitsedes õrnalt teiste eest.»

1924. aasta jaanuaris halvenes V. I. Lenini tervis ootamatult. 21. jaanuaril 1924 suri Vladimir Iljitš Lenin Gorkis. Kaks päeva hiljem toodi kirst Lenini põrmuga erirongil Moskvasse ning paigutati viimaseks hüvastijätuks kesklinnas asuvasse suurde, kaunisse saali.

Oli käre pakane. Kraadiklaas näitas 30 kraadi külma. Sellele vaatamata seisid sajad tuhanded inimesed tundide kaupa järjekorras, et armastatud juhiga hüvasti jätta. Tänavatel põlesid suured lõkked, et inimesed saaksid ennast soojendada. Pühalikus vaikuses, mida aeg-ajalt katkestas allasurutud nutt, möödus nelja päeva jooksul ligemale miljon inimest Lenini kirstust.

27. jaanuaril kell 16 paigutati Lenini kirst Punasele väljakule püstitatud ajutisse puust mausoleumi. Kõlas leinamuusika, undasid vabrikute ja vedurite viled, mürises suurtükkide saluut. Kogu meie maa, kogu maailm tardus leinaseisakusse. Ka kapitalistlike riikide töölised ja talupojad mälestasid sel tunnil töörahva suurt juhti.

Praegu puhkab Lenini põrm punasest ja mustast marmorist kaunis mausoleumis. Kommunistlik Partei andis nõukogude teadlastele raske, aga austava ülesande — säilitada V. I. Lenini põrm paljudeks aastateks. Meie arstid tulid selle ülesandega toime. Igal inimesel, kes sõidab Moskvasse, on võimalik näha V. I. Lenini põrmu Punasel väljakul asuvas mausoleumis.

Lenini surm oli raske löök Nõukogudemaale ja kogu maailma töörahvale. Nõukogude võimu vaenlased tundsid kahjurõõmu ja lootsid, et esimene töörahva riik nõrgeneb. See lootus ei täitunud. Mõne kuu jooksul pärast Lenini surma astus Kommunistlikku

V. I. Lenini mausoleum.

Parteisse üle 200 000 töölise. Kommunistlikku Noorsooühingusse astus 150 000 noormeest ja neidu. Kommunistlikku Noorsooühingut hakati nimetama Üleliiduliseks Leninlikuks Kommunistlikuks Noorsooühinguks. Ka pioneeriorganisatsioonile anti suure Lenini nimi. Petrogradi tööliste palvel nimetati nende linn, kus Lenin oli Oktoobrirevolutsiooni ja Nõukogude riigi rajamist juhtinud, ümber Leningradiks. Paljudele vabrikutele, tänavatele ja väljakutele anti Lenini nimi.

Nõukogude rahvas hoiab pühalt mälestust oma suurest juhist.

● UUED SÕNAD.

rasketööstus
kirjaoskamatus
kooperatiiv
saluut
mausoleum
tööstusriik

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Jutusta V. I. Lenini haigusest.
2. Kuidas kirjutas Lenin oma viimased artiklid?
3. Millised olid Lenini õpetused sotsialismi ülesehitamiseks meie maal? Jutusta eraldi Lenini plaanidest:
   a) tööstuse;
   b) põllumajanduse;
   c) hariduse alal.
4. Kirjelda, kuidas elas Lenin haigena Gorkis.
5. Jutusta Lenini matustest 1924. aasta jaanuaris.
6. Kus asub Lenini põrm praegu?
7. Kuidas on jäädvustatud meie maal V. I. Lenini mälestus?
8. Nimeta meie vabariigis mõni Lenini nimega seotud ettevõte, väljak või tänav.
9. Kus asuvad meil V. I. Lenini mälestussambad?
10. Mida tähendab lühend ÜLKNÜ?

35. ESIMENE VIIE AASTA PLAAN.

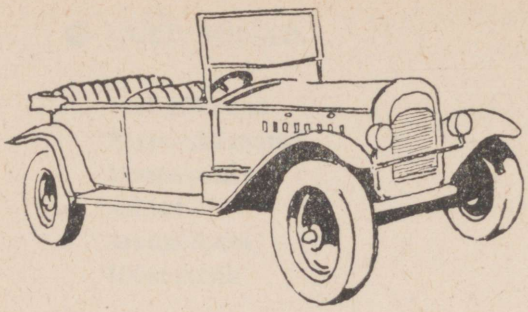
Kommunistlik Partei juhtis meie maad Lenini õpetuste kohaselt kindlalt sotsialismile. Sellel teel tuli aga ületada palju raskusi.

Tol ajal oli Nõukogude Liit ainus maa maailmas, kes ehitas sotsialismi. Teda ümbritsesid vaenulikud kapitalistlikud riigid. Oli karta, et soodsal hetkel tungivad nad uuesti meie maale kallale. Sellepärast oli vaja kõige lühema aja jooksul rajada tugev rasketööstus, mis suudaks anda masinaid vabrikutele ja tehastele ning piisavalt relvi Punaarmeele. Masinate valmistamiseks läks vaja metalli ja sütt. Nende saamiseks tuli rajada uusi kaevandusi. Masinad pandi tööle elektri abil. Selleks tuli ehitada uusi elektrijaamu.

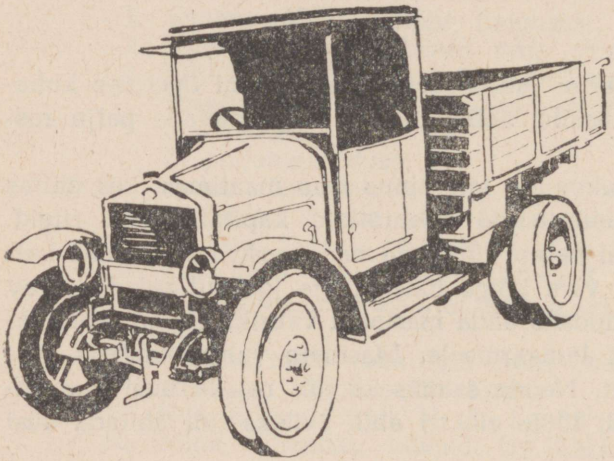
Kommunistlik Partei kaalus põhjalikult meie maa võimalusi ja tuli järeldusele — **Nõukogudemaal on olemas kõik vajalik sotsialismi ülesehitamiseks**. Meil oli **küllaldaselt toorainet, palju tööjõudu, sotsialistlik riigikord**. On vaja ainult tööle asuda kindla, hästi läbimõeldud plaani alusel. Juba 1926. aastal hakati välja töötama majanduse arendamise suurt plaani viieks aastaks. Kuskil mujal maailmas ei olnud varem sellist plaani tehtud. Välismaa kapitalistid ei uskunud, et viie aasta plaanist midagi välja tuleb.

1928. aastaks oli viie aasta plaan valmis. Nõukogude inimesed võtsid selle vaimustusega vastu ja alustasid partei juhtimisel tööd plaani ülesannete täitmiseks.

Nõukogude valitsus otsustas rahvamajanduse arendamiseks kulutada viie aasta jooksul 65 miljardit rubla. Pidi loodama täiesti

Esimene nõukogude sõiduauto.

Esimene nõukogude veoauto.

uued tootmisharud — auto- ja traktoritööstus, keemiatööstus ja masinaehitus. Põldudelt taheti saada poolteist korda rohkem saaki. Plaan nägi ette ehitada 1500 suurt ettevõtet.

Möödusid aastad. Üks tehas ja kaevandus teise järel sai valmis ja hakkas toodangut andma. Töölised alustasid võistlust plaani ennetähtaegse täitmise eest. Leningradi töölised esitasid üleskutse «5=4». See tähendas: «Täidame viie aasta plaani nelja aastaga.» Nõukogude inimeste tööind suurenes veelgi. Meie maa muutus neil aastatel tohutuks ehitusplatsiks. Ehitusmehhanisme oli veel väga vähe. Töötada tuli peamiselt käru ja labidaga. Kõigele vaatamata täitsid töölised endale võetud kohustused. Peagi võidi teatada kogu maailmale: «**Esimene viie aasta plaan on täidetud nelja aasta ja kolme kuuga. Selle ajaga ehitati ja anti käiku**

1500 suurt ettevõtet. Uued kaevandused annavad sütt ja metalli. Uued tehased valmistavad traktoreid ja kombaine, autosid ja lennukeid, tanke ja kõige keerulisemaid tööpinke.»

Esimese viisaastaku üheks kõige tähtsamaks ehituseks oli **suur hüdroelektrijaam Dnepri jõel**.

Läbi Ukraina voolab lai ja veerohke Dnepri jõgi. Kiievi linnast 600 kilomeetrit lõuna pool asusid Dnepri jõel kärestikud. Vahutades voolas jõgi oma kivises sängis. Nii oli see kestnud aastatuhandeid. Jõel oli tohutu jõud, kuid see läks kasutult kaduma.

Juba GOELRO plaanis nähti ette võimsa hüdroelektrijaama ehitamine Dnepri kärestikele. Ehitustöödega alustati esimese viisaastaku alguses. Ehitajaid saabus kogu Nõukogudemaalt. Nende hulgas oli palju noori. Tuli jagu saada paljudest raskustest. Puudusid elamud. Elati barakkides või telkides. Sageli ei saanud ehitajad kõhtu täis süüa. Kuid noored ei norutanud. Nad töötasid sellise innu ja kiirusega, mida varem elektrijaamade ehitamisel ei olnud nähtud.

Mõne aastaga kerkis Dnepri kärestikele 10-korruselise maja kõrgune tamm. Tammile ehitati hüdroelektrijaam, tammi kõrvale aga lüüsid, mida mööda laevad said tõusta ja laskuda. Tammi taha tekkis suur veehoidla, mille veed ujutasid üle Dnepri kärestikud. Nüüd võisid laevad sealt rahulikult üle sõita. Viisaastaku lõpuks sai elektrijaam valmis ja hakkas voolu andma. Dneprogess oli kõige suurem hüdroelektrijaam kogu Euroopas. Ta tootis rohkem elektrienergiat kui kõik tsaari-Venemaa elektrijaamad kokku.

Väga tublilt töötasid siin kommunistlikud noored. Nõukogude riik autasustas Kommunistlikku Noorsooühingut tehtud töö eest Lenini ordeniga.

Kaugel Siberis hakati ehitama **Kuznetski metallurgiatehast**. 1930. aastal saabusid kohale esimesed ehitajad. Tööd tuli alustada kohas, kus seni ei elanud ühtegi inimest. Oli käre pakane. Kraadiklaas näitas ligi 50 kraadi külma. Ehitajad teadsid, et meie maale on hädasti vaja metalli ja see teadmine innustas neid tööle. Ehitustööde üks juhataja seltsimees Bardin jutustas nendest päevadest niimoodi.

«Töötasime ööd kui päevad läbi. Öösel valgustasid ehitusplatsi helgiheitjad, sest öised vahetused ei tahtnud teha vähem

kui päevased. Kui pooleliolevas süvendis satuti äkki allikale, jätkati kaevamist, seistes vööni jääkülmas vees.

Masinad jäid külma käes seisma. Kuid kivikõva maad oli vaja iga hinna eest purustada. Kommunistlikud noored kuulutasid välja hoogtööpäeva. Kõrvalehoidjaid ei olnud. Tihedas külmas udus hakkasid noored kirkadega maad raiuma. Kangestusid jalad ja külmusid sõrmed, kuid ükski töötaja ei lahkunud töökohalt. Helgiheitjate valgusel töötati kogu öö. Nii võideti külm ja pakane, võideti kangekaelne Siber.»

Kaks aastat pärast ehituse algust andis esimene kõrgahi metalli. Veel mõni kuu pingelist tööd ja Kuznetski metallurgiatehas oli valmis. Siin hakati valmistama raudteerööpaid, mida vajati paljude uute raudteeliinide ehitamiseks.

Esimesel viisaastakul valmis 1400 kilomeetri pikkune raudtee, mis ühendas Turkestani (nii nimetati tol ajal Kesk-Aasiat) Siberiga. Seda teed hakati ehitama juba tsaarivalitsuse ajal, kuid valmis jõuti teha õige vähe. Vahele tulid rasked sõja-aastad. 1927. aastal jätkati raudtee ehitamist. Tee ehitati valmis kolme aastaga. Kui Siberis tegi ehitajatele liiga pakane, siis siin kimbutas suvine kuumus. Raudteed ehitati otsejoones läbi liivakõrbe, kus südasuvel oli sooja üle 50 kraadi. Sageli tõusid liivatormid, mis puhusid laiali raudtee muldkeha. Vankrite ja kärude rattad vajusid sügavalt liiva. Kuid ehitajad ületasid kõik raskused. Raudtee anti käiku üks aasta enne tähtaega. Nüüd veeti Kesk-Aasia vilja ja puuvilla, viinamarju ja riiet kõige lühemat teed mööda Siberisse. Siberist toodi metalli ja puitu, sütt ja karusnahku ning toorainet Kesk-Aasia tööstusele.

Suure hooga ehitati tehaseid traktorite ja põllutöömasinate valmistamiseks. Stalingradis ja Harkovis hakkasid tööle võimsad traktoritehased. Moskvasse ja Gorkisse rajati autotehased. Rostovis Doni ääres alustas tööd põllutöömasinate tehas. Neid ettevõtteid varustasid masinate ja muu sisseseadega Leningradi tehased. Kuid palju uusi masinaid tuli osta välismaalt kulla eest. Selleks pidi Nõukogudemaa suurendama põllumajandussaaduste väljavedu. See toimus ajal, mil Nõukogudemaal kehtis kaardisüsteem, sest toiduainetest tunti ikka veel nappust. Kuid nõukogude rahvas mõistis, et teist võimalust ei ole. Nad olid nõus piirama oma tarvidusi, et osta välismaalt vajalikke masinaid ja kiiremini täita viie aasta plaan.

● UUED SÕNAD.

viie aasta plaan
hüdroelektrijaam
tamm
kõrgahi
barakk
lüüs

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Missugused olid esimese viie aasta plaani ülesanded?
2. Kui kiiresti täideti viie aasta plaan?
3. Kuidas töötasid nõukogude inimesed selle plaani täitmiseks?
4. Mida hakati valmistama esimese viisaastaku jooksul ehitatud tehastes?
5. Jutusta Dnepri Hüdroelektrijaama ehitamisest.
6. Jutusta Kuznetski metallurgiatehase ehitamisest.
7. Milline tähtsus oli Turkestani—Siberi raudteel?
8. Kuhu rajati esimesed traktoritehased, kuhu autotehased?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

VÄLISMAINE AJAKIRJANDUS VIIE AASTA PLAANI TÄITMISEST.

Sel ajal, kui Nõukogude Liidus täideti edukalt esimese viie aasta plaani ülesandeid, tabas kapitalistlikke riike raske katsumus — algas suur majanduskriis. Kauplused ja laod olid kaupu täis, kuid töörahvas ei jõudnud neid osta. Kuna kaupu ei saadud müüa, siis vähendati nende tootmist. Paljud tehased töötasid poole koormusega, paljud lõpetasid üldse töö. Miljonid inimesed jäid selle tõttu ilma tööta. Nendel ei olnud mingit sissetulekut, et toita ennast ja oma perekonda. Kasvas rahulolematus kapitalistliku korra vastu ja tugevnes streigiliikumine. Ikka suurema huviga jälgiti Nõukogude Liidu edusamme majanduse ülesehitamisel. Kapitalistlike riikide ajakirjanikud hakkasid üha sagedamini kirjutama sellest, mida nad nägid meie maad külastades.

Avaldame nendest kirjutistest mõned katkendid.

Poola ajakirjanik W. Broniewski kirjutas Dneprogessi ehitamisest järgmist.

«Dnepri tammile jõudsime kuidagi ootamatult — ja peatusime.

Seal, kus varem olid kärestikud, on praegu Dnepr — lai, laevatatav, vaikne. Sellisena jõuab ta otse tammini, mida mööda sõidavad autod ja käivad inimesed. Vee alla on kadunud mõned külad, tubli tükk kallast ja kärestikud. Jõgi ise langeb möirge ja kohinaga pritsmete pilves alla 60 meetri kõrguselt. Pool kilomeetrit pritsib ta vahtu, enne kui lahtub jõe viha.

Liikudes mööda tammi, suundume kogu ehituse südame — hüdroelektrijaama poole. Võrdlemisi väike, kuid väga ilus hoone. Klaas, teras ja betoon. Puhtus ja valgus. Keskmises saalis seisab üheksa generaatorit, mis muudavad veejõu elektrienergiaks. Neli esimest panid paigale ameerika insenerid, viis ülejäänut aga nõukogude insenerid, sest välismaalaste palk oli liiga kallis. Ja tuldi toime, kuigi ameeriklased olid kindlad, et neid ei suudeta asendada.

Tammi vasakule kaldale on aga kerkinud uus linn. Siin liiguvad juba trammid, osa peatänavast on asfalteeritud, kõikjal on näha uusi maju ning pooleliolevaid ehitusi. Linn kasvab.»

Ameerika ajakiri «Nation» kirjutas 1932. a. novembrikuus:

«Viie aasta plaani neli aastat on endaga kaasa toonud tõepoolest suurepäraseid saavutusi. Nõukogudemaa ilme muutub sõna otsese mõttes tundmatuseni.

Nõukogude Liit on organiseerinud lõpmata suure hulga esemete massilise tootmise, mida Venemaa varem kunagi pole toodnud: traktorid, kombainid, kvaliteetteras, sünteetiline kautšuk, kuullaagrid, võimsad diiselmootorid ja turbiinid, telefoniseadmed, elektrimasinad, autod ja mitusada liiki uusi masinaid.

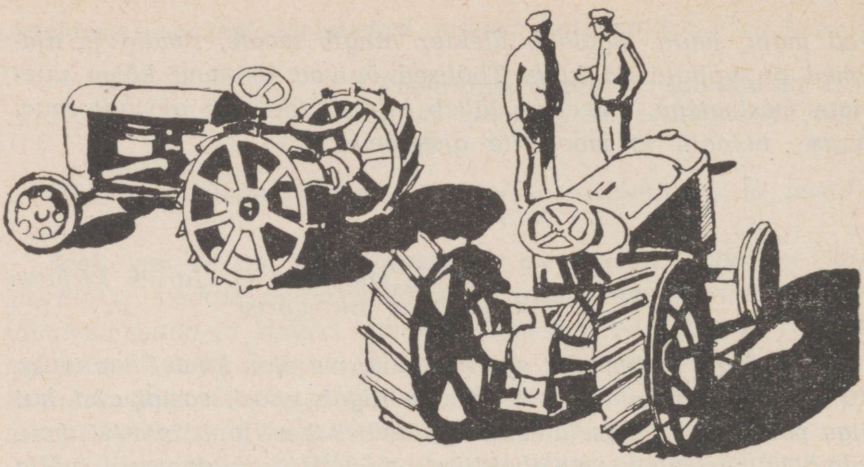
Nõukogude tasandikel pole teetähiseks enam kirikute ristid ja kuplid, vaid viljaelevaatorid ja silotornid. Kolhoosid ehita-

vad maju, lautu, sigalaid. Elekter tungib maale, raadio ja ajalehed on vallutanud küla. Töölised õpivad töötama kõige uuemate masinatega, Venemaa läheb kiiresti üle puu ajastult raua, terase, betooni ja mootorite ajastule.»

Inglise kapitalist G. Jarvis kirjutas 1932. a. oktoobris:

«Ma ei ole kommunist ega bolševik, ma olen kindel kapitalist. Kuid ma tahan öelda, et Venemaa liigub edasi, samal ajal kui liiga palju meie tehaseid seisab ja umbes 3 miljonit inimest meie rahva hulgast otsib meeleheitlikult tööd. Viisaastak naerdi välja ja ennustati selle läbikukkumist. Kuid olge kindlad — viie aasta plaani alusel on tehtud rohkem, kui oli ette nähtud.

Kõige tähtsam on võib-olla see, et Venemaa noorsool ja töölistel on olemas see, mis tänapäeval kahjuks puudub kapitalistlikes maades — nimelt lootus.»

36. KOLHOOSIDE ASUTAMINE.

Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist oli möödunud üle 10 aasta. Talupojad aga töötasid enamasti endist moodi — igaüks eraldi oma väikesel põllulapil. Peaaegu kogu töö tehti käsitsi. Vaeva nähti palju, kuid saagid olid väikesed. Põllumajandus ei jõudnud tööstuse arenguga sammu pidada.

Maal elas ikka veel teiste töö arvel rikastunud talupoegi — kulakuid. Nõukogude võim ei lubanud neil enam endist viisi palgata tööle vaeseid talupoegi ja neid rõhuda. Seepärast vihkasid kulakud nõukogude võimu. Neil oli palju vilja, kuid nad ei müünud seda meelega riigile. Linnades tuli jälle puudus leivast. 1928. aastal pidi riik sisse seadma toidukaardid. Kulakud tundsid sellest kahjurõõmu.

V. I. Lenin oli õpetanud, et talurahval tuleb ühineda suurtesse kollektiivsetesse majapidamistesse — kolhoosidesse. Selleks et kolhoosides töö edeneks, oli vaja põllutöömasinaid. Neid oli Nõukogudemaal esialgu vähe. Puudusid ka tehased masinate tootmiseks. Traktoreid tuli sisse vedada välismaalt. See nõudis palju raha.

Esimesel viisaastakul hakati meie maal ehitama hulgaliselt traktoreid, kombaine ja teisi põllutöömasinaid. Need koondati

masina-traktorijaamadesse, kust talupojad võisid neid laenutada. Hakati rajama suuri riiklikke majandeid — sovhoose. Need muutusid tõelisteks viljavabrikuteks. Nüüd võis talurahvas Kommunistliku Partei juhtimisel asuda oma elu ümber korraldama.

1929. aastast alates hakkasid talupojad kolhoose asutama. Selleks ajaks töötas sovhoosides ning esimeste kolhooside põldudel juba palju traktoreid ja muid masinaid. Talupojad tulid kauge maa tagant vaatama, kuidas masinatega põldu haritakse. Kodus jutustasid nad nähtust teistele ja otsustasid asutada kolhoosi. Partei saatis maale 25 000 töölist-kommunisti, kes abistasid talupoegi nõu ja jõuga kolhooside asutamisel.

Kolhooside asutamine ei meeldinud kulakutele. Nende jõukale elule ähvardas tulla lõpp, sest kolhoosi astunud talupojad ei tulnud enam kulaku käest seemnevilja või tööloomi laenama ega nõustunud kulaku põllul laenu eest töötama. Kulakud levitasid kolhooside kohta laimujutte, põletasid kolhooside hooneid, rikkusid masinaid ja mõnikord isegi tapsid kolhooside asutajaid. Kolhooside rajamine toimus ägedas võitluses kulakutega.

Jutustame allpool sellest, kuidas asutati kolhoos Lõuna-Venemaal, vaeses Borovskoje külas.

1929. aastal tuli Borovskoje külla kooliõpetajaks 19-aastane kommunistlik noor Valentin Skorohodov. Külas ei olnud koolimaja. Kooli tuli pidada väikeses talutares. Päeval õpetas Skorohodov lapsi, õhtul aga neid täiskasvanuid, kes ei osanud veel kirjutada ja lugeda.

Kohalikud talupojad olid kolhoosidest kuulnud, kuid paljud kõhklesid veel. «Mis sellest, et kolhoosis on masinad ja töö muutub kergemaks, kuid oma maalapist ja loomadest pean ma loobuma,» arutasid paljud. «Las olla väike ja vaene majapidamine, peaasi, et on oma.» Kulakud andsid sellistele arvamistele hoogu takka.

Valentin Skorohodov oli aga kolhoosikorra pooldaja. Koos kohalike kommunistidega soovitas ta talupoegadel asutada kolhoos. Asja arutamiseks kutsuti kokku koosolek. Sinna tulid ka kulakud.

«Aitab juba vaesuses elamisest. Tuleb ühineda ja ühiselt töötada. Siis muutub ka elu paremaks,» kõneles Valentin Skorohodov ägedalt.

«Oled veel liiga noor meie õpetamiseks,» katkestas teda üks kulak. «Meil on ka ilma kolhoosita hea. Ikkagi oma majapidamine. Aga kolhoosis pannakse kõik inimesed ühte suurde majja elama ja lapsed võetakse vanematelt ära.»

Puhkes äge vaidlus. Osa talupoegi oli kolhoosi poolt, teine osa kõhkles. Pikapeale sai talupoegadele selgeks, et kulakud ajavad kolhooside kohta laimujutte ja mõtlevad ainult oma kasudele. Sellepärast nad ongi kolhooside asutamise vastu. Kulakud aeti koosolekult minema. Veel samal õhtul astusid 15 talupoega kolhoosi liikmeks. Nii pandi alus kolhoosile Borovskoje külas.

Vihased kulakud otsustasid kättemaksuks Valentin Skorohodovi tappa. Kord õhtul, kui noor õpetaja parandas üksinda oma toas õpilaste vihikuid, tulistati teda läbi akna vintpüssist. Õnneks lendas kuul mööda. Laskja kadus. Kulakud teadsid, et Valentin Skorohodov käib sageli linnas oma ema külastamas. Nad varitsesid teda linna viiva tee ääres ja tapsid noore õpetaja.

Sajad talupojad tulid kommunistliku noore Valentin Skorohodovi matustele ja nõudsid kulakute karmi karistamist. Nüüd astusid paljud talupered kolhoosi, millele anti Valentin Skorohodovi nimi.

Kulakud ei suutnud ka mujal kolhooside asutamist takistada. Esimese viisaastaku jooksul astus enamik talupoegi kolhoosidesse. Talurahva nõudel saadeti kulakud küladest välja, Siberisse asumisele. Nende maa, majad ja tööriistad anti kolhoosidele. Ilma kulakuteta läks kolhoosides elu ja töö palju paremini.

Möödusid aastad. Ikka rohkem masinaid ilmus kolhoosipõldudele. Saagid kasvasid ja kolhoosnike elu muutus paremaks. Paljudesse küladesse ilmus elektrivalgus pimedate petrooleumilampide asemele. Maale ehitati uusi koole, klubisid ja haiglaid. Kolhooside asutamine muutis Venemaa talupoegade elu põhjalikult.

● **UUED SÕNAD.**

masina-traktorijaam
sovhoos
kolhoos

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks oli kolhooside asutamine vajalik?
2. Miks olid kulakud kolhooside asutamise vastu?
3. Kuidas kahjustasid kulakud esimesi kolhoose?
4. Jutusta kolhoosi asutamisest Borovskoje külas.
5. Kuidas muutus talupoegade elu kolhoosis?

Asenda väljendid teiste sõnadega. Kasuta neid pala jutustamisel.

Kolhoos, sovhoos, talu, seemnevili, tööloom, oma majapidamine, saadeti asumisele, kollektiivne töö, saagid kasvasid, kolhoosikord muutis põhjalikult elu maal, toidukaardid, kollektiivne majapidamine, põllutöömasinad, traktorijaamad, riiklikud majandid, 2500 töölist-kommunisti.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

ESIMENE NAISTRAKTORISTIDE BRIGAAD.

Esimese naistraktoristide brigaadi meie maal organiseeris 20-aastane ukrainlanna Paša Angelina 1933. aastal. Algul suhtuti külas sellesse algatusse umbusklikult. Seni olid alati mehed kündnud ja külvanud. Kohalikud talupojad arvasid, et sellest ei tule midagi head. Kuid brigaad töötas tublilt, isegi paremini kui meestraktoristid. 1938. aastal esitas Paša Angelina üleskutse: «100 000 naist traktorirooli taha!» Üleskutsele vastas 200 000 naist, kes õppisid traktoristiameti selgeks. Suure Isamaasõja ajal, kui mehed kutsuti sõjaväkke, töötasid need naised meeste asemel meie maa põldudel.

Alljärgnevalt katkend P. Angelina mälestustest oma brigaadi töö alguse kohta.

«Saabus 1933. aasta kauaoodatud kevad. Traktorid olid töökorras. Meie brigaadi liikmed ootasid ainult käsku tööle asuda. Tegime veel viimaseid ettevalmistusi. Kontrollisime kõike hoolega, otsekui enne lahingut. Tüdrukud närveerisid. Nad tundsid

neile pandud vastutust. Olime ju Nõukogude Liidu esimese naistraktoristide brigaadi liikmed.

Lõpuks oli see päev käes. Käivitasime traktorid. Õhk oli täis mürinat, kui traktorid sujuvalt teele asusid. Meeleolu oli meil kõigil pidulik. Kogu tee kuni kolhoosini lasksime laulu. Ja järsku näeme — meile tuleb vastu suur hulk külanaisi. Selgesti on kuulda nende ärritatud hääli. Naised lähenevad ja juba kuuldub ähvardusi:

«Kasige minema! Ei lase plikade masinaid meie põldudele! Ei lase!»

Sõitsime pikkamööda edasi, naistesumm meie kannul. Jõudsime põllule ja hakkasime kündma. Kündsime tunni, teise, kolmanda. Naistejõuk seisab samas, laiali ei lähe. Lõpuks sosistasid naised midagi omavahel ja pöördusid külasse tagasi.

Kündsime uudismaad ja külvasime sinna vilja. Tüdrukud töötasid vaikides, päeval ja öösel, väsimust tundmata. See oli aga ainult väliselt nii. Teadsin väga hästi, kui väsinud tüdrukud olid harjumatust tööst traktoritel. Traktorid töötasid suurepäraselt. Kündsime palju maad.

Kolmanda päeva hommikul tulid põllule poisikesed, samasugused tõmmujuukselised ja päevitanud, nagu nende isad ja emad. «Tere!» hüüdsid nad kooris ja andsid meile nisuleiba, piima, võid ja liha. «Kogu küla tuleb teile varsti külla,» teatasid nad meile tähtsalt.

Ja juba nägimegi inimsumma. Jätkasime kündi. Esireas sammusid vanad põllumehed. Kui nad olid õige lähedal, peatasime traktorid. Saabunud vaikuses kõlasid meeste sõnad: «Tubli tüdruk oled, brigadir Pašenka. Ja tublid tüdrukud olete kõik. Kogu külaga palume andeks...»

Meil oli hea meel kuulata kiitvaid sõnu töö kohta. Aga tüdrukud töötasid tõepoolest tublilt.»

37. SOTSIALISMI VÕIT MEIE MAAL.

Teine viisaastak. Esimese viisaastaku jooksul rajati Nõukogudemaal sotsialistliku ühiskonna alusmüür. Teisel viisaastakul (1933—1937) aga ehitati sotsialism juba põhijoontes üles.

Teise viie aasta plaani ülesanded olid tunduvalt suuremad kui esimesel viisaastakul. Nüüd tuli ehitada kolm korda rohkem — 4500 uut vabrikut, tehast ja kaevandust. Pealegi taheti vanad ettevõtted varustada uute, moodsate masinatega ja sisseseadega. Kogu Nõukogude Liidu ulatuses tuli talurahvas koondada kolhoosidesse, kolhoose aga varustada senisest veelgi suuremal määral põllutöömasinatega. Rahva elujärg pidi viisaastaku jooksul tunduvalt paranema.

Ka teine viie aasta plaan täideti enne tähtaega — nelja aasta ja kolme kuuga. Eriti jõudsalt arenes masinaehitus. Kui 1932. aastal valmistati Nõukogude Liidus vaid 24 000 autot (peamiselt veoautod), siis viis aastat hiljem tehti aastas juba 200 000 autot. Meie tööstus andis Punaarmeele moodsaid lennukeid, tanke ja suurtükke. Ratastraktorite asemele ilmusid hoopis tugevamad linttraktorid. Viisaastaku jooksul anti käiku kaks tähtsat kanalit. Üks ühendas Balti merd Valge merega (Belomorkanal), teine Moskva jõge Volgaga (Moskva—Volga kanal). Kaupade vedu muutus nüüd tunduvalt hõlpsamaks mööda kanaleid ja jõgesid-järvi.

Teise viisaastaku tulemusena muutus Nõukogude Liit võimsaks tööstusriigiks. Meie maa ei sõltunud masinate ja kaupade saamisel enam välisriikidest. Meie maa tootis nüüd peaaegu kõiki kaupu, mida ta vajas. Masinate ja seadmete sissevedu väls-

Moskva Kreml.

maalt vähenes tunduvalt. Nõukogudemaa hakkas juba ise vedama oma masinaid ja tööstuskaupu teistesse riikidesse.

Uus suhtumine töösse. Teise viisaastaku jooksul muutus tunduvalt nõukogude inimeste suhtumine töösse. Varem, tsaariajal, oli töö olnud ränk koorem, mida tehti vaid elatise saamiseks. Nüüd hakkasid nõukogude inimesed tundma sisemist vajadust töö järele. Nad teadsid, et nende töö tuleb kasuks kogu rahvale, nende käte ja mõistusega loodu aitab veelgi tugevdada esimest tööliste ja talupoegade riiki.

Uute täiuslikumate masinate juurde oli vaja oma eriala hästi tundvaid haritud töölisi. Kommunistlik Partei püstitas teisel viisaastakul loosungi: «Kaadrid otsustavad kõik!» See tähendas, et ainult tehniliselt haritud töölised suudavad panna masinad ja seadmed täie jõuga tööle, nii et nad toovad võimalikult palju kasu. Ikka rohkem töölisi hakkas töö kõrval edasi õppima, et omandada uut tehnikat.

Teise viisaastaku ajal sai suure hoo **sotsialistlik võistlus**. Selleks et viie aasta plaani ületada, hakkasid töölised, brigaadid, tsehhid ja terved tehased üksteisega võistlema. Tublimaid töö-

inimesi hinnati meie maal kõrgelt — neid seati teistele eeskujuks, neile anti kõrgeid autasusid ja nendest kirjutati ajalehtedes. Töö muutus Nõukogudemaal au ja kuulsuse asjaks, iga nõukogude inimese esimeseks kohustuseks.

Saavutused kultuuri alal. Kahe esimese viisaastaku jooksul saavutati ka kultuuri alal suurt edu.

Esimeses järjekorras tuli lõpp teha kirjaoskamatusele. See oli keerukas ülesanne. 1897. aasta rahvaloenduse andmetel oli tsaari-Venemaal igast sajast inimesest (üheksandast eluaastast alates) ainult 27 kirjaoskajat. Tsaarivalitsus ei püüdnudki kirjaoskamatust kaotada. Kirjaoskajate arv suurenes tol ajal nii aeglaselt, et alles 300 aasta jooksul oleks kogu Venemaa elanikkond lugema ja kirjutama õppinud.

Nõukogude võim seisis hea selle eest, et kõik inimesed saaksid vähemalt alghariduse. 1923. aastal asutati ühing «Maha kirjaoskamatus», mille esimeheks oli Mihhail Kalinin. Teise viisaastaku alguseks oli sel ühingul 5 miljonit liiget, kes õpetasid oma vabast ajast kirjaoskamatuid lugema ja kirjutama. Suureks abiks olid siin kommunistlikud noored. Tööl oli ka tulemusi. 1926. aastaks olid juba pooled meie maa inimesed kirjaoskajad, 1939. aastaks aga 81 inimest sajast.

Küllaltki kiiresti õppisid lugema-kirjutama töölised. Rohkem kulus aega talupoegade õpetamiseks, eriti Kesk-Aasias. Siin tuli saavutada murrang inimeste mõtteviisis. Juhtus sedagi, et mees ei lubanud naisel minna kursustele. «Kes siis koduseid töid tegema hakkab, kui naised raamatuid ja ajalehti loevad,» kurjustasid mehed. Mõned inimesed arvasid, et nende pea ei võta kirjatarkust kinni ning hoidusid õppimisest kõrvale. Neid tuli sunniviisil viia kursustele. Hiljem olid nad oma õpetajatele väga tänulikud.

Kirjaoskus muutis põhjalikult miljonite inimeste senist elulaadi. Raamatud, ajakirjad ja ajalehed avasid neile ukse uude ja huvitavasse teadmiste maailma. Inimeste silmaring laienes, nende teadmised täienesid.

1930. aastal võeti vastu seadus üldise kohustusliku emakeelse alghariduse andmise kohta kõigile lastele. Teisel viisaastakul seati linnades ja paljudes külades sisse 7-klassiline koolikohustus. Kogu meie maal ehitati uusi koolimaju, valmistati ette sadu tuhandeid uusi õpetajaid. Kiiresti suurenes üliõpilaste arv,

kes õppisid inseneridеks, arstideks, agronoomideks, õpetajateks ja teisteks kõrgema haridusega spetsialistideks.

Nii viidi ellu V. I. Lenini kolmas õpetus — muuta kõik nõukogude inimesed kirjaoskajateks, anda kõigile noortele haridus. 20 aasta jooksul õppis meie maal lugema üle 50 miljoni täiskasvanu. Nõukogude võim muutis raamatud ja kunstiteosed, kontserdid ja näitused, teatri- ja kinoetendused kättesaadavaks kogu rahvale.

Kiiresti arenes nõukogude teadus. Esimeste viisaastakute ajal hakkasid nõukogude teadlased katsetama rakettidega, astudes esimesi samme kosmose uurimise teel. Esialgu olid need raketid veel väikesed ega tõusnud kuigi kõrgele. Kuid ilma nende katsetusteta ei oleks meil praegu suuri ja võimsaid kosmoserakette.

1937. aastal lendasid meie lendurid Nõukogude Liidus valmistatud lennukitel ilma vahemaandumiseta Moskvast üle Põhjanaba Ameerika Ühendriikidesse. Lennu pikkus oli üle 10 000 km — see oli tol ajal enneolematu pikkusega lend. Meie õhupallid tõusid kuni 22 kilomeetri kõrgusele ning uurisid kõrgemaid õhukihte.

Kõiki neid saavutusi, eelkõige aga rahva haridustaseme tõusu, nimetatakse kultuurirevolutsiooniks.

Uus konstitutsioon. Esimeste viisaastakute jooksul muutus Nõukogude Liit sotsialistlikuks maaks. Meie maal ei olnud enam inimesi, kes oleksid elanud teiste töö arvel: ei olnud enam mõisnikke ega kapitaliste, kulakuid ega kaupmehi. Kõik inimesed töötasid kas riiklikes ettevõtetes või kolhoosides ja artellides. Igaüks sai oma töö eest palka. Sotsialismi põhimõte «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi» oli ellu viidud. Oli rajatud sotsialistlik suurtööstus. Miljonite väikeste talumajapidamiste asemele olid tekkinud suured kolhoosid ja sovhoosid.

Kõik need muudatused tuli kirja panna Nõukogude Liidu uues konstitutsioonis, mis töötati välja 1936. aastal. Ligi pool aastat arutas rahvas uue konstitutsiooni projekti. Arutelust võttis osa 50 miljonit inimest, kes tegid palju täiendusettepanekuid.

1936. aasta 5. detsembril võeti üksmeelselt vastu võitnud sotsialismi põhiseadus. Selle järgi oli igal nõukogude inimesel õigus tööle, õigus puhkusele, õigus haridusele, tasuta arstiabile ja pensionile. Kapitalistlike riikide konstitutsioonid ei anna töörahvale selliseid õigusi. Sealsed põhiseadused kaitsevad eelkõige kapitalistide huve.

Konstitutsioon seab nõukogude inimestele ka mitmeid kohustusi. Igaüks meist peab ausalt töötama ja Nõukogude riigi seadusi täitma, hoidma rahva ühisvara ja kaitsma kodumaad vaenlase kallaletungi eest.

See konstitutsioon on tänapäevani meie elu põhiseadus. Kõik muud seadused ja määrused peavad olema konstitutsiooniga kooskõlas. Igal aastal 5. detsembril tähistab nõukogude rahvas konstitutsioonipäeva.

● UUED SÕNAD.

kaader
sotsialistlik võistlus
artell
kultuurirevolutsioon
konstitutsioon

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millised olid teise viisaastaku ülesanded?
2. Kuidas täideti teine viisaastak? Nimeta tähtsamaid ehitusi ja saavutusi.
3. Kuidas muutus nõukogude inimeste suhtumine töösse? Too selle kohta näiteid.
4. Mida tähendab sotsialistlik võistlus?
5. Kuidas tehti lõpp kirjaoskamatusele?
6. Jutusta kooliharidusest edusammudest.
7. Millised olid nõukogude teaduse tähtsamad saavutused?
8. Kuidas sa saad aru lausest: «Nõukogude Liit oli muutunud sotsialistlikuks maaks»?
9. Mis on konstitutsioon?
10. Milliseid õigusi ja milliseid kohustusi paneb konstitutsioon nõukogude inimestele?

Asenda väljendid teiste sõnadega. Kasuta neid pala jutustamisel.

Suhtumine töösse, töö oli ränk koorem, vajadus töö järele, täiuslikumad masinad, eriala hästi tundvad haritud töölised, kaader, sotsialistlik võistlus, kultuur, kirjaoskamatus, rahvaloendus, murrang mõtteviisis, senine elulaad, koolikohustus, kultuurirevolutsioon, võimed, konstitutsiooniprojekt, põhiseadus.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

STAHHAANOVLIKUST LIIKUMISEST.

1935. aasta suvel tekkis Nõukogudemaal eesrindlike tööliste liikumine, mida selle algataja nime järgi hakati kutsuma stahhaanovlikuks liikumiseks.

Aleksei Stahhanov kasvas üles vaese talupoja perekonnas. Juba 9-aastaselt pidi ta minema kulaku juurde tööle. 12 aastat oli ta põllutööline, siis aga otsustas hakata Donbassis kaevuriks. Töö sügaval maa all oli raske ja seotud paljude ohtudega. Vahetus kestis 6 tundi. Poole sellest ajast pidi kaevur seadma tugesid kaevanduskäigule, et vältida võimalikku varisemist. Sel ajal seisis suruõhuhaamer tegevusetult.

Stahhanov hakkas mõtlema, kuidas oleks võimalik tööd paremini korraldada. Kui kaevur raiuks kogu vahetuse jooksul sütt lahti, tema abilised aga toestaksid, siis peaks töö palju ladusamini minema.

Ööl vastu 31. augusti 1935. aastal raius Aleksei Stahhanov ühe vahetuse jooksul lahti normis ette nähtud 7 tonni asemel 102 tonni kivisütt. See oli enneolematu tulemus. Paar nädalat hiljem püstitas Stahhanov uue rekordi — 227 tonni sütt.

Stahhanovi algatusest haarasid kinni teised kaevurid, kes viisid rekordi veelgi kõrgemale. (N. Izotov tootis vahetuses 240 tonni kivisütt). Nii tekkis tootmiseesrindlaste liikumine, mis levis kaevandustest vabrikutesse, tehastesse, raudteedele ja traktoristide-kombainerite hulka. Partei kiitis selle liikumise heaks. Asutati eesrindlaste koole, kus töölised õppisid töötama paremate stahhaanovlaste kogemuste järgi. See liikumine aitas teist viie aasta plaani täita 9 kuud enne tähtaega.

MOSKVA METROOST.

Esimese viisaastaku lõpul hakati meie maa pealinna Moskvasse ehitama allmaaraudteed ehk metrood. Sügavale maa alla rajati pikad ja avarad tunnelid ning valgusküllased metroojaamad. 15. mail 1935. aastal läks käiku metroo esimene järk, pikkusega 12 kilomeetrit. Tööd jätkusid. Iga aastaga suurenes metroo-

liinide arv, järjest tuli juurde uusi jaamu. Metroo ühendas Moskva tööstusrajoone raudteejaamade ja kesklinnaga. Moskvalastele oli metroo väga kiire, odav ja mugav liiklemisvahend.

Maailma mitmes suurlinnas (Londonis, Pariisis, Berliinis, New Yorgis ja mujal) olid juba ammu metrood. Sealsete allmaaraudteede jaamad meenutasid hämaraid keldreid. Moskva metroo kujunes kõige kaunimaks ja moodsamaks allmaaraudteeks kogu maailmas. Iga jaam oli omaette vaatamisväärsus. Jaamu kaunistati marmori ja graniidiga, neid ehtisid skulptuurid ja suured mosaiikmaalid. Väga hästi oli korraldatud liiklus. Inimesi viisid metroojaamadesse ja tõid sealt maa peale pikad liikuvad trepid ehk eskalaatorid. Kuuest avarast vagunist koosnevad metroorongid võtsid korraga peale kuni 1000 reisijat. Rongid liikusid tunnelis kuni 70 kilomeetrilise tunnikiirusega. Tipptundidel oli rongide vahe alla kahe minuti.

Pärast Suurt Isamaasõda laiendati Moskva metrood veelgi. Praegu on metrooliinide kogupikkus 150 km ning jaamu üle saja. Moskva eeskujul on ehitatud allmaaraudteed meie kodumaa teistessegi suurematesse linnadesse — Leningradi, Kiievisse, Bakuusse, Tbilissi ja mujale.

38. NELJANDA PEATÜKI RAUDVARA.

KOLM AASTAARVU

jaanuar 1922
detsember 1922
5. detsember 1936

KOLM LÜHENDIT

NSVL
GOELRO
ÜLKNÜ

KÜMME UUT SÕNA

elektrifitseerima
vabariik
nõukogude sotsialistlik vabariik
viisaastak
sotsialistlik võistlus
kollektiviseerimine
kolhoos
sovhoos
kultuurirevolutsioon
konstitutsioon

39. EESTI TÖÖRAHVA VÕITLUS JÄTKUB.

Sel ajal kui Nõukogude Liidu töölised ehitasid oma maal üles sotsialismi, elas eesti töörahvas edasi kapitalistide rõhumise all. Kapitalistlikud suurriigid — Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriigid — olid kodusõja-aastatel andnud eesti kodanlusele relvi ja varustust ning laenanud raha. Niiviisi aidati Eestis kodanlus võimule. Nüüd pidi kodanlik Eesti kuulama kapitalistlike suurriikide sõna.

Katkesid Eesti senised majanduslikud sidemed Venemaaga ja mitte Nõukogude valitsuse süü läbi. Mitmed suured tehased olid sunnitud tegevuse lõpetama. Varem müüdi nende toodangut kogu Venemaal. Nüüd ei olnud eesti kodanlus nõus Nõukogude Venemaaga kaupu vahetama. Välismaal aga neid kaupu ei ostetud. Nii suleti suur vagunitehas «Dvigatel» Tallinnas. Laevaehitustehased muudeti remonditöökodadeks. Esialgu parandati seal Nõukogudemaa tellimisel vedureid, kuid peagi öeldi ka sellest tööst ära ja tehase kallid seadmed müüdi vanarauaks.

Tööliste elu oli endiselt raske. Tuhanded töölised jäid ilma tööta. Neid nimetati töötatöölisteks. 1916. aastal oli Eestis 50 000 tööstustöölist, 1924. aastal aga ainult 25 000, seega poole vähem. Ainult põlevkivitööstus laienes, kuid siit saadavad kasumid läksid peamiselt välismaa rahameeste taskusse. Tööliste palgad olid veerandi võrra madalamad kui tsaarivõimu viimastel aastatel. Siis vajati palju töölisi sõjavarustuse tootmiseks ja töötasu tõusis. Töölised elasid oma perekondadega halbades ja niisketes korterites, kus üür oli odavam.

Talurahva petmiseks võeti vastu kodanlik maaseadus. Parunite mõisad jaotati taludeks. Esialgu lubati anda maad kõigile

Jaan Kreuks.

talupoegadele ja toetada neid laenuga uue majapidamise rajamisel. Kuid 55 000 soovijast sai maad vaid 23 000, eelkõige need, kes olid võidelnud valgete väes nõukogude võimu vastu. Mõisamoonakatest ja talusulastest sai maad vaid iga neljas. Pealegi olid need maatükid väikesed ja väheviljakad. Kümned tuhanded talupojad jäid ilma maata ja tundsid seepärast õigusega, et neid on petetud. Nad pidid endiselt töötama sulastena hallparunikulaku juures.

Eestimaa Kommunistlik Partei jätkas oma tegevust. Seni olid eesti kommunistid kuulunud Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei koosseisu. Nüüd otsustati moodustada omaette partei. See toimuski **1920. aasta novembris, mil Tallinnas tuli salaja kokku EKP I kongress**. Sel ajal oli parteis umbes 700 kommunisti. Kolm aastat hiljem ulatus kommunistide arv juba 2000-ni.

Partei seadis oma peamiseks eesmärgiks kodanluse võimu kukutamise ja nõukogude võimu taaskehtestamise Eestis. Eesti kodanlik valitsus keelas EKP tegevuse. Parteil tuli tegutseda salaja — põranda all. EKP lõi põrandaaluste organisatsioonide võrgu, asutas salatrükikodasid, juhtis ametiühingute ja noorsooorganisatsioonide tegevust.

EKP algatusel moodustati 1921. aasta kevadel Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing. Ühingu asutamine ja juhtimine tehti

Põrandaalune trükikoda.

ülesandeks noorele tulihingelisele kommunistile Jaan Kreuksile. Politsei otsis hoolega Kreuksi taga, kuid Jaan oskas tegutseda nii, et teda ei tabatud. Kommunistlikku Noorsooühingusse kuulumise eest ähvardas noori vanglakaristus. Seepärast tuli ühingu töö hoida suurimas saladuses. Kommunistlikud noored koondati väikestesse 5—7-liikmelistesse rühmadesse, kes tegutsesid vabrikutes, koolides ja külades. Aeg-ajalt käidi salaja koos, loeti kommunistlikke raamatuid ja arutati, kuidas noorte hulgas paremini selgitustööd teha. Rühmade tööd suunas EKP. Kommunistlikud noored täitsid innukalt kõik partei poolt antud ülesanded.

Üheks tähtsaks tööks oli lendlehtede trükkimine salatrükikodades ja nende levitamine. Salatrükikodades töötasid kommunistid. Lendlehtede laialikandmisel abistasid neid kommunistlikud noored. See nõudis julgust ja osavust, et mitte politseinike või nuhkide kätte sattuda. Mõnikord kleebiti revolutsioonilisi lend-

lehti isegi politseijaoskonna uksele või tänavanurgal asuvale kuulutustulbale, mille najal tukkus valvekorras olev politseinik.

Kommunistliku Noorsooühingu, ametiühingute, tööliste spordiseltside ja teiste tööliste ühingute juhtimise kaudu tegi Eestimaa Kommunistlik Partei suurt tööd kodanliku võimu kukutamiseks Eestis.

● UUED SÕNAD.

EKP — Eestimaa Kommunistlik Partei
EKNÜ — Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing
töötatööline

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks tuli kodanlikus Eestis sulgeda mitu suurt tehast?
2. Milline oli tööliste elu kodanlikus Eestis?
3. Miks ei olnud paljud talupojad kodanliku maaseadusega rahul?
4. Millal ja kus moodustati Eestimaa Kommunistlik Partei?
5. Kui palju kommuniste kuulus parteisse?
6. Kuidas sa saad aru lausest: «Parteil tuli tegutseda põranda all»?
7. Kelle abil võitles EKP kodanliku võimu vastu?
8. Jutusta kommunistlike noorte tegevusest EKP juhtnööride alusel.

Jaota antud sõnad tähenduse järgi kahte rühma. Põhjenda!

Kapitalistid, töörahvas, välisriikide laenud, majandussidemed, tööpuudus, töötatöölised, kasumid, madalad palgad, maaseadus, hallparunid, mõisamoonakad, sulased, mõisasüdamed, viletsad ääremaad, võlad, EKP, EKNÜ, kodanluse kukutamine, vanglad, politsei, nuhk, salatrükikoda, lendlehed.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

Olga Lauristin, üks esimesi Eesti kommunistlikke noori, meenutab oma mälestustes koostööd Jaan Kreuksiga järgmiselt.

«Minu ülesandeks oli saata Jaan Kreuksi tema käikudel. Kohtumisi ja kokkusaamisi oli Kreuksil iga päev üsna mitu igas Tallinna linnaosas.

Ühel õhtul märkasin, et Jaan oli kuidagi eriti muhedas meeleolus. Naeratas omaette ja naljatas kokkusaamistel rohkem kui tavaliselt.

«Nüüd on jäänud veel viimane,» lausus ta, kui kell lähenes juba kesköölе. Ja jälle naeratas ta endamisi kuidagi soojalt ja ootusärevalt.

Liikusime linnast välja, kus algas lage heinamaa. Teest pisut eemal istus kivil halli rätikusse mässitud kogu. Meie lähenedes tõusis ootaja aeglaselt püsti.

«Tere!» ütles Jaan ja haaras kahe käega tema ees seisva vana naisterahva käest kinni.

«Tere!» lausus see liigutusest katkeva häälega. Ta nägu tõmbles, pilk oli Jaani näkku kiindunud. Siis võttis ta rätiku alt paberisse mässitud pakikese ja ulatas Jaanile.

«Võta, sööl»

«See on mu ema,» lausus Jaan.

Silmis õnnelik naerusära, sõi ta isukalt ema küpsetatud kooke ja päris, kuidas isa elab, kuidas memme enda tervis on. Vanakesed elasid Tallinnas, isa käis öövahina tööl. Jaan Kreuks ei võinud koju minna, sest vanemate korter oli alalise valve all. Lageda taeva all, halli kivi juures, said ema ja poeg lühikeseks hetkeks kokku.»

1923. aasta kevadisel hilisõhtul läks ühel nuhil korda Jaan Kreuksile jälile saada. Lasuga selja tagant tappis ta Jaan Kreuksi Tallinnas tänavanurgal.

40. VIKTOR KINGISSEPP.

Eesti töörahva üks juhte ja Eestimaa Kommunistliku Partei rajajaid Viktor Kingissepp sündis 1888. aastal Saaremaal. 1905. aasta revolutsiooni ajal õppis ta Kuressaare gümnaasiumis ja kuulus õpilaste salajasse revolutsioonilisse ringi. Ta võttis juba koolipoisina agaralt osa väljaastumistest tsaarivõimu vastu. Lõpetanud gümnaasiumi väga heade hinnetega, läks Kingissepp 1906. aastal Peterburi ülikooli loodusteadust õppima. Siin sai temast bolševike partei liige.

Partei ülesandel tegi Viktor Kingissepp selgitustööd algul Peterburi eesti tööliste hulgas, hiljem aga võttis osa põrandaalusest tööst Eestis. Sel ajal ilmus Peterburis bolševike ajaleht «Pravda». «Pravda» eeskujul hakati Narvas välja andma eesti tööliste ajalehte «Kiir». Kingissepp aitas kaasa «Kiire» väljaandmisele ja korraldas mitmeid eesti bolševike nõupidamisi. Tsaarivalitsus takistas igati Kingissepa tegevust ja saatis ta lõpuks asumisele. Asumisel olles õppis Kingissepp iseseisvalt edasi. 1917. aastal lõpetas ta õigusteadlasena Petrogradi ülikooli.

Pärast tsaarivõimu kukutamist tuli Kingissepp Eestisse tagasi. Ta oli suurepärane kõnemees, kes esines sageli rahvale. Kogu oma jõu ja oskusega aitas Kingissepp kaasa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidule Eestis. Temast sai noore nõukogude võimu üks juht.

Kodusõja aastatel rajati V. Kingissepa juhtimisel Eestimaa Kommunistlik Partei ja asutati mitmed salatrükikojad. Kingissepp ise kirjutas lendlehti ja raamatuid, milles ta paljastas kodanluse vägivalda ning ülekohut. Politsei tegi kõik selleks, et töörahva juhti tabada. Tema kinnivõtmise eest määrati suur rahasumma.

1922. aasta maidemonstratsioon.

Siiski ei saadud Kingissepale jälile. Kolm aastat varjas Kingissepp ennast Tallinnas ja selle lähikonnas, kirjutas artikleid ja juhtis EKP tegevust. 1922. aasta 1. mai tähistamiseks otsustasid kommunistid korraldada Tallinnas võimsa meeleavalduse. Tehastes jagati käest kätte lendlehti, mis kutsusid osa võtma 1. mai rongkäigust. Töölised õmblesid salaja punaseid lippe ja valmistasid loosungeid.

Kuid politsei sai nendest plaanidest teada ja tahtis 1. mai meeleavalduse nurja ajada. Tööliste ajalehe väljaandmine keelati. Mitmed agaramad töölised vangistati. Toimunust teatati kohe V. Kingissepale tema salakorterisse. «Tahavad meeleavalduse nurja ajada? Ei, seda lõbu me kodanlusele ei luba. Me võidame selle lahingu!» ütles Kingissepp. Ta koostas kiiresti uued lendlehed.

Saabus 1. mai hommik. Mööda Narva maanteed liikus Kadrioru poole pikk tööliste rongkäik. Lauldi revolutsioonilisi laule. Politseinikud ja nuhid püüdsid maha kiskuda tööliste peade kohale tõstetud loosungeid ja lippe. Rahvahulk kogunes Kadriorgu, Russalka mälestussamba juurde, kus peeti kõnesid. Nii suurt meeleavaldust ei olnud Tallinnas enam aastaid nähtud.

«Me võitsime selle lahingu!» ütles Kingissepp, kui talle toimunust teatati.

Rongkäigu ajal õnnestus nuhkidel kinni võtta üks põrandaalune, kes teadis Kingissepa salakorteri asukohta. Politsei ähvardas teda maha lasta, kui ta Kingisseppa välja ei anna. Oma elu pärast värisedes muutus vangistatu alatuks reeturiks. Ööl vastu 3. maid piirati Kingissepa salakorter ümber ja tööliste juht tabati.

Kohe pärast kinnivõtmist hakati Kingisseppa metsikult piinama. Kiires korras kutsuti kokku ohvitseridest koosnev sõjakohus. Tugeva valve all toodi Kingissepp kohtusaali. Ta sammus kindlalt ja püstipäi. Kohtunike küsimusele elukutse kohta vastas Kingissepp: «Kodanliku Eesti vabariigi kukutaja.» Viktor Kingissepp käitus kohtus väga mehiselt, pannes oma julgusega isegi vaenlasi imestama.

Kohus oli lühike, sest Kingissepp ei andnud mingeid seletusi ega rääkinud sõnagi oma seltsimeeste kohta. Tund aega pärast istungi algust langetati otsus: «Mõista surma mahalaskmise läbi!»

Samal ööl sõitis kustutatud tuledega veoauto, milles istusid sõdurid ja surmamõistetud Viktor Kingissepp, Ülemiste järve ääres asuvate liivaluidete juurde. Siin kasvavad kidurad männid pidid varjama kuritööd. Julgelt vaatas Kingissepp ülestõstetud püssitorudele vastu. «Elagu Eesti Nõukogude Vabariik!» olid ta viimased sõnad. Siis ragises kogupauk. Kingissepa laip maeti maha ja kalm tasandati maaga, et keegi ei saaks teada selle asukohta.

Saanud teada Kingissepa vangistamisest, tegi Nõukogude Venemaa valitsus kodanlikule Eestile ettepaneku Viktor Kingissepp välja vahetada Venemaal kinnipeetavate nõukogude võimu vaenlaste vastu. See ettepanek lükati tagasi. Ka Kingissepa põrmu ei antud välja matmiseks Moskvasse Kremli müüri äärde, teiste suurte revolutsionääride kõrvale. Otsekui vastuseks nendele ettepanekutele kaevati Kingissepa põrm öösel hauast ja uputati kaugele merre.

Eesti töörahva juhi tapmine äratas suurt meelepaha kogu maailma tööliste hulgas. Nõukogude Venemaal toimusid koosolekud Kingissepa mälestuseks. Vene töölised nimetasid Narva taga asuva Jamburgi linna ümber Kingissepaks. Suure revolutsionääri mälestuseks nimetas eesti töörahvas pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis Kingissepa sünnilinna Kuressaare Kingissepaks. Tallinnas püstitati Kingissepale mälestussammas.

Viktor Kingissepa mõrvamine oli raske kaotus Eestimaa Kommunistlikule Parteile. Kuid partei jätkas võitlust töörahva vabastamise eest.

● **UUED SÕNAD.**

põrandaalune
sõjakohus

? **VASTA KÜSIMUSTELE.**

1. Kuidas sai V. Kingissepast revolutsionäär?
2. Miks ei õnnestunud kodanlikul politseil kaua aega Kingisseppa tabada?
3. Kirjelda 1922. aasta 1. mai meeleavaldust Tallinnas.
4. Miks õnnestus politseil lõpuks Kingissepp tabada?
5. Kuidas käitus Kingissepp kohtus?
6. Kuidas on jäädvustatud V. Kingissepa mälestus?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

1919. aasta sügisel varjas V. Kingissepp ennast Vasalemma lähedal Munalaskmes metsavahi majas. Tema lähemaks abiliseks oli sel ajal 19-aastane noor kooliõpetaja Alice Stein, kes meenutab neid aegu nii.

«Sel ajal peeti linnas Viktor Kingissepa peale tõelist jahti. Maal oli ta politsei eest paremini varjatud, samuti olid seal paremad võimalused kavatsetava suure raamatu kirjutamiseks.

Mõne päeva pärast tuligi Viktor Kingissepp minu venna saatel ühel ööl kohale. Tasase koputamise peale ärkasime kõik ja tervitasime haruldast külalist. V. Kingissepp oli kõhn, väike habe

pikendas veelgi ta kitsast nägu. Habeme tõttu näis ta vanemana. Ta suured sinised silmad helkisid aga nooruslikult.

Tahes-tahtmata tuli Kingissepa varjamise huvides meie perekonna eluviisi muuta ja ümbruskonna inimestega läbikäimist piirata. 9-aastane Mart jäeti sel aastal koolist koju. Õues mängides või akna all istudes pidi ta hoolega ümbrust silmas pidama ja võõraste ilmumisel sellest kohe teatama. Kooli asendasid talle onu Viktori huvitavad jutud. Teine vend Hermann, kes õppis Nissi kihelkonnakoolis ja käis ainult pühapäeviti kodus, võis kooliskäimist jätkata. Kingissepp oli kindel, et ta on saladuse pidamiseks küllalt suur ja andis talle isegi mõningaid ülesandeid.

Tallinnaga sidepidajaks määras «Anton» (selline oli Kingissepa tolleaegne varjunimi) minu, kuid vahel käis selle ülesandega linnas ka ema. Kingissepal oli vaja lugeda paljusid ajalehti. Neid muretses talle linnas vennanaine Juuli. Kahtluste vältimiseks ei tohtinud neid osta ühelt lehemüüjalt. Peale ajalehtede vajas Kingissepp veel paljusid raamatuid. Sidepidaja sõitis üle päeva kohale rongiga. Viktor läks talle 3—4 km Vasalemma jaama poole vastu ja metsas istudes või põõsa taga seistes laskis tulijal endast märkamatult mööduda, et veenduda, kas ta pole endaga «saba» kaasa toonud.

Meie juures oli Kingissepal algusest peale palju tööd. Päevad läbi ta muudkui kirjutas ja kirjutas. Mõnikord käisid tema juures teised revolutsionäärid. Siis kostis tagatoast summutatud häälel vaidlusi ja arutlusi.

Puhkehetkel armastas Viktor lõbusaid vestlusi pererahvaga, naljategemist lastega, mis sageli lõppes möllamise ja patjade loopimisega. Mõnikord esines tal ka lühiajalisi kurbusehetki. Olid ju temalgi kusagil oma lapsed — kaks poega.

1920. aasta 1. mai eel asus Kingissepp uude salakorterisse, Tallinnale lähemale. See asus Lagedil väikeses puust aidas, mis oli piiratud tiheda ja kõrge aiaga. Läheduses oli ka salatrükikoda, kus trükiti lendlehti. Talveks asus Kingissepp elama Rahumäele Juudi kalmistuvahi majja. Matuseid oli vähe ja seal sai Viktor rahulikult töötada. Kalmistuvaht ja tema naine arvasid, et varjavad üht riigi viha alla sattunud kirjanikku. Elamistingimused olid siin väga viletsad, kuid linn oli ligidal ja Kingissepp oli alati valmis oma mugavusi revolutsioonilise töö huvidele ohvriks tooma.

V. Kingissepa töö põranda all oli väga pingeline. Talle tegi suurt rõõmu kohtumine Jaan Anveldiga, kes tuli Nõukogude Venemaalt salaja Eestisse, tuues kaasa Lenini õpetusi. Koos arutasid nad läbi kõik senised head ja vead ning pidasid plaani, kuidas kodanluse vastu edasi võidelda. Mõnikord kirjutas «Vana Jaan» (nii kutsuti Anvelti sõprade seas) siin oma jutustusi ja Viktor käis sel puhul kikivarvul, et sõpra mitte segada.»

41. EESTI TÖÖLISTE RELVASTATUD ÜLESTÕUS 1924. AASTA 1. DETSEMBRIL.

Töörahva olukorra halvenemine. 1924. aastal muutus eesti tööliste olukord väga raskeks. Paljud vabrikud lõpetasid töö. 1924. aasta sügisel oli Eestis üle 20 000 töötatöölise. Suvel võis veel leida juhuslikku teenistust ehitustel, turbarabas või maal kulakute juures, sügisel aga lõppesid needki tööd. Töötutel ei jätkunud raha, et osta toitu, muretseda kütet, tasuda korteriüüri.

Toiduainete hinnad olid tõusnud ligemale poole võrra. Palgad olid endiselt madalad. Kui töölised hakkasid streikima, et kõrgemat palka nõuda, siis nad vallandati. Uusi töölisi võis igal ajal töötute hulgast saada.

Eesti töörahvas sai ikka selgemini aru, et üksnes nõukogude võimu taastamine võib nende olukorda parandada. Rahva revolutsiooniline võitlusmeeleolu kasvas.

Kodanlus püüdis revolutsioonilist liikumist vägivalla abil maha suruda. Mitusada tööliste ühingut suleti. Sadu kommuniste anti kohtu alla, neid mõisteti surma, eluajaks sunnitööle või kümneteks aastateks vanglasse. See suurendas veelgi töörahva pahameelt. Valimiste tulemused näitasid, et kommunistide pooldajate arv suurenes järjest.

Ettevalmistused ülestõusuks. Eestimaa Kommunistlik Partei kaalus olukorda ja tuli järeldusele, et on saabumas sobiv aeg kodanliku korra kukutamiseks relvastatud ülestõusu teel. EKP juhtimisel hakati tegema ülestõusuks ettevalmistusi. Töölistest moodustati salaja võitlussalku. Suure ettevaatusega muretseti relvi ja laskemoona. Võitlussalkadesse kuulus üle 1000 mehe. Kõige enam oli neid Tallinnas — umbes 400. Mõned võitlussal-

Töötatöölised tööd ootamas.

gad tekkisid isegi kodanlikus sõjaväes. Sõdurite hulgas levitati lendlehti, mis kutsusid neid üles toetama töörahva nõudmisi.

Kuna ülestõusnuid oli tunduvalt vähem kui politseinikke ja kodanlusele ustavat sõjaväge, siis pandi peamine lootus ootamatusele. Ülestõusu plaan töötati välja Jaan Anveldi juhtimisel. Ülestõusu algus tuli hoida suurimas saladuses, et politsei asjale jälile ei saaks. Sellepärast ei saadud ka tööliste hulgas laialdast selgitustööd teha. Kui ülestõus puhkes, oli see ootamatu ka paljudele töölistele, kes ei teadnud, mida ette võtta.

Ülestõusu algus. 1924. aasta novembris toimus Tallinnas järjekordne suur kohtuprotsess kommunistide üle. Kohtu all oli 149 kommunisti. 49 kaebealust mõisteti eluks ajaks sunnitööle, ülejäänud paljudeks aastateks sunnitööle või vangi. Linnas oli igal pool tugevdatud valve, sest kodanlus kartis töörahva väljaastumist. Kuid midagi ei juhtunud. See rahustas kodanluse juhte. Mujalt Tallinna kutsutud politseinikud ja nuhid saadeti kodukohtadesse tagasi.

Tänavale tõstetud töölispere varanatuke.

Ülestõusu algus määrati esmaspäeva, 1. detsembri varahommikule. Juba eelmisel õhtul läksid võitlussalkade liikmed märkamatult salakorteritesse. Seal anti neile relvad ja laskemoon ning teatati võitlusülesanded.

Saabus 1. detsembri külm ja tuuline varahommik. Tallinna südalinn magas. Pimedatel tänavatel võis näha vaid üksikuid inimesi. Politseijaoskondades tukastasid unised politseinikud. Nende arvates oli kõik korras — kodanlased magasid rahulikku und, töölised hakkasid ennast tööle seadma. Kommunistid aga, need kodanliku korra kõige ohtlikumad vaenlased, olid vanglamüüride taga.

Ülestõus algas täpselt ettenähtud ajal. Laskevalmis relvad käes, tungisid võitlussalkade liikmed politseijaoskondadesse ja vallutasid need. See toimus nii kiiresti, et politseinikud ei suutnud vastupanu osutada.

Ülestõusu käik. Kiire löögiga vallutati Lasnamäel sõjaväe lennuväli. Siinsed sõdurid tulid ülestõusnute poolele üle. Võit-

lussalklaste kätte langes kolm lennukit, mitu autot ja mootorratast ning hulga relvi.

Piki Toompeale viivat tänavat sammus grupp inimesi. Paistis, et viiakse jälle vange — keskel käisid erariides mehed, käed selja taga, nende ümber püssimehed. Tegelikult olid nad kõik ülestõusnud, kes läksid vallutama kodanliku valitsuse asukohta — Toompea lossi. Lossivalve ei jõudnud kindlaks teha, kes tulijad on — nii kiiresti võeti neilt relvad. Toompea loss ja riigivanema maja läksid ülestõusnute kätte.

Riigivanema kaitsjaks määratud ohvitser hüppas ülestõusnuid märgates pesuväel aknast välja. Riigivanem põgenes toast tuppa, lukustades enda järel uksi. Lõpuks peitis ta enda pööningule.

Ka mujal saavutasid ülestõusnud tähtsaid võite. Vallutati Balti jaam. Rongide liikumine pandi seisma. Tallinna ja Tartu vahelisel raudteel lasti õhku kaks silda, et kodanlus ei saaks tuua pealinna abivägesid. Ülestõusnute kätte langes ka postkontor. Telefoniühendus katkes. Julgelt tungiti kodanliku sõjaväe kasarmutesse, et takistada väeosade väljaastumist. Kodanliku võimu saatus rippus juuksekarva otsas.

Ülestõus ebaõnnestub. Pärast esimest edu vähenes ülestõusu hoog. Oma ülesande täitnud ülestõusnud jäid ootama, mis saab edasi. See oli aga tõsine viga. Tingimata oleks tulnud pealetungi jätkata, kuni vaenlane polnud ootamatusest toibunud. Mõnes kohas tabas ülestõusnuid ebaõnn. Nad ei suutnud vallutada Tondi sõjakooli. Kodanlus saatis ratsapolitsei ja ohvitserid vastupealetungile. Ülestõusnute vastu saadeti soomusautod. Puhkesid ägedad võitlused. Nüüd oli ülekaal juba kodanluse poolel ja ülestõusnutel tuli taanduda. Osa võitlussalklasi langes, teine osa peitis end linnas, et hiljem pääseda maale varjule.

1. detsembri relvastatud ülestõus lõppes lüüasaamisega. Politsei vangistas palju inimesi, keda kahtlustati ülestõusust osavõtus või ülestõusnute toetamises. Mitusada töölist tapeti, 2500 inimest heideti vanglasse. Nii suutis kodanlus Eestis võimule jääda.

Kuid ülestõus ei olnud asjata. Ta oli eesti töölistele suureks revolutsioonilise võitluse kooliks. Eestimaa Kommunistlik Partei jätkas ka pärast ülestõusu ebaõnnestumist võitlust nõukogude võimu eest. Eesti kommunistid olid kindlad, et kunagi jõuab kätte aeg, mil Eestis kukutatakse kodanluse võim ja töörahvas hakkab ise riiki juhtima.

● UUED SÕNAD.

võitlussalk
politsei
riigivanem

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Milliseks muutus eesti töörahva olukord 1924. aastal?
2. Kuidas tehti ettevalmistusi relvastatud ülestõusuks?
3. Milline aeg valiti ülestõusu alguseks? Miks just see aeg?
4. Kirjelda ülestõusu käiku Tallinnas.
5. Miks lõppes ülestõus ebaõnnestumisega?
6. Kuidas suruti ülestõus maha?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

IRU LAHING.

Pärast 1. detsembri ülestõusu tuli kodanluse relvastatud jõududel veel ligi kaks nädalat lüüa lahinguid ülestõusust osavõtjate väikeste rühmadega. Üks lahing toimus Tallinna lähedal Irus, kus kingsepp Gustav Tupsi majas varjasid end kolm ülestõusust osavõtjat — ühe võitlussalga juht, noor revolutsionäär Arnold Sommerling koos oma seltsimeeste Eduard Ambose ja Osvald Piiriga. Kuidas see lahing toimus, sellest kirjutab ajaloolane A. Sunila järgmist.

«4. detsembri õhtul tulid Gustav Tupsi majja 3 ülestõusust osavõtnut ja palusid öömaja. Politseis saadi aga ülestõusnute asukohast teada ja 5 politseinikku saadeti ülestõusnuid kinni võtma. Kolm politseinikku asus akende juurde valvesse, kaks koputasid uksele. Ukse avas Tupsi naine Liisa. Küsimuse peale: «Kas teil võõraid majas on?» vastas Liisa Tups: «Ei ole kedagi. Kui ei usu, tulge vaadake ise.»

Politseinikud said vaevalt sammu astuda, kui kõlasid lasud, mis haavasid kaht politseinikku. Nüüd saadeti üks mees Tallin-

nast telefoni teel abi kutsuma. Peagi jõudis kohale 10 politseinikku. Seejärel alustati uuesti pealetungi. Maja juures karjuti valju häälega, et seesolijad alla annaksid. Neile hüüetele vastati tulistamisega. Nii kestis vastastikune tulevahetus paar tundi, kuni veel kaks politseinikku haavata said ja ülejäänud uuesti abi palusid. Seekord saabus juba 30-meheline salk kuulipildujatega. Maja lasti sõelapõhjaks.

Kuid ka nüüd pidid 45 politseinikku 7 tundi võitlema, enne kui nad kolmest revolutsionäärist jagu said. Kaks neist langesid. Üle tunni pidas Arnold Sommerling üksinda ebavõrdset võitlust — siis langes ka tema.»

42. JOHANNES LAURISTIN.

Pikkamööda venis aeg kodanlikus vanglas. Mõnikord näis vangidele, et neile süngetele päevadele ei tulegi lõppu. Vile järgi oli äratus, vile järgi ka öörahu. Magada tuli seina külge kinnitatud kõval raudnaril, mida ainult ööseks tohtis alla lasta. Akna ees olid tugevad kolmekordsed raudtrellid. Väljas aga mühises meri, mis tuletas poliitvangidele meelde vabadust.

Talvel oli Tallinna Keskvanglas väga külm. Väikesi ahje köeti harva. Pahatihti oli kambrites ainult 7 kraadi sooja. Vilets toit, külmetamine ja värske õhu puudumine põhjustasid haigusi. Kuid asjatult ootasid kodanliku riigi juhid, et kommunistid armu paluvad. Mitte mingisugused raskused ei murdnud poliitvangide tahet. Nad jäid kindlaks ja jätkasid ka vanglas võitlust. Vangistatud kommunistide üks juhte ja innustajaid oli noor poliitvang Johannes Lauristin.

Johannes Lauristin kasvas üles maal, vanaisa juures. Juba seitsmeaastaselt hakkas ta tööle — algul käis karjas, hiljem oli abiliseks kergematel talutöödel. Karja minnes pistis ta sageli mõne raamatu põue, et seda vabamal hetkel lugeda. 15-aastaselt läks ta Tallinna rauatreialiks õppima. Tol ajal õpiti ametit otse tehases, vanema töölise käe all. Õhtuti käis Johannes kursustel, kus võeti kiirendatud korras läbi algkooli teadmisi. Ka keskharidus tuli omandada õhtuti. Päeval töötas Lauristin Tallinna sadamas, tuule ja vihma käes. Ta jõudis vaevalt kodus süüa ja ümber riietuda, kui tuli juba kooli rutata. Raskustele vaatamata tuli Lauristin õppimisega väga hästi toime.

Vabrikus oli Lauristin tutvunud revolutsioonilise võitluse ja selle juhtide — bolševikega. Veel enne 18-aastaseks saamist

Johannes Lauristin.

astus Lauristin Kommunistliku Partei liikmeks. Õhtukoolis tegutses salaja grupp kommunistlikke noori. J. Lauristin ühines nendega. Gruppi kuulus ka Vilhelmine Klementi, kes oli politsei järelevalve all. Kuna Lauristin toimetas tol ajal EKP korraldusel ajakirja «Noor Tööline» ega varjanud oma maailmavaadet, siis tehti tal koolis elu kibedaks. 1922. aastal heideti J. Lauristin ja V. Klementi Tallinna Õhtukeskkoolist välja. Neilt võeti õigus astuda mistahes teise kooli.

Nüüdsest peale pühendus noormees täielikult revolutsioonilisele tööle. Ta aitas välja anda revolutsioonilisi ajalehti. Kui leht keelati, siis hakkas see ilmuma uue nime all. Alatasa oli puudus rahast. Nii mõnigi kord panid töölised ise vajaliku summa kokku, et tasuda trükikojale trükkimise eest.

Kodanlus taipas, et töölisajalehtede taga seisab EKP, kelle tegevus oli seadusega keelatud. Mõisteti, et J. Lauristin täidab partei ülesandeid, kuigi seda ei saadud otseselt tõestada. Lauristini vangistamiseks oli tarvis leida mingi ettekääne. Nuhkide ja reeturite abiga sepitsetigi valesüüdistus, mille põhjal Lauristin mõisteti 1923. aastal 7 aastaks sunnitööle.

Möödus esimene aasta vangimajas. J. Lauristin tahtis kodustele oma elust kirjutada. Avalikult ei saanud ta tõtt kirjutada, sest vangla kantseleis vaadati kõik kirjad läbi. Seepärast tuli kasutada poliitvangide salajast posti.

Vangikong.

Lauristin istus laua taha ja võttis pika riba õhukest suitsupaberit. Koridoris oli kuulda valvuri samme. Vang pani kähku paberi avatud raamatu vahele ja tegi, nagu loeks. Klõpsatas uksesilm ja valvuri sammud eemaldusid. Kuulates hoolega valvuri liikumist, hakkas J. Lauristin kirjutama: «Vangimaja on muidugi meie seltsimehi täis. Meeleolu on kõigil suurepärane, sõjakas. Kõik me tunneme, et karastume. Vangis oled nagu raud, nagu teras, punane, tugev, ei karda midagi, kui aga meie suur idee võidule saab.» Ta kirjutas kommunistide elust vanglas ja sellest, kuidas neid karistati jääkülma kartseriga, kus toiduks anti ainult vett ja leiba. Viimastele ridadele kirjutas revolutsionäär: «Selle vangla-aasta jooksul olen vast paarkümmend tuhat lehekülge lugenud ja veidi kirjutanud. Vangimajast olen paaril korral katsunud välja kirjutada, aga valvurid ei lase läbi. Kui võimalik, siis läkitage mulle kommunistlikku kirjandust.» Ta lisas väikeste tähtedega oma nime, keeras siis paberi peeneks rulliks kokku ja peitis püksiõmbluse vahele. Nüüd oli vaja oodata soodsat võimalust kirja vangimajast väljasaatmiseks.

J. Lauristini algatusel hakkasid poliitvangid välja andma käsitsi kirjutatud ajalehte «Vangimaja Kiir». Leht ilmus harva — kord või kaks kuus. Õhukesele paberile kirjutatud lehte toime-

tati suure ettevaatusega ühest kambrist teise. Mõnikord tuli oodata nädalaid, enne, kui lehte sai edasi anda. Valvurid teadsid, et leht on olemas ja tahtsid seda iga hinna eest kätte saada. Nad korraldasid ootamatuid läbiotsimisi, kuid harva sattus mõni «Vangimaja Kiire» number nende kätte.

Poliitvangidel lubati lugeda õpikuid ja teaduslikku kirjandust. Peaaegu kõik poliitvangid kasutasid seda võimalust oma teadmiste täiendamiseks. Õpiti peamiselt võõrkeeli, ajalugu ja majandusteadust.

Vanglas sai J. Lauristinist kirjanik. Ta kirjutas Juhan Madariku varjunime all jutustusi ja romaane töörahva ning revolutsionääride elust. Käsikirjad tuli hoolikalt peita kas voodikoti sisse või põrandalaudade alla, et valvurid jälile ei saaks. Mõnikord luges J. Lauristin oma töid ette kaasvangidele, kes andsid nõu parandamiseks või täiendamiseks. Ühel vabanenud vangil õnnestus J. Lauristini romaani käsikiri salaja vanglast välja viia ning üle piiri Nõukogude Liitu saata. 1929. aastal ilmus Leningradis J. Madariku romaan «Riigikukutajad».

1931. aastal vabanes J. Lauristin vanglast. Vabaduses sai ta olla ainult 19 päeva. Siis vangistati ta uuesti ja mõisteti sedapuhku 6 aastaks sunnitööle. Jälle algasid pikad vangla-aastad. Alles 1938. aastal vabanes J. Lauristin lõplikult pärast 15 aastat kestnud vanglaelu. Ta astus kohe ühendusse vabaduses olevate kommunistidega. Kui 1940. aasta suvel Eestis taaskehtestati nõukogude võim, valiti J. Lauristin töörahva valitsuse etteotsa.

Valitsuse juhina jäi ta lihtsaks ja otsekoheseks inimeseks, kes ei sallinud suurte sõnade tegemist ega tühjade lubaduste andmist. Ta töötas palju ega säästnud oma tervist. Eriti pingelised päevad saabusid Suure Isamaasõja puhkedes, mil J. Lauristin oli üks Tallinna kaitse juhte. 1941. aasta augusti lõpul asus ta sõjalaeva «Jakov Sverdlov» pardale, et lahkuda koos linna viimaste kaitsjatega Tallinnast. Laev sai aga pommitabamuse ja hukkus Tallinna lähedal koos J. Lauristiniga.

Nõukogude Eesti töörahvas hindab kõrgelt revolutsionääri, riigimehe ja kirjaniku Johannes Lauristini mälestust. Talle on Tallinnas püstitatud mälestussammas. Tema nime kannab üks Tallinna keskkoole. Korduvalt on välja antud J. Lauristin-Madariku teoseid.

● UUED SÕNAD.

poliitvang
varjunimi
taaskehtestamine

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Jutusta J. Lauristini noorusest.
2. Kuidas omandas J. Lauristin hariduse?
3. Kirjelda poliitvangide elu kodanlikus vanglas.
4. Kuidas käitusid kommunistid vanglas?
5. Miks pidi J. Lauristin kirjanikuna kasutama varjunime?
6. Kelleks valiti J. Lauristin pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis?
7. Kuidas hukkus J. Lauristin?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

ESIMENE MAI VANGIMAJAS.

Poliitvang Olga Lauristin (J. Lauristini abikaasa) meenutab 1. mai tähistamist kodanlikus vangimajas järgmiselt.

«Lähenes esimene mai, töörahva suur võitluspüha. Kirja teel leppisime meesvangidega nii hoovipealses majas kui ka meie all kongis kokku, et kui väljas hakkab liikuma töörahva rongkäik, peab vangimajas kõlama võimas «Internatsionaal».

Esimese mai hommikul tundus kogu vanglas erilist ärevat pinget. Hommikusel loendusel oli «mustade» (nii nimetati mundri värvi järgi vangivalvureid) kari palju arvukam kui tavaliselt.

Kokkuleppe kohaselt pidime laulu alustamiseks meestele märku andma, lüües pingijalaga kaks korda vastu põrandat. Hommikul pesemas käies tegime koridoris kõik õhuaknad lahti, et laul ka välja kostaks. Parajal ajal kogunesime kokku. Mütsmüts, käis kaks lööki vastu põrandat ja järgmisel hetkel kajas võimsalt ja vihaselt kõigist poliitvangide kambritest:

«Nüüd üles, keda needus rõhub,
nälg, orjus ikkes hoiavad,
keeb mässul rind ja võitlus lõhub
kõik orjakütked, ahelad.»

«Mustad» jooksid vihaste nägudega alt üles, panid aknad kinni ja karjusid: «Lõpetada laulmine!» Nende jõuetu raevutsemine andis meile ainult hoogu. Kui olime «Internatsionaali» lõpetanud, järgnesid «Julgesti, vennad, nüüd tööle!», «Punane lipp» ja «Varšavjanka».

Paar tundi hiljem ilmus vanglaülem «mustade» karja saatel meie kambrisse ja tegi teatavaks, et oleme kõik «korrarikkumise eest» karistatud 7-päevase kartseriga. Kuna kartsereid ei jätkunud, siis muudeti kamber kartseriks: võeti ära kõik magamiskotid ja tekid, samuti raamatud ja muud ajaviitevahendid, süüa anti ainult vett ja leiba. Jalutama ei viidud.

«Internatsionaali» laulmine esimese mai ja 7. novembri hommikul kujunes kindlaks kombeks kõigis vanglates. Seda ei suudetud takistada mingi abinõuga.»

43. FAŠISM TÄHENDAB SÕDA.

Kapitalistlike riikide majandus on raskustes. 1929. aastal algas kõige tugevamas kapitalistlikus riigis — Ameerika Ühendriikides — majanduskriis, mis peagi levis üle kogu maailma. Kriis kestis 4 aastat ja oli kõige rängem, mida kapitalistlike riikide tööstus ja põllumajandus seni tunda oli saanud. Kriisi põhjustas suure hulga kaupade kuhjumine ladudesse. Kaupu oli valmistatud palju, kuid neid ei saadud müüa, sest tööliste palgad ja talupoegade sissetulekud jäid madalateks. Kuna vabrikant ei saanud kaupade eest raha tagasi, siis hakkas ta tootmist piirama või pani vabriku hoopis kinni. Ameerika Ühendriikides ja Saksamaal seisid peaaegu pooled ettevõtted, Prantsusmaal ja Inglismaal üle veerandi. Miljonid töölised vallandati. Nüüd ei olnud neil üldse sissetulekut, et osta endale ja oma perekonnale toitu ja riideid, tasuda makse ja üüri. Töötatööliste arv kogu maailmas ulatus 35 miljonini.

Majanduskriis näitas rahvastele selgesti, et kapitalistlik kord on varem või hiljem hukkumisele määratud. Kapitaliste ei huvitanud mitte rahva heaolu, vaid üksnes oma sissetulekud. Et hoida hindu kõrgel ja saada niimoodi rohkem raha, hakkasid kapitalistid toiduaineid hävitama. Samal ajal, kui kümned miljonid töötud elasid poolnäljas, hävitati kariloomi, kallati tuhandeid liitreid piima jõgedesse ja köeti vedureid teravilja ning kohviubadega.

Ka kodanliku Eesti majandus oli raskes olukorras. Tööstuse toodang vähenes 1/3 võrra. Mitmed vabrikud suleti, paljud vähendasid toodangut. 1933. aasta alguses oli Eestis 25 000 töötut. Kui aga arvestada kokku nii töötud kui ka lühendatud töö-

ajaga töötajad ning nende perekonnaliikmed, siis kannatas Eestis kriisi all 200 000 inimest ehk ligi 1/5 kogu rahvast.

Fašistid tulevad Saksamaal võimule. Eriti ränk oli kriis Saksamaal, kes Esimeses maailmasõjas oli lüüa saanud ja kõik oma asumaad kaotanud. Saksa tööliste meelepaha kodanliku korra vastu suurenes. Nad kogesid ise, et õigus oli saksa kommunistidel, kes kutsusid rahvast kodanlikku korda kukutama. Valimistel said saksa kommunistid järjest rohkem hääli.

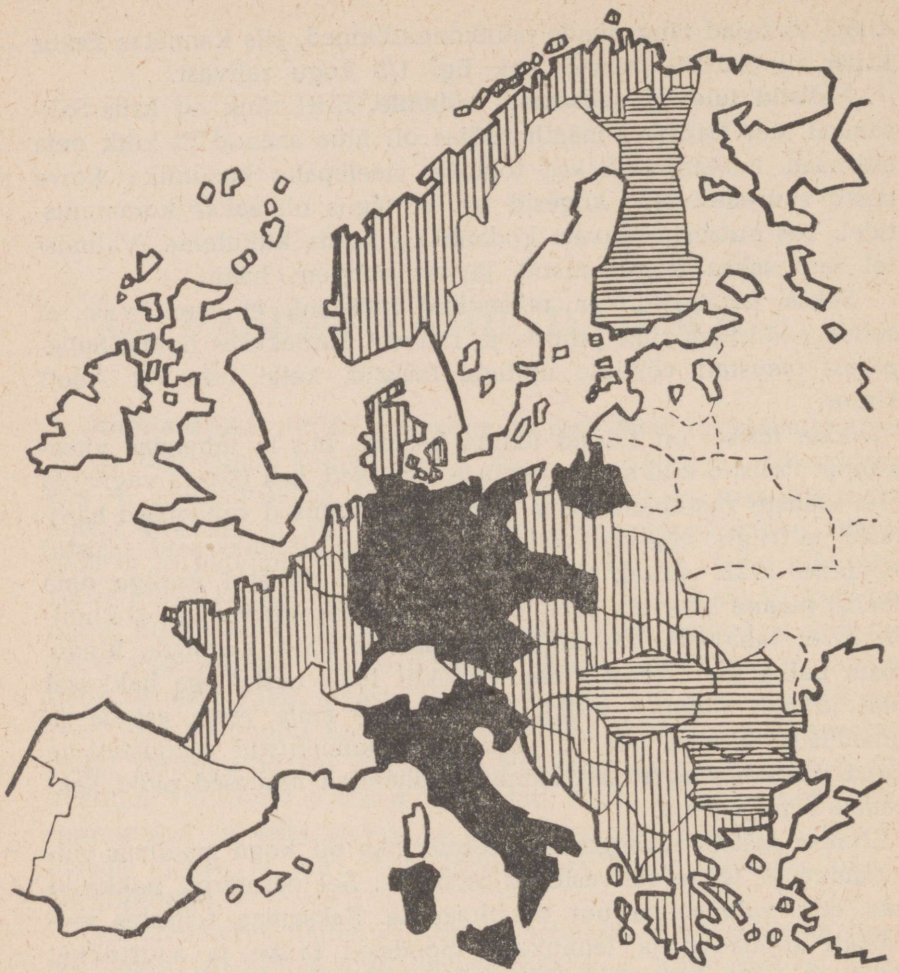
Saksa kapitalistid ja mõisnikud mõistsid, et vana viisi ei suuda nad enam riiki juhtida ja rahvast kuulekuses hoida. Sellepärast otsustati võimule upitada fašistid, kelle juht oli Adolf Hitler.

Sõna *fašism* on tulnud ladina keelest, kus ta tähendas vitsakimpu. Fašistid olid suurkodanluse käsilased, kes jõhkra vägivalla abil tööliste vastupanu maha surusid, igasugused vabadused hävitasid ja riigis vägivallavõimu kehtestasid. Itaalias said fašistid võimule 1922. aastal. Saksamaal varjasid fašistid esialgu oma tõelisi plaane kõlavate sõnade ja valelike lubadustega. Nad kinnitasid, et tahavad anda kõigile inimestele tööd, alandada hindu, tõsta palka jne. Pärast võimuletulekut 1933. aastal aga hakkasid nad julmalt jälitama kõiki, kes julgesid neile vastu astuda ja lubaduste täitmist nõuda. Tuhanded kommunistid vangistati ja pandi koonduslaagritesse. Kümned tuhanded inimesed pidid Saksamaalt põgenema.

Saksa fašistide kaugemaks eesmärgiks oli kogu maailma vallutamine ja teiste rahvaste orjastamine. Sel eesmärgil hakkasid nad ette valmistama uut maailmasõda. Saksamaa tehastes valmistati sõjalaevu ja lennukeid, moodsaid tanke ja suurtükke, mürkgaase ja laskemoona. Paljud töötud said tööd just sõjatehastes. Kiiruga õpetati välja suurt sõjaväge. See oli ohtlik poliitika nii saksa rahvale kui ka teistele rahvastele. Asjata ei öelnud saksa kommunistid: «Fašism tähendab sõda!»

Fašistlik kord Eestis. Fašistid ei tegutsenud ainult Itaalias ja Saksamaal. Neid leidus paljudes kapitalistlikes riikides, sealhulgas ka Eestis. Siinsed fašistid nimetasid ennast «vabadussõjalasteks», rahvas kutsus neid aga pilkavalt «vapsideks».

1934. aasta kevadel olid vapsid Eestis võimule tulemas. Seni võimul olnud kodanluse juhid hakkasid kartma, et neid tõrjutakse riigipiruka juurest täiesti kõrvale ja otsustasid seepärast

Fašistide vallutused Euroopas enne Suurt Isamaasõda.

fašistidest ette jõuda. Sõjaväele tuginedes teostasid K. Päts ja J. Laidoner 1934. aasta märtsis riigipöörde. Vapside tegevus keelati ja nende juhid vangistati mõneks ajaks. Vapside vastu suunatud võitluse sildi all panid Päts ja Laidoner ise maksma fašistliku korra. Riigis võis tegutseda ainult Pätsi ja Laidoneri partei. Tööliste streigivabadust piirati. Kommunistlik Partei jäi endiselt keelatuks.

Eesti fašistlik valitsus püüdis hästi läbi saada fašistliku Saksamaaga. Eestist veeti ikka rohkem kaupu Saksamaale, kus neid kasutati sõja ettevalmistamiseks. Saksa kindralid käisid Eesti sõjaväge kontrollimas. Ilmnes, et saksa fašistid kavatsevad Eesti kaudu Nõukogude Liidule kallale tungida.

Teise maailmasõja algus. Nõukogude Liit mõistis, et fašistid päästavad varem või hiljem valla uue suure sõja. Sellepärast tegi ta Inglismaale ja Prantsusmaale ettepaneku astuda ühiselt saksa fašistidele vastu. Kuid Inglismaa ja Prantsusmaa juhid ei võtnud seda ettepanekut vastu. Nad lootsid, et Saksamaa tungib kallale Nõukogude Liidule ja hävitab nõukogude võimu. Nad isegi abistasid Saksamaad sõja ettevalmistamisel.

Olukorda kasutades vallutas Hitler ilma sõjata kaks naaberriiki: Austria ja Tšehhoslovakkia. Nüüd tundis ta ennast küllalt tugevana, et alustada **1. septembril 1939. aastal** sõda Poola alistamiseks. Kuna Poola oli liidus Inglismaa ja Prantsusmaaga, siis olid need riigid sunnitud Saksamaale sõja kuulutama. **Nii algas Teine maailmasõda, mis tõi maailma rahvastele enneolematuid kannatusi.**

Fašistlik Saksamaa oli sõjaks hästi ette valmistatud. Lühikese ajaga vallutas ta Poola, seejärel Taani ja Norra ning 1940. aasta kevadel Belgia, Hollandi ning ühe oma peamise vastase — Prantsusmaa. Peaaegu kogu Euroopa sattus Saksamaa võimu alla. Nõukogudemaa kohale tõusis suur oht.

Oma läänepiiride kindlustamiseks tegi Nõukogude valitsus 1939. aasta sügisel kodanlikule Eestile ettepaneku sõlmida vastastikuse abistamise leping. Kodanlus oli selle lepingu sõlmimise vastu. Kuid puhkenud sõja tõttu ei saanud kapitalistlikud suurriigid eesti kodanlust enam otseselt toetada. Seepärast pidi kodanlus töörahva nõudel lepinguga nõustuma. Eesti läänerannikule rajati Punaarmee sõjalised baasid fašistide võimaliku rünnaku tagasilöömiseks. Samasugused baasid loodi ka Lätis ja Leedus.

UUED SÕNAD.

kriis, majanduskriis
fašistid
koonduslaager
vapsid
sõjaline baas

VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks puhkes kapitalistlikes riikides suur majanduskriis?
2. Kuidas ilmnesid kriisi ajal eriti selgesti kapitalistliku korra pahed?
3. Keda nimetati fašistideks?
4. Miks upitas kodanlus majanduskriisi ajal Saksamaal fašistid võimule?
5. Kuidas sa saad aru ütlusest «Fašism tähendab sõda»?
6. Kuidas kehtestati Eestis fašistlik valitsemisviis?
7. Millal algas Teine maailmasõda?
8. Näita kaardil riigid, mis fašistlik Saksamaa vallutas Teise maailmasõja alguses.
9. Millise ettepaneku tegi Nõukogude Liit Eestile, Lätile ja Leedule oma läänepiiri kindlustamiseks?

44. NÕUKOGUDE VÕIMU TAASKEHTESTAMINE EESTIS.

EKP kutsub töörahvast väljaastumisele. Euroopas alanud Teine maailmasõda muutis eesti töörahva elu veel halvemaks. Tekkis puudus mitmetest kaupadest. Ei jätkunud puuvilla, suhkrut ega petrooleumi. Osa vabrikuid pidi hakkama tööle poole jõuga. Tööpuudus suurenes ja hinnad tõusid. Pahameel kodanliku valitsuse vastu kasvas.

Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli endiselt tegutseda salaja — põranda all. Partei mõistis, et on tekkinud soodne olukord kodanluse võimu kukutamiseks. Kapitalistlikud suurriigid, kellele kodanlus toetus, olid seotud sõjaga ega saanud Eesti kodanlusele appi rutata. Tööliste ja talupoegade hulgas hakati levitama EKP lendlehti ja üleskutseid.

1940. aasta juunikuus nõudis Nõukogude Liidu valitsus, et kodanlik Eesti täidaks ausalt eelmisel sügisel sõlmitud kokkulepet. Samasugused nõuded esitati ka Läti ja Leedu kodanlikele valitsustele. Kodanlus oli sunnitud nõustuma Punaarmee uute väeosade toomisega Eestisse. Oli vaja moodustada uus valitsus, kes täidaks täpselt vastastikuse abistamise lepingut. Kodanlus viivitas uue valitsuse loomisega. Kõik rahvakogunemised ja koosolekud keelati. Sellele vaatamata toimusid kommunistide algatusel Tallinna tehastes miitingud ja streigid.

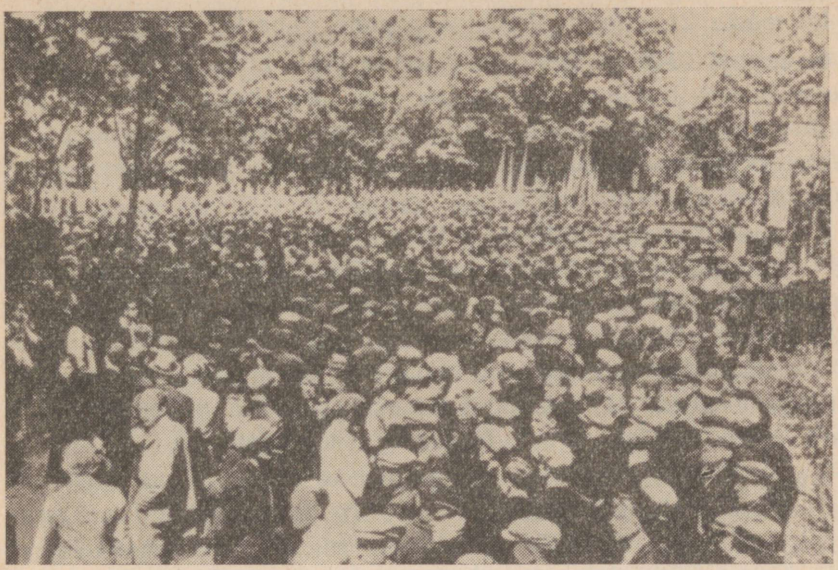
21. juuni 1940 — kodanliku valitsuse kukutamine. 20. juuni õhtul kogunes Tõnismäel asuvasse Töölisvõimlasse üle tuhande inimese. Need olid Tallinna tööliste esindajad, kes tulid siia EKP kutsel. Koosolekul mõisteti hukka kodanliku valitsuse tegevus ja otsustati järgmisel päeval valitsuse vastu välja astuda.

Töörahva meeleavaldus Võidu väljakul.

Saabus ajaloolise 21. juuni päikesepaisteline hommik. Ükski Tallinna tehas ega vabrik ei töötanud. Töölised kogunesid praegusele Võidu väljakule. Peade kohal lehvisid vanad võitluslipud, mis olid töörahvast kutsunud võitlusele juba 1905. ja 1917. aasta revolutsioonide päevil. Töölised nõudsid kodanliku valitsuse tagasiastumist, uue valitsuse moodustamist ning poliitvangide vabastamist. Võidu väljakul toimus suur miiting. Seejärel liiguti Kadrioru lossi juurde. Siin asus kodanliku vabariigi president K. Päts. Talle esitati töörahva nõudmised. President keeldus töörahva nõudmisi täitmast ja tuli koos sõjavägede ülemjuhataja Laidoneriga rõdule, et manitseda rahvast kuulekusele. Kuid neid ei kuulatud. Töörahvas hakkas nüüd ise oma nõudmisi ellu viima.

Vanglatest vabastati seal vaevelnud revolutsionäärid. Rahvahulk tervitas neid vaimustusega ja kandis kätel vabadusse. Valitsuse asukoht — Toompea loss — võeti tööliste relvastatud salkade valve alla. Töölised hakkasid linnas korda pidama. EKP

Meeleavaldus Kadrioru lossi ees.

juhtimisel toimusid revolutsioonilised väljaastumised ka Tartus, Narvas ja paljudes teistes linnades. Rahva nõudmisel moodustati 21. juuni õhtul uus valitsus, mida juhtis arst ja kirjanik Johannes Vares-Barbarus. Uus valitsus lubas rahuldada kõik töörahva nõudmised ning täita ausalt Nõukogude Liiduga sõlmitud lepingut. Kodanluse võim Eestis oli kukutatud.

21. juuli 1940 — Eestist saab nõukogude vabariik. Uus valitsus andis Eestimaa Kommunistlikule Parteile loa avalikult tegutseda. Kuulutati välja valimised uude rahvaesindusse. Juulikuu keskel toimunud valimistel said töörahva kandidaadid suure võidu.

Uus Riigivolikogu tuli kokku 21. juulil 1940. aastal. Üksmeelselt võeti siin vastu tähtis otsus, milles oli öeldud: **«Väljendades Eesti töötava rahva vaba ja üksmeelset tahet, kuulutab Riigivolikogu välja nõukogude võimu kogu Eesti maa-alal. Eesti kuulutatakse nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks.»** Nii taastati Eestis nõukogude võim, mille eest eesti töörahvas oli Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel 20 aastat võidelnud.

Iga aasta 21. juulil tähistatakse meie vabariigi aastapäeva.

6. august 1940 — Eesti NSV astub NSV Liitu. Pärast kodanliku valitsuse kukutamist avaldas eesti töörahvas soovi astuda Nõukogude Liidu koosseisu. Riigivolikogu saatis Moskvasse 25-liikmelise delegatsiooni, kes esitas selle palve NSV Liidu Ülemnõukogule.

6. augustil arutas NSV Liidu Ülemnõukogu eesti töörahva palvet ja otsustas selle rahuldada. **Eesti NSV võeti Nõukogude Liidu rahvaste vennalikku perre.** Samaaegselt Eestiga astusid Nõukogude Liitu ka meie naabrid — Läti ja Leedu. Ka nendes riikides oli 1940. aasta suvel kukutatud kodanluse võim ja taaskehtestatud nõukogude kord. NSV Liidu liikmeks astumine oli nende rahvaste ajaloos väga suure tähtsusega sündmus.

Augustikuu lõpul võeti vastu Eesti NSV uus konstitutsioon. Riigivolikogu nimetati ümber Eesti NSV Ülemnõukoguks. Loodi nõukogude valitsus, mille juhiks sai tuntud revolutsionäär ja kirjanik Johannes Lauristin. Politsei asendati töölis-talupoegade miilitsaga. Endine kodanlik armee läks Punaarmee koosseisu. Selle konstitutsiooni alusel hakati Eestis ellu viima suuri muudatusi.

Sotsialistlik ülesehitustöö majanduse alal. Eesti NSV valitsuse üheks esimeseks sammuks oli maa, pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimine. See tähendas, et põllud ja metsad, vabrikud ja tehased ning kauplused ja suured üürimajad kuulutati kogu rahva omandiks. Mitmed vabrikud, mis seni olid seisnud, pandi jälle käima. Paljudes vabrikutes hakati tööle mitmes vahetuses. Tööpuudusele saabus lõpp. Tööliste ja ametnike palku tõsteti. Naistele hakati võrdse töö eest maksma võrdset palka meestega.

Paljud töölisperekonnad olid seni elanud halbades korterites, sest parema eest ei suutnud nad kõrget üüri tasuda. Nüüd alandati tunduvalt korteriüüre. See võimaldas töölistel oma elamistingimusi parandada.

Kodanliku korra ajal oli pikem haigestumine teinud vaesematele inimestele palju muret. Arstiabi oli tasuline ja ravimid kallid. Nüüd langesid need mured ära, sest Nõukogude Eestis anti kõigile inimestele tasuta arstiabi. Ka kõige keerulisemate operatsioonide eest ei pidanud inimesed enam midagi maksma. Avati uusi haiglaid ja polikliinikuid. Suurenes arstide arv.

Kulakutelt võeti nende maa ülejäägid ning jaotati sulastele ja maatameestele. Umbes 50 000 talupoega sai maad. Neile anti ka laenu taluhoonete ehitamiseks, põllutööriistade ja loomade ostmiseks. Kevadel jaotati vaesematele talupoegadele viljaseemet ja laenutati hobuseid põllutööde tegemiseks. Üle Eesti loodi 25 masina-traktorijaama, mis abistasid talupoegi raskemate põllutööde tegemisel. Hakati tegema ettevalmistusi esimeste kolhooside asutamiseks.

Ümberkorraldused hariduse alal. Nõukogude võimu taaskehtestamine tõi suuri muudatusi ka õpilaste ellu. Keskkoolides ja kõrgemates koolides kaotati õppemaks. Üliõpilastele hakati maksma stipendiumi. Tööliste ja talupoegade lastele muutusid nüüd keskkoolid ja kõrgemad koolid hoopis kättesaadavamateks.

1940. aasta suvel pandi Eestis alus pioneeriorganisatsioonile. Koolides loodi pioneerimalevaid ja kommunistlike noorte organisatsioone. 1941. aasta kevadel oli Eesti NSV-s juba 10 000 kommunistlikku noort ja 25 000 pioneeri. Pioneerid ja kommunistlikud noored lõid agaralt kaasa valimiste ettevalmistamisel. Nad viisid valijate kodudesse kutseid, kleepisid seintele plakateid ning esinesid valijatele kontsertidega.

1941. aasta kevadel, pärast koolitöö lõppu, avati Eesti NSV-s esimesed pioneerilaagrid. Tuhanded õpilased sõitsid sinna suvevaheaega veetma. Kuid laagrid said tegutseda õige lühikest aega. 1941. aasta suvel tungis meie kodumaale kallale fašistlik Saksamaa. Algas Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda.

● **UUED SÕNAD.**

rahvaesindus
delegatsioon
stipendium

? **VASTA KÜSIMUSTELE.**

1. Milline oli eesti töörahva olukord Teise maailmasõja alguses?
2. Miks nõuti uue valitsuse loomist?
3. Kuidas algasid Tallinnas revolutsioonilised sündmused?

4. Kirjelda võimu ülevõtmist rahva poolt.
5. Kuidas sai Eestist nõukogude vabariik?
6. Millal ja kus võeti Eesti NSV vastu Nõukogude Liidu koosseisu?
7. Millised riigid võeti koos Eestiga NSV Liidu koosseisu?
8. Jutusta järgmise kava alusel esimesest nõukogude aastast Eesti NSV-s.

a) Eesti NSV võetakse vastu Nõukogude Liitu.
b) Vabrikud ja tehased lähevad rahva omandiks.
c) Tööpuudus Eestis kaob. Tööliste elu paraneb.
d) Hakatakse andma tasuta arstiabi kõigile inimestele.
e) Maatameestele antakse maad ja abi selle harimiseks.
f) Haridus muutub töörahva lastele kättesaadavaks.
g) Asutatakse komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonid.

45. VIIENDA PEATÜKI RAUDVARA.

KOLM AJALOOLIST ISIKUT

VIKTOR KINGISSEPP
JAAN KREUKS
JOHANNES LAURISTIN

ÜKS LÜHEND

EKP

VIIS AASTAARVU

1. detsember 1924
1. september 1939
21. juuni 1940
21. juuli 1940
6. august 1940

KÜMME UUT SÕNA

põranda-alune
salatrükikoda
nuhk
poliitvang
majanduskriis
töötatööline
fašistid
koonduslaager
taaskehtestamine
natsionaliseerimine

Asenda väljendid teiste sõnadega. Kasuta neid pala jutustamisel.

Soodne olukord, uue valitsuse moodustamine, meeleavaldused, toimusid miitingud, valitsuse vastu välja astuda, valitsuse tagasiastumine, poliitvangide vabastamine, manitseda rahvast kuulekusele, revolutsioonilised väljaastumised, valimised rahvaesindusse, töörahva kandidaadid, rahva vaba üksmeelne tahe, delegatsioon, ülemnõukogu, maa ülejäägid, maatamehed, õppemaks, stipendium.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

1940. AASTA 21. JUUNI SÜNDMUSED TALLINNAS.

Vana revolutsionäär Oskar Sepre meenutas selle ajaloolise päeva sündmusi järgmiselt.

«21. juuni hommikul ruttasin Vabaduse väljakule (praegu Võidu väljak). Meeleavaldajaid veel ei olnud, küll aga seisis seal arvukalt politseinikke. Peagi jõudsid kohale tööliste hulgast määratud korrapidajad, kes nõudsid, et politseinikud lahkuksid. Politseinikud eemaldusidki, kuid jäid kaugemal passima, et võimaluse korral vahele segada.

Ikka arvukamalt kogunes inimesi. Oodati. Põnevus suurenes. Ja siis hakkas kostma revolutsiooniline laul. Tööliste kolonnid marssisid väljakule. Näis, et neile ei tulegi lõppu. Algas miiting, mille järel rahvas suundus Kadrioru lossi juurde, kus elas president K. Päts. Edasi mindi Patarei vangla juurde. Vabastatud poliitvangid pandi veoautole ja viidi Tallinna kõige paremasse hotelli «Kuld Lõvi».

Nüüd kogunes rahvahulk Toompeale. Siin moodustati vabatahtlikest relvastatud organisatsioon korra pidamiseks, kes võttis lossi valve sõduritelt üle. Lossi uksed avati, kuid rahval paluti mitte tungida lossi, vaid jääda selle esisele platsile. Lossi rõdult pidas Johannes Lauristin rahvale sütitava kõne. Tema järel esinesid teised revolutsionäärid.

Hämardus, kuid oodati kannatlikult teadet uue valitsuse moodustamise kohta. Lõpuks saabus see teade, mis loeti ette lossi rõdult. Valitsuse juhiks sai arst ja kirjanik Johannes Vares. Ministrite hulgas ei olnud ühtegi kapitalisti. Teade uue valitsuse moodustamisest võeti kiiduavaldustega vastu. Pikkamööda hakkas rahvas laiali minema. Lossis alustas tegevust uus valitsus.»

VÕÕRSÕNADE SELETUSI.

Admiral — kõrgeim auaste sõjalaevastikus.

Agent — kellegi huvides tegutsev inimene.

Aplaus — käteplaksutus poolehoiuavaldusena.

Atentaat — katse tappa poliitikategelast.

Bandiit — kuritegeliku relvastatud jõugu (bande) liige; röövel ja mõrvar.

Barakk — kerge puust ehitis, mida kasutatakse ajutise elamuna või laona.

Barrikaad — kaitsetõke tänavavõitluste ajal. Ehitatakse igasugusest käepärast olevast materjalist (palgid, kivid, mööbel, veokid, mullakotid jne.).

Bolševikud — revolutsionäärid, V. I. Lenini pooldajad, kes pidasid leppimatut võitlust tsaari, mõisnike ja kodanluse vastu.

Dekreet — Nõukogude riigi algaastatel nimetati eriti tähtsat seadust või määrust dekreediks.

Delegatsioon — rühm inimesi, kes esindab mingit organisatsiooni läbirääkimistel või koosolekul.

Demobiliseerima — viima sõjaväge sõjaolukorrast rahuolukorda, sõjaväelaste vabastamine väeteenistusest.

Demonstratsioon — meeleavaldus, rongkäik. Demonstratsiooniga võidakse kehtivale korrale toetust avaldada, kuid võidakse ka nõudmisi esitada ja protesti avaldada.

Diviis — mitmest polgust koosnev suurem väeüksus. Diviisi juhib kindral.

Elektrifitseerimine — elektrienergia laialdane kasutuselevõtmine.

Geenius — erakordselt andekas inimene.

Gümnaasium — keskkool, mis valmistas ette ülikooli astumiseks.

Hüdroelektrijaam — vee jõul töötav elektrijaam.

Interventsioon — ühe või mitme riigi vägivaldne vahelesegamine teise riigi siseasjadesse.

Intervent — interventsioonist osavõtja.

Fašistid — töörahva kõige kurjemad vaenlased, kes püüavad toore jõuga maha suruda revolutsioonilist liikumist ning haarata sõja teel uusi maid.

Kaader — vajaliku ettevalmistuse saanud töötajad.

Koloonia — asumaa; vägivaldselt haaratud ja kapitalistide poolt rõhutud maa.

Komandör — sõjaväeüksuse ülem või sõjalaeva juht.

Komitee — mitmest isikust koosnev rühm mingi asutuse või organisatsiooni juhtimiseks.

Kommuun — töörahva revolutsiooniline võim.

Kongress — partei, riigi või mõne organisatsiooni esindajate ulatuslik kokkutulek eriti tähtsate küsimuste arutamiseks ja otsuste vastuvõtmiseks.

Konstitutsioon — riigi põhiseadus, millega kõik teised seadused peavad kooskõlas olema.

Kooperatiiv — ühistegevusel põhinev ettevõte, ühistu.

Kriis — raske haiguslik seisund; majanduskriisi puhul on majanduse arenemine halvatud ja töörahva olukord halveneb järsult.

Kuberner — kõrgem riigiametnik tsaari-Venemaal, kes seisis suurema maa-ala — kubermangu eesotsas.

Kvaliteet — kauba headus, väärtus; kvaliteetne kaup — heade omadustega kaup.

Likvideerima — tegevust lõpetama; mingile halvale nähtusele (asjale) lõppu tegema.

Loosung — juhtlause, lipukiri, üleskutse.

Manifest — avalik kirjalik teadaanne, milles partei või mõni muu organisatsioon teatab oma eesmärkidest (programmist).

Mausoleum — suur haudehitus.

Miiting — avalik rahvakoosolek, kus arutatakse poliitilisi küsimusi.

Mobilisatsioon — meeste kutsumine sõjaväkke, sõjaväe valmisseadmine sõjategevuseks.

Natsionaliseerimine — kapitalistide ja mõisnike ettevõtete võtmine riigi ja rahva omandiks.

Okupatsioon — võõra maa-ala enese alla haaramine, sõjalisse valdusse võtmine.

Organiseerija — ühiste ürituste algataja, juht.

Periood — ajajärk.

President — vabariigi juhiks valitud riigimees.

Programm — tegevuskava, partei eesmärkide ja ülesannete kokkuvõte.

Proletariaat — palgatööliste klass kapitalistlikus ühiskonnas. Proletaarlasel puuduvad tootmisvahendid ja ta on sunnitud tööle minema kapitalisti ettevõttesse.

Revolutsioon — murrangulise tähtsusega pööre rahva või riigi elus, üleminek vanalt korralt uuele, eesrindlikumale korrale.

Saluut — pidulik tervitus aupaukudega, rakettidega jne.

Staap — sõjavägesid juhtiv asutus. Riigi sõjaväge tervikuna juhib kindralstaap.

Stipendium — üliõpilastele ja tehnikumide õpilastele makstav igakuune toetus.

Streik — üks tööliste klassivõitluse vorm kapitalistide vastu. Streigi ajal katkestatakse ajutiselt kollektiivselt töö ja esitatakse tööandjatele oma nõudmised.

Territoorium — maa-ala. Ühe riigi maad moodustavad selle riigi territooriumi.

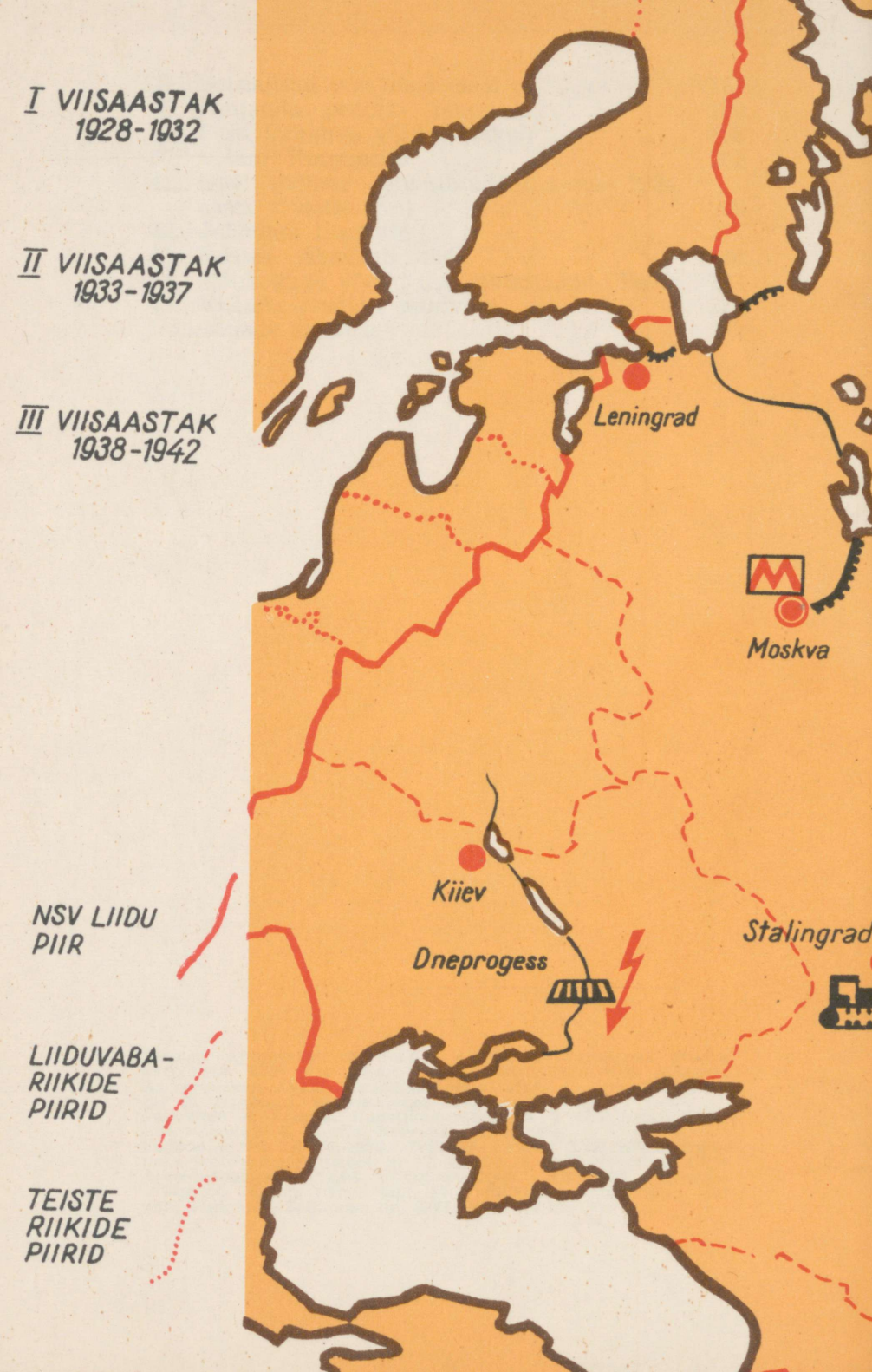
Tsensor — ametnik, kes kontrollis trükiteoste sisu ja keelas ebasobivate kirjutiste avaldamise.

SISUKORD.

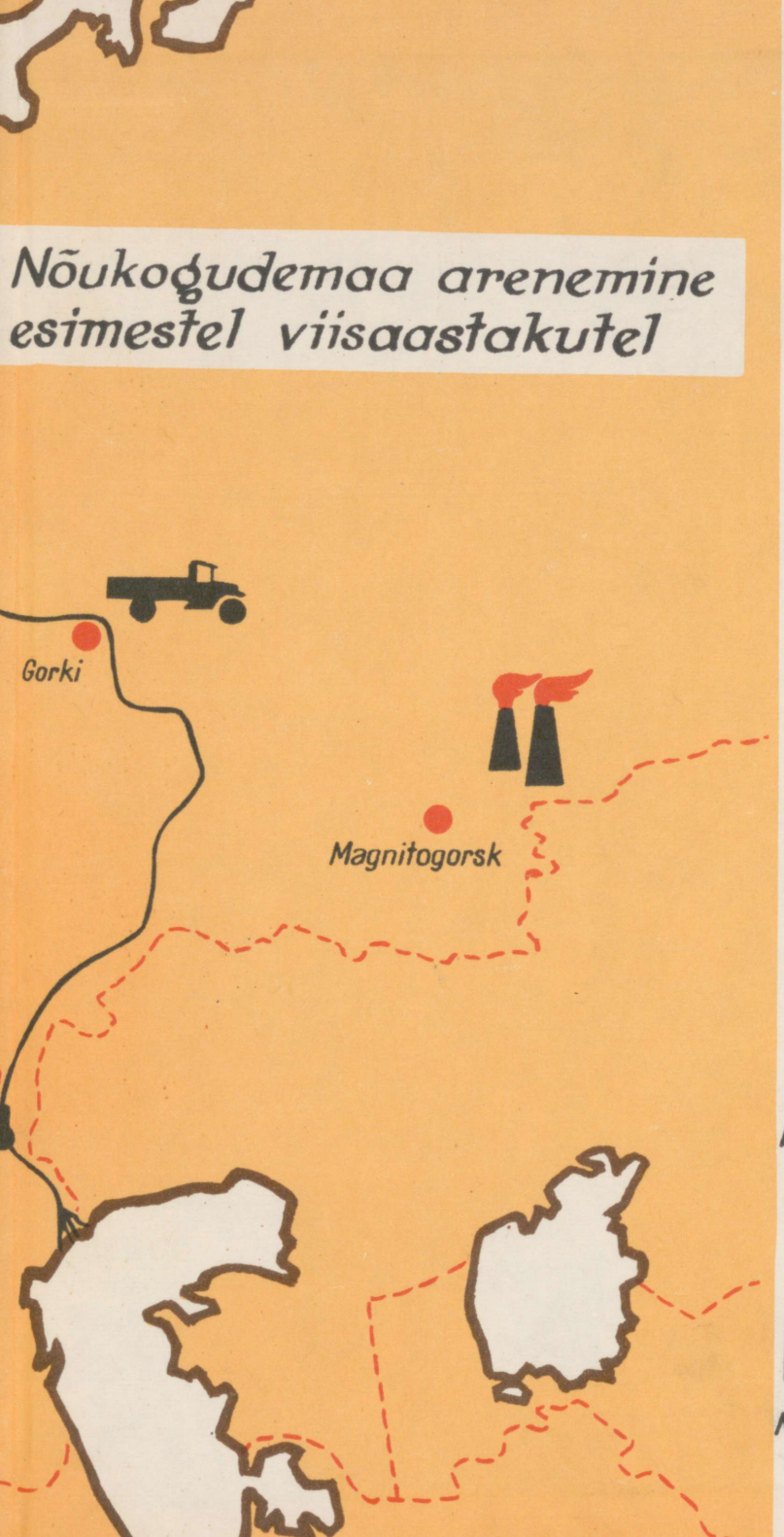
1. Pärisorjuslikust korrast Venemaal . . . 3
2. Pärisorjuse kaotamine Venemaal . . . 8
3. Esimestest masinatest 12
4. Karl Marx ja Friedrich Engels 18
5. Mida õpetab marksism? 23
6. Pariisi Kommuun 29
7. Kreenholmi tööliste elust 33
8. Streik Kreenholmis 41
9. V. I. Lenini revolutsioonilise tegevuse algus 45
10. Kommunistliku Partei asutamine . . . 52
11. M. I. Kalinini revolutsiooniline tegevus Tallinnas 57
12. Eesti küla sajandivahetusel 62
13. Esimese Vene revolutsiooni algus . . . 67
14. Esimese Vene revolutsiooni kõrgpunkt . 70
15. Venemaa Esimeses maailmasõjas . . . 76
16. Rahvas kukutab tsaari 82
17. Esimese peatüki raudvara 86
18. Rahu! Leiba! Maad! 87
19. Ülestõusu plaan valmib 92
20. Relvastatud ülestõus Petrogradis . . . 96
21. Nõukogude võimu loomine 102
22. Nõukogude võimu loomine Eestis . . . 109
23. Sotsialistlik isamaa on hädaohus . . . 113
24. Maailma ajaloo tähtsaim sündmus . . . 121
25. Teise peatüki raudvara 125
26. Interventsiooni ja kodusõja algus . . . 128
27. Eesti Töörahva Kommuun 134
28. Punaarmee võidud kodusõjas 141
29. Kommunistlikud laupäevakud 150
30. Miks võitsid kodusõjas Punaarmee ja nõukogude rahvas? 155
31. Kolmanda peatüki raudvara 158
32. Rahuliku ülesehitustöö algus 159
33. Nõukogude Liidu moodustamine . . . 164
34. V. I. Lenini õpetused järglastele . . . 169
35. Esimene viie aasta plaan 175
36. Kolhooside asutamine 182

37. Sotsialismi võit meie maal 187
38. Neljanda peatüki raudvara 194
39. Eesti töörahva võitlus jätkub 195
40. Viktor Kingissepp 200
41. Eesti tööliste relvastatud ülestõus 1924. aasta 1. detsembril 206
42. Johannes Lauristin 212
43. Fašism tähendab sõda 218
44. Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis 223
45. Viienda peatüki raudvara 229
Võõrsõnade seletusi 232

Хиллар Аугустович Паламетс, Хилья Антоновна Раук. ИСТОРИЯ ДЛЯ VII КЛАССА ВСПОМОГАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ. На эстонском языке. Художник-оформитель Т. Ару. Иллюстратор В. Тыниссон. Издательство «Валгус», Таллин.
Toimetaja E. Kaarde. Kunstiline toimetaja B. Grodinski. Tehniline toimetaja E. Sagris. Korrektor J. Nurme.
Laduda antud 19. VI 1973. Trükkida antud 3. X 1973. Kohila paberivabriku trükipaber nr. 2, 60×90/16. Trükipoognaid 14,75. Arvestuspoognaid 11,95. Trükiarv 1000. MB-08927. Kirjastus «Valgus», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2. Tellimuse nr. 3271. Hind 24 kop.

I VIISAASTAK
1928-1932
II VIISAASTAK
1933-1937
III VIISAASTAK
1938-1942
Leningrad
Moskva
Kiiev
Dneprogess
Stalingrad
NSV LIIDU
PIIR
LIIDUVABA-
RIIKIDE
PIIRID
TEISTE
RIIKIDE
PIIRID

Nõukogudemaa arenemine esimestel viisaastakutel

TRAKTORI-
TEHASED

AUTOTEHASE

ELEKTRIJAAM

METALLURGI
TEHASED

KANALID

METROO

24 kop.

A
33576

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 01124363 3